

DR. GARTNER PÁL

ÖSZTÖN
KULTÚRA
ILLÚZIÓK

AZ EMBER HARCA A CIVILIZÁCIÓ RABSÁGÁBAN

MÁSODIK KIADÁS

NOVÁK RUDOLF ÉS TÁRSA
KÖNYVKIADÓVÁLLALAT

Copyright 1934 by
Novák Rudolf és Társa, Budapest
Printed in Hungary

Arany János nyomda rt., Budapest.
A borítékclapot tervezte és ólomba véste Csizmaria Kálmán.

TARTALOMJEGYZÉK

<i>A szorongás az emberi boldogság szolgálatában.</i>	
<i>A kultúremlés csapásai: Kepler, Darwin,</i>	
Freud. — A gyermek nemisége. — Az örömök	
bölcseleté. — A lelki elfojtás- — Az ösztön bio-	
lógiai-lélektani határfogalom. — A kinkerülée-	
örömkeresése elve. — Az ismétlési kényszer. —	
Nemiség és társadalom. — Kriminális és tár-	
sadalom. — Az eszményi-én fejlődése. — Az	
ösztöneivel boldogságra teremtett ember. — A	
nevelés drámája- — Szorongásos-ösreflex. —	
Biológiai tehetetlenség. — Az erkölcs az egyéni	
és közösségi érdekek összeegyeztetője. — Az ál-	
latvilág biológiai értelmisége és biológiai erköl-	
csi-világa. — Az erkölcs relativitása. — Az em-	
ber racionális erkölce. — A lelki szorongás a	
társadalmiság érdekszolgálatában. — A racio-	
nális gondolkodás kötelességei 9	
<i>Életösztönzavarok társadalmi és lelki okai.</i> — Az	
emberiség élet-halál harca. — A lelkibetegség:	
az életösztönök működésének zavara- — Lelki	
eredetű, szervműködési zavarok. — Félelmi ál-	
lapotok. — Kényszerállapotok. — Az életösztö-	
nök gátoltsága. — Lelki betegségek társadalmi	
eredete. — Élettani erők és a társadalom össze-	
ütközései a lélekben. — A lelki beteg: aszkéta.	
— Lemondás, elodázás, várakozás. — Az aktiv-	
analitikai gyógy mód- — A társadalmi biztonság-	
érzés elvesztése. — A nő és és a homoszexuali-	
tás. — A nemi élet zavarai. — A gyermekség	
látszatgondtalansága. — Lelki baj: kultúrtö-	
megbetegség. — A helyes nevelés az igazi meg-	
előzés. — Új embertípus	35

öntudatvesztéssel járó és rokonállapotok lelki vonatkozásai. — *Az epilepszia tömegbetegség.* — Az epilepsiás roham egyenértékei. — Ködös állapotok. — A lélekorvosra tartozó esetek. — Az epileptikus személyiséghasadása. — Kriminálitás, szadizmus és epilepszia. — Gyógyult epilepsiás analízise. — Epilepszia és nemiség. — Lelki eredetű migrén analízise. — Egy analitikai óra. — A szent betegség. — Dosztojevsky epilepsiája. — Az epileptikus és a társadalom öntudatlansága 51

Az akaratátvitel és a befolyásolhatóság határai.

A szuggesztió fogalma. — Hipnózis. — Szuggesztió és öngyilkosság. — A szuggesztív gyógyítás eredményei. — Couéizmus. — Tudattalan üzenetváltás. — A konfliktusok pszichoanalitikai rendezése. — Idegen akarat nem érvényesülhet. — A szuggesztió fogalmi revíziója 71

A kultúremler illúziói. — A kultúra kompromisszumokat követel. — A valóságvilág megismerése. — A helyes nevelés. — A születés, a halál utáni lét, a szabad akarat problémái. — A gölyamése. — Primitív néphit és fogamzás. — A teremtés csodája. — Az embersors tragikuma: az elmúlás tudata. — Az örök élet keresése. — Az egysejtűek elmúlása. — Életösztönök és halálösztön. — A halálfélelem. — A halál mint büntetés. — Spiritizmus és túlvilági élet. — Szabad-e az akarat? — A halál tudata a kultúremler tehertétele. — Az illúziók nem segítenek. 83

Az érvényesülés lélektana. — Az érvényesülés benső rugói. — A boldogulás elleni tudattalan arranzsman. — Agresszió és társadalmiság. —

Siker. — Az érvényesülés nyers céljai. — A szociálisan boldoguló lelke. — Szimpátia és anti-pátia. — Ambícióhiány. — Akarat. — Akarat-nélküliség. — Az akaratanyag forrása. — Az elmebeteg, a lelkibeteg, a bűnöző és az egészséges akarata. — A lelkibeteg túlságosan respektálja a nehézségeket. — Az érvényesültség betegei. —

Don Juánok. — A pszichoanalízis és az egyén felszabadítása. — Társadalom és érvényesülés..... 95

A nemek örök harca. — Harc az emberek között.

— Lelkünk gyűlöletanyaga. — Kevesen értenek a szerelemhez. — Az önzés ösreflexe. — A fiú és a leány egymástól eltérő nemi fejlődése.

— Ádám és Éva története. — Az apajog kultusza. — A férfi fél a nő nemiségétől. — Primitívek törvényei. — A kultúrember babonái. — Boszorkányégetés. — A nő élettani hátrányai.

— A nőé a szülés dicsósége. — A magzatelhajtás. — A nemi hidegség: pyrrhusi győzelem. — Nemi aktus és veszteségérzés. — A felcicomázott nő. — A nő nemiségének fokozati és minőségi különbségei. — Nőmozgalmak. — A nemi elnyomatás. — A nemek harcának kiegyenlítése..... 111

Az alkotás és az elmebeteg művész. — Alkotóművészek analízise. — A kifejezés készsége. — A művész lelkének igazát adja. — Az alkotás motorja a fantázia világ- — Éber fantázia. — A művészet közlési kényszer. — Impresszionista művészet. — Expresszionizmus. — Alkotó és népparapátia. — Az ihlet. — Parapatia és műalkotás.

— Elmebeteg művész. — Gulácsy fantáziavilága (Na-Conxypán). — Csontváry alkotóművészet- — A művészet a kultúra csúcsteljesítménye..... 127

Előszó

A gyógyító gyakorlat felelősségteljes munkájában sok nehézséggel küzd az az orvos, aki a tudomány továbbfejlesztésének pionír munkáját akarja vállalni.

Amikor az elemző lélektan vizsgáló és gyógyító eljárásainál az *ember lelkét keressük, az őt körülvevő társadalmat és a mögötte lüktető természetet is látjuk.* A lélekgyógyító orvosnak a természet érc törvényeit és a társadalom szerkezetét ismernie kell, hogy kétségbeesett, az örvény szélén álló embertársainak lelkét megismerhesse és segítségükre legyen.

A betegekkel való pszichoanalitikai foglalkozás bizonyos mértékig szükségessé teszi az elméleti munkálkodást is, a gyógyítás érdekei gyakran távolabbi összefüggések meglátására kényszerítik az orvost.

A tapasztalás egyesül az elmélyedéssel és e társasviszony megvilágítja és kiszélesíti némely, az emberi lélekkel határos, vagy kölcsön vonatkozásban levő homályos terület horizontját.

Amennyiben ezzel a kis munkával, a *gyógyítás, a tanítás és a haladás* érdekeinek valamelyes szolgálatot teszek, elsősorban orvostársaim — kutatásról, beteganyagról — gondoskodó támogatásának köszönhetem.

Gartner Pál.

A szorongás az emberi boldogság szolgálatában.

A gyermek lelke a felnőtt sorsa és a felnőtt az emberiség jövője.

AZ emberiség kultúrtörténelmének XVI-ik évszázada, nemcsak a művészetek reneszánsza, hanem elsősorban, — még akkor is, ha nem elsősorban említik, — a természettudományos gondolkodás újjáteremtője.

A ptolemeusi világgép sokezer esztendőn keresztül, a reneszánszig uralkodott, bár már a római birodalom fennállásának utolsó két századában is igazságnak tekintették azt a tételt, hogy a föld gömbölyű és a nap körül forog. Az egyház ellentállása miatt lehetetlen volt a gömbölyű, a nap körül forgó földről beszélni és a tudósok úgy őrizték és mentették át titkon a nagy kincset a hálátlan utókornak, amilyen titokban a reneszánsz művésze, tudósa és profán anatómusa: *Leonardo da Vinci*, a kripták mélyén boncolta, tanította a halott emberi testet, bámuló növendékei előtt.

A tudományos megújulás nagy mesterének, *Kopernikusnak* élete martírsors: csak halála évében merete kinyomatni „A minden égiek forradalmáról“ szóló

munkáját és *Keplerre, Galileire hagyta* a kezdet nehézségeinél is terhesebb folytatás örökségét.

Freud szerint az emberiséget három alkalommal érte olyan csapás, amelyet alig tud kiheverni. A fizikai tudomány világforradalmára: *Kepler*, aki „a törvényeket“ kereste, az életünket hordó sárgolyót a naprendszer kozmikus méreteiben forgó pontocskának jelöli meg, amivel a földre degradálta a világegyetem olimpuszi csúcsairól ábrázoló embert.

Darwin csapta másodszor arcul az emberiségét: legközelebbi rokonnak a majmot jelölte meg. De azt hiszem nem tévedünk, ha azt mondjuk, hogy *Darwin* egy másik megállapítása: „mindenki harca mindenki ellen“ épp így sújtja a szemérmes kultúremléket.

Harmadszor: ugyanilyen nehezen viseli el az emberiség *Freudnak* azt a rendszerbe foglalt meglátását, amely az ember ösztönvilágával és a „tudattalannal“ foglalkozik s rámutat arra, hogy tudatos énkünk nem feltétlen uralja egyéniségünket.

Az ösztönvilág, különösképpen a gyermekkor nemi ösztönének első felismerője, a magyar származású *Lindner* gyermekorvos, — aki kevés megértéssel és elismeréssel találkozó tanulmányában foglalkozott a gyermeki szexualitás megnyilvánulásaiival.

Ebben a kérdésben az elemző lélektan dogmaszilikát robbantó erejének dacára is majdnem ott tartunk még, ahol *Kopernikus* és társai a középkorban, azzal a különbséggel, hogy az analitikusnak, talán mert csupán földi problémákkal foglalkozik, máglya helyett, az irtalmasabb gúny és éle suhintásait kell elviselnie.

Amikor a gyermek szexualitásáról beszélünk, ösztönvilágának azt a részeit értjük, mely ugyan a fajfenntartás céljaira hivatott nemi ösztönrel még nem azonos, de önös célokra már elég.

A gyermek nemiségének fogalma szociálkritikai szemléletünk következtében haragot, vagy kint, de legálább is gúnyos mosolyt csal az emberek arcára.

A gyermek, aki még nem szociális és nem kritikai tényező, nem tudja mit tesz, amikor „játszadozva“ egy benső élettani-lelki kényszernek enged.

A pszichoanalízis megteremtőjének nincsen szüksége mentségre, bizonyára egyedül is vállalná a szexualitás jelentőségének felfedezését. Elődei közül sokan foglalkoztak az örömök, az élvezetek bölcséletével és biológiájával. Csak *Spencert* emeljük ki a díszes sorból, aki az öröm és kín biológiai jelentőségéről tett halhatatlan megállapításokat. *Spencer* az örömet életfenntartó és a kint életszünetető manifesztációnak tekinti. Ezeknek az érzéseknek legmélyebb pszichológiai értelmezésével és mechanizmusával foglalkozik a pszichoanalízis.

Az öröm és a szenvedés, cselekvéseinknek e sohasem hiányzó indulati hangsúlya, az őskor és civilizáció találkozásának helyén: a gyermekszobában jelentkezik a legőszintébb és — ha engedik — a legkorlátlanabb formában. A felnőttek társadalmá az „ártatlan gyermek“ illúziójáért, „illetlenségnek“ és „rossznak“ kereszteli a gyermek ösztönmegnyilvánulásait és érzelmeinek viharzását.

A gyermek nemiségének annullálását elősegíti a felnőtt emlékezete, amely semmit, vagy éppenséggel értéktelennek látszó részleteket, fedő emlékeket, tart raktáron abból a színes és indulatdús élmény-és fantázia-anyagból, mely a gyermek és felnőtt lelki világát egyaránt jellemzi.

A lélek egyik ökonomikus mechanizmusa: az *elfojtás* teszi lehetségessé a végtelen élményskála adatainak elsikkadását. Az analitikus ezer különböző fogással

tudja csak felszínre hozni az elfojtott és állandóan elfojtás alatt álló, tudattalan lelki anyagot.

Freud az elfojtást célszerűségi védekezési módnak tekinti, mellyel a tudat távoltartja magától a ránézve kínos emlékeket. E célszerű működéshez tartozik bizonyára az a kiegészítő magyarázatunk, hogy az elfojtásra, a gondtalan gyermekkor jelentős részének elfelejtésére szükségünk van, hogy mint felnőttek vállalhassuk azt a nehéz feladatot, amelyre a felnőtt embert az életfront szolgálata készíti.¹

Az elfojtott emlékeanyag, a lelki alkat, a jellem kialakulása és a lelkibetegségek keletkezése szempontjából meghatározó erővel bír.

A felnőtt lelkének analízise pontos kimutatást ad azokról az indulatorkánokról, amelyek az emlékezés mélyén, az egyén lelkének őskorában, a tudattalanban rejtőzködnek.

A pszichoanalitikai lélektan nincsen tekintettel jelzőkre, értékelésekre és csupán a tényeket regisztrálja: az elfojtásra került lelkianyag mindenkor önző: szexuális, agresszív, kriminális stb. ösztöntörekvésekkel kapcsolatos.

A gyermeknek nincsenek kialakult fogalmai, nincsen szociáletikai szemlélete a benne végbemenő indulatfolyamatokról, nem ismeri a rosszat, nem ismeri a jót, *benső lelki kényszernek tetz eleget, amikor a csírasejteken átöröklődött ösztönei lelki reprezentásainak: vágyainak, törekvéseinek, fantáziáinak enged.*

A felnőttek társadalma a nevelés és büntetés ezer-

¹) Primitív népek felnőtt és gyermek tagjai között nincsen olyan nagy különbség, mint kultúrtársadalmakban. A gyermek játéka és a felnőtt kenyérkereső eszközei azonosak. A felnőtt kíváncsi, de az adott szűkös vagy bőségesebb lehetőségek is kisebb feladatokat rónak az egyénre.

nyi rendszabályával igyekszik szabályozni, sőt teljesen visszatartani azokat a hajlandóságokat, amelyek mint örökletes ösztöntényezők alakítják az ember sorsát. Érthető és determinált az ellentállás az analízis feltáró munkájával szemben. Társadalmunk részben nem ismeri, részben leplezi azokat a megnyilatkozásokat, amelyekről az elemző lélektan nem átalja lerántani az álszemérem takaróját.²

A nagy családba, a társadalomba bele kell érnie a gyermeknek, a kis családon, a szeretet iskoláján keresztül. Szembe kell néznünk a tényekkel: az első hang, az első mozdulat: a gyűlöleté. Az első fantázia, az első racionális cselekedet: önzés. Ezeket a lelket adó, de formálható, kultúrpozitív értékeké változtatható ösztönenergiákat is a nevelés szakértelmének és példaadó szeretetének kell megjnunkálni.

A feladat egyéni és kollektív szempontból egyaránt fontos és ezért nemcsak felesleges és szentimentális, hanem káros is az a szemlélet, amellyel az iskolapszichológia az „ártatlan gyermekleket“ nézi.

Rendszerezük a tudnivalókat, hogy az ösztönök birodalmában, ahol úgysis annyit tévelygünk, el ne tévedjünk.

Az ösztön biológiai jelenség, melynek lelki képviselője a vágy. Van: önfenntartási, szaporodási, nemi, csorda stb. ösztön. Az analitikai lélektan két nagy csoportba osztja őket: *életösztönökről és halálösztönről beszél.* Az ösztön határfogalom a biológia és lélektan területén és lelki képviselői: a vágyak, törekvések, fan-

²) Igazságok, törvények felfedezése módot ad arra, hogy a kultúra fegyvereivel küzdjünk a természet kozmikus gépezetében mutatkozó kisebb-nagyobb hibák ellen. A törvények ismerete azonban nem felelőtlenít, ellenkezőleg, több felelősségérzést követel.

táziák mögött, állandó, kízó benső ingerek vannak, amelyeket legvégső forrásként, mai tudásunk szerint, a belső elválasztási mirigyek működése táplál. *Az ösztön benső, biológiai inger, mely a szervezetet bizonyos cselekvésekre, reakciókra kényszeríti.* Külső inger vagy átvesz, vagy elutasít az egyén. Belső ingernél, az ösztön ingerénél, egyszerű és természetes megoldás, a megfelelő cselekvés révén nyugalmat hozó kielégülés. (Pl. az éhség kínérezése táplálkozásra kényszerít, a jóllakottság kielégültsége nyugalmi állapotot hoz létre.) *A kinnak, a cselekvésnek, az örömmek és a nyugalomnak ez az állandóan hullámzó játéka, az ösztönélet legmélyebb lelki ökonómiaja: a kínkerülés-örömkeresés*

elve. Freud igazolta a hedonizmus törvényét a lelkszerkezetben.³ A kínkerülés-örömkeresés elve, a tudattalan öserejének soha nem szűnő munkamódja és a szervezet ezen a révén biztosítja maga és fajtája életét.

A kínkerülés-örömkeresés elve az ösztönenergiák elosztásának, az ösztönháztartásnak autonom szabályozója, az életösztönök működésének egyik módja.

A lelki organizmus a vágy közvetlen kielésén kívül az „isméltési kényszerrévén is szabadulhat a felgyü-

³) A hedonizmus erkölcsileg kettőt jelent: 1. az emberi természet törvényei szerint minden cselekvés az örömszerző törekvés megnyilatkozása és ebből következőleg: 2. az öröm megszerzése és a kín elkerülése az egyetlen érdemes cél. A pszichoanalízis a hedonizmust lélektanilag igazolja, de a hedonizmus, 2. pontban megjelölt következményével nem azonosítja magát. A valóság elve hangosan követeli az alkalmazkodást, mások szempontjainak respektálását, a helyes nevelés pedig éppen ezt valósítja meg és a kielést csak szociális formában engedélyezi. A pszichoanalízis elfojtás helyett uralkodni, átszemlélni tudást, utálat helyett erkölcsi megbecsülést, lelkiismereti szolgátság helyett, az erkölcs szabad átvételét, egészséges felelősségérzetet, a tartozás és követelés harmóniáját akarja.

lemlett ingerektől. Itt azonban nem annyira vágylevezetés, mint inkább ingerületi elaprózás és kiküszöbölése történik. A lemorzsolts inger kiküszöbölődése a nyugalmi állapot elérését célozza, amint azt a kinkerülő-örömkeresés elvénél is láttuk. A vágy-lemorzsolódás útján, az egyén nem érzi az életősz tűnök levezetésével járó kéjt. (Az ismétlési kényszer tipikus megnyilvánulása, amikor a gyermeket megrázkódtató túlerős inger: trauma éri, pl. fogorvosi beavatkozás, s a kis paciens az átélt megrázkódtató élményt, otthon ismétlési kényszerrel vezeti le olymódon, hogy fogorvost játszik. A játékban többnyire szerepet cserél, ő a fogorvos, pajtása, vagy babája a beteg (átrendezi, dramatizálja az élményt) és a traumát a mindinkább ritkuló játék révén kiküszöböli, illetve áthasonítja.) *Az ismétlési kényszer szemben az életőszönök újat kereső munkamódjával a friss élményeket elutasítja, a múltat ismétli meg és így keres nyugalmat.*

Ahogy a világu halálraitélt csillagai kozmikus katasztrófák után, a tejút és más szférák beolvasztó kemencéje felé rohannak, éppúgy a szerves földi lét, amelynek picinyke, de legtökéletesebb képviselője az ember, a nagy temető laboratórium: a szervetlen lét nyugalma felé halad.

A lelki erőszerkezetben ennek a generálisan méretezett világrendszerabálynak képviselését a kinkerülés-örömkeresés elve és az ismétlési kényszer vállalja.

A nemi őszön az emberi élet kezdetétől a serdülő kornál későbbben bekövetkező társadalmi érettség fokáig, önfenntartó szerepet játszik és a különböző testzőnákön fellobbanó autoerotizmusok pályáin halad. A nemi őszön energiája: *a libidó*, élettani fogalom, melylyel biológiai-vegytani belső folyamatokat jelölünk. A libidó megnyilatkozásai nemcsak a nemi zónára szorít-

koznak és különösen a szexuális kieriésfok, a serdülőkör előtt, a testnyílások, kör-körös izomzattal ellátott felülete, de az egész bőrfelület kifejezett erogén képességgel rendelkezik, ugyanígy a mutogatást és nézelődési kedvtelés is az örömelv szolgálatában áll. Csak a nemi kieriés idején lesz a genitálé a szervezet ösazlibidó mennyiségének központi végrehajtó szerve. Ettől a pillanattól, ha társadalmi érettség is lehetségessé (és célszerűvé) teszi, a nemiség a fajfenntartás szolgálatába áll. A nemi kieriés előtti pregenitális korszakban oly nagy szerepet játszó erogén zónák, felnőtt korban csökkentebb értékűek és az örömek csak ízelítő előállómásai. A gyermek a pregenitális korszak bonctani-élettani adottságainak megfelelően pánerotikus, de nem perverz. Perverz az a felnőtt, akinél belső lelki okok akadályozzák a genitális érés-fok kialakulását és korai, a gyermeki szexualitásra jellemző örömpályákon kóborol.⁴

A gyermek nemiségének az említettek mellett jellegzetessége a biszexualitás, mely a serdülés idején alakul át egészséges körülmények között heteroszexualitássá. Az ugyanazon nem irányában fennálló érzésanyag deszexualizálódik és helyébe a barátság, szociális kötődések, társadalomalkotó tényezői lépnek.

A nemiségről eltérő a lélekelemzés és az „általános felfogás“ véleménye. A jogbölcselet és a büntetőkódex, a nemiséggel egyenlő erejű és jelentőségű másik ösztönnek, a kriminalitásnak értékelésénél, azonban a pszichoanalízis által felkutatott álláspontra helyezkedik.

*) *Freud* nem éppen szerencsésen jelöli meg a pregenitális korszak nemiségét „polimorf perverz“ jelzővel. Bizonyára szerepe van e kifejezésnek is abban, hogy a gyermek nemiségéről alkotott felfogása elől ridegen elzárkóznak.

Taine a gondolkodás nagymestere, a tértelen és időtlen művészet determináltságában hívő, a faj, a környezet és kor összhatásait meglátó zseni, ellenállhatatlanul szögezte el: a hűn és az erény termék, mint a vitriol és a cukor. *Taine* megközelítette azt, ami írott és íratlan törvényekben sokezer esztendő óta célja a kultúrtörökvéseknek: az erény olyan produktum, mely szembe száll a kriminalitással az összemériség boldogulása érdekében.

Az óteamentumi parancsolatok nagy része a kriminalitás elleni küzdelem egy-egy kultúrállomása, mely a köbevésett törvényeket, a megkövezés szankciójával biztosította.

Az emberi szellem másik nagy alkotása a római jog, amelynek patinás bölcsességét a modem büntető-törvénykönyvek valamennyiében vizsontlátjuk. Tizenkét éves korig nem emelhető vád, nem indítható bűnvádi eljárás; 12—18 éves korig csak a büntethetőséghez szükséges értelmi és erkölcsi fejlettség mellett beszélhetünk büntetőjogi felelősségről; és 20 éven túl lehet csak halálra ítélni az egyént.

Az analitikus lélektan, s ez *Stekel* érdeme, elméletileg igazolja a büntető kódexből önként adódó tételt: a kriminalitás születik az emberrel és azt a nevelés, a kultúrkövetelések retortáinak kell megtisztítani.

Stekel „kriminalis ösztönről“ beszél, meghatározása szociáletikai jelölés. A *kriminalitás: a mindenhatósági érzés, a bekebelezési vágy, az agresszió és a hatalmi érzés eredője*. A kriminalitás az említett ösztönkomponensekből adódó belső kényszer, amelyet a társadalom a felnőttél tilt és megtorol, szemben a szexualitással, amit a gyermeknél nem is tetelez fel, de a felnőttél korlátok között megenged. A nemi ösztönnel szemben gyakorolt társadalmi erőszak megbosszulja magát és

erőtlen, céltalan, quantitativ és qualitativ nemi zavarokban szenvedő egyének hívják fel a figyelmet arra a végzetes útra, amelyen a helytelen nevelés halad. A nemi ösztönt felesleges mértékben szellemítik át, túlszellemítik, olyannyira, hogy élettani materiák helyén ideológiai váz marad. A kriminális ösztönt pedig sokszor a nevelés szigora, a lelki és testi agresszió nem engedi szublimálódni, s a nevelés tárgya, ha másképpen nem, bosszúfantáziákban menti át felnőtt korra gyűlöletét és hálátlan utóda lesz paradicsomi állapotokról álmódzó elődeinek. Kultúránk ezer áldása az ösztönök átszellemítésének és a túlszellemítésének következménye, de az átkos *erőszak* is ugyanazokból a sötét energiákból származik.

Az ember nem sokat változott. *Freud* szerint csak a kannibalizmust adta fel, (bár úgy látszik néha ehhez is visszatér).

A kriminalitással az emberiség korántsem készült el és nem is számíthatunk a bűnöző ösztöntényezőknek gyakorlati értelemben vett elkorcsosulására mindaddig, ameddig a társadalomfenntartó tényezők között olyan fontos szerepet játszik: az erőszak.

A kultúremler humora, — irodalmának oly gyakran kriminálisba, vagy ezeknek határterületére nyúló témakeresése, a napilapok bűnügyi hírszolgálatának a szenzációéhes közönség kívánalmait oly pontosan megérző üzleti álláspontja, a detektívregény és filmromantika kriminálisát dicsőítő álszemérme, a bűnöző ösztönnek, illetve az ezt kitevő részkomponenseknek általános emberi jelentőségét bizonyítják.

A kriminális hajlandóságok megítélése, társadalmi értékelése, mint már mondtuk, a büntető kódex szerint az egyén korától, illetve eszményi-énje fejlettségétől függ. Éppenséggel nem véletlen, hogy a büntetőjogi

beszémíthatóság alsó határa a tizenkettedik életév, amely időszak a serdülő kor átlagos időpontja. Ez az időszak az én szexuális fejlődése szempontjából, fiúnál és leánynál egyaránt, a nemzőképesség beállítását, a libidóháztartás szempontjából pedig az örömök orgazmusfokának elérését jelenti.

Mintha csak erre várna és ettől várná a társadalom a kriminális impulzusok feszítő erejének csökkenését, mintha csak arra számítana, hogy az agresszió, a hatalmi bírás ösztönkomponense, a szexuális élet felületén érvényesül és mindinkább mentesíti a társadalmat a kriminális impulzusoktól.

Freud a nemi ösztönt és az agressziós ösztönt ikerpárnak tekinti és az én sorsa, mint ahogy az egyes ösztönök jelene és jövője is, az ösztönikerpár változó egyensúlyi és tónushelyzetének alakulásától függ.

A gyermekkor nemi vágyait kielégítő autóerotikus játékok nem járnak az egészséges felnőtt nemiségére jellemző és teljes kielégülést hozó orgazmussal, mert a felgyülemlett ingerületeket a felnőttek gyermekkel való foglalkozása és játékos kedvtelések azonnal levezetik.⁶

A serdülőkor előtti évekre hárul a nagy feladat, hogy kialakítsa a gyermek énszerkezetében az eszményi-én intézményét, bár az eszményi instancia követeléseit már tulajdonképpen a legkoraibb gyermekkor nevelés követelései is tervbe veszik.

A korai gyermekévek idején, a társadalmi követeléseket a gyermek közvetlen környezete, tehát többnyire a szülők juttatják különböző mértékben kifejezésre.

⁵⁾ A pregenitális korszak erogén zónái révén a gyermek nem tud orgazmushoz jutni. Az orgazmus a kiérett, egészséges nemiség jele. Nemi zavarokban szenvedők épp ezért számolnak be elégtelen orgazmusról (kéjérzésről).

Úgy is mondhatjuk, *a gyermek ilyenkor az eszményi-ént még testén kívül hordja*. A társadalmi, erkölcsi követelésekből lecsapódó és a lélek erőszerkezetének sajátjává alakuló eszményi-én, a későbbi időkben már személytelenné válik és a nevelés tárgya, akár poszthumus túlkövetelések igájában görnyedhet, anélkül, hogy tudná, hogy emlékezne: a tilalmakat kitől, honnan, hogyan szerezte? A nagy, erős társadalom, erkölcsi követeléseinek misszionáriusait kiküldi a sarjadzó emberi lélekbe, hogy ott a maga képére alakítsa a formálható ösanyagot.

A nemi ösztön és a kriminális ösztön tükapásai az egyén és a közösség sorsát egyaránt veszélyeztetik, irányításuk és a megfelelő átszellemítési területek kikeresése és nyújtása sokszor többet kíván, mint amit a nevelők átlagosan, ösztönösen tesznek, sőt néha annál is többet, amit a szakértelem nyújthat — valósággal művészetet.

Adler a hatalmi törekvések jelentőségét látja uralkodónak. Az analitikai lélektan a kriminálisban és szexuálisban egyaránt gyökeredző bimivágyást eszköznek és nem célnak tekinti. Az ösztönproblematikában a pszichoanalitikai lélektan pesszimista. *A megszületett embert panerotikusnak, egyetemesen kriminálisnak és agresszívnek tartja (Stekel)*. Az *adleri* lélektan ezzel szemben optimista álláspontot képvisel, szerinte az ember jónak születik: a hatalmi törekvés csupán a helytelen nevelés reakcióképződménye, mely adott esetben a nemiséget és a bűnözést saját céljainak szolgálatába állítja.

Az ösztönök, illetve azoknak lelki képviselői, az én és a közösség érdekében, a valóságvilághoz kénytelenek alkalmazkodni és ez a valóságvilághoz való alkalmazkodás, illetve az erre való képesség az igazi társadalmi

finalitás.⁶ A társadalmi finalitás elvét — az adleri iskola által élettani finalitásnak jelölt, az analitikus lélektanban pedig kínkerülés-örömkeresés elvének ismert princípium határozza meg.

Az ösztöneivel boldogságra teremtett, de társadalomellenesre hajló gyermeket a felnőtt bizonyos irányú fejlődésre akarja kényszeríteni, ami ellen a nevelés tárgya minden rendelkezésre álló módon tiltakozik és a nevelés szándékaival szemben elutasító álláspontra helyezkedik.

Mégis: a nevelés a közösségbe olvasztás parancsoló kötelességét végzi el, hiszen olyan kevés embernek, talán még így is éppen elég soknak, sikerül akarátát másokra kényszeríteni.

Aki az emberi társadalomban az együttélést akadályozó eredetiségét nem adja fel, nagy kockázatot vállal, el kell pusztulnia, mert: az egyén a gyengébb.

(*Aichhorn*).

A nevelés drámájának főszereplője a gyermek. A színjáték többi szereplői annak a keretnek tagjai, amelyben a gyermek él és ez többnyire: a család. A megszületés tényével a drámai játék szereplői és díszletei adottak. A cselekmény színét, ízét, tartalmát és változatait, a szereplők indulati élete, érzélemlivága határozza meg. A cselekvések motora a nemi ösztön és a kriminális ösztönkomponensek lelki képviselői: a szeretet és a gyűlölet. Mindkét nemű gyermek a tehetetlenség és rászorultság fenyegető időszakában az anyához kötődik, az apa személyének jelentőségét még nem ismeri. A fejlődés későbbi folyamán a leány kicseréli a szeretet objektumot, az apa felé fordul, a fiú

⁶) *Adler* lélektani iskolája „társadalmi finalitás“ kifejezés alatt az emberi együttéléstől származó kényszerítő egyéni — társadalmi életmegtámasztásokat érti.

megmarad az anya mellett és ezzel kialakul a *sophoklesi dráma* eleinte még színtelen váza: az *Ödipusz-konstelláció*. A szülő-gyermek háromszög az indulati élet legkorábbi viharzásának, a gyűlölet és szeretet hullámzásnak operációs felülete, szerelmek, remények, csalódások, illetve szeretet, gyűlölet kifejezések zsongó méhkasa. Társadalmunk gyermeke általában ebben a keretben ismeri meg az életet, ez a keret részére a valóság, itt éli ki benső ösztönrugóktól feszítve vágyait, itt győz, itt veszít, itt féltékeny. Itt gyűlöl, itt szeret, innen röppen ki ha tud, s itt tapad meg, ha rosszul nevelték, itt dől el a sorsa: innen ugrik el, vagy innen zuhan a mélybe.

Az ödipusz-konstellációban lezajlott konfliktusok, a történet anyaga, indulati ereje és a konfliktusokban résztvevő eszményi én — elem — változó és egyéni vonatkozásainak megfelelően, a jellemkialakulás vagy lelkibetegség (Ielkiismeret-betegség) képződés folyamatának láncszemei, sokszor a hosszix életlanc legfontosabb részei. A gyermekévek történéseinek aprólékos részleteire fátyolt borító felejtés és elfojtás sokszor lelkibetegségek kórokozóit rejt magában, máskor az élethez mindig szükséges lelki szaprofiták tenyésznek bennük.

A lelki szerkezet kialakulásába biológiai és társadalmi tényezők, egymással szembenálló, vagy egymást támogató erőhatásai szólnak bele, de azért a nagy variációs lehetőségek ellenére is, *alapvető relációkban ösztön és erkölcsi egyenruhában jár a kultúrember*.

Az ösztönvilágot, s így az egész én sorsát nemcsak az átszellemítődési képesség, a kultúra elodázásokra és lemondásokra kényszerítő ereje befolyásolja, hanem egy, lelkibetegségben szenvedőknél különösen előter-

ben álló, eredetében azonban élettani ősfenomén: a szorongás is.

A szorongás az ismeretlen veszély félelme, melyre sajátos, kínos érzelmi színezet jellemző. Élettani megnyilvánulásai: a zavart légzés, szívdobogás, reszketés stb., mely tünetek kiegészítik a szorongás-izület karakterét. A szorongásnál fellépő, fokozott szervi tevékenység arra mutat, hogy ösztönforrásokból folyó energia áramlik a szervezetben.

A szorongás folyamata: bizonyos energiamennyiség kiűritése, speciális érzéseknek észrevétele és sajátos kinerzés.

Ha az ént kívülről normális inger éri, úgy ingervédő apparátusa képes az inger elaprozására, elutasítására vagy átvételére. Túlméretezett erejű ingerrel: traumával szemben tehetetlen az én, az ingervédő apparátus felmondja a szolgálatot és ilyenkor is szorongás keletkezik.

Az én elsődleges képessége az önmegfigyelés, mely befelé, a saját személyiségre irányítva hamarabb alakul ki, mint a külvilág felé forduló tekintet. *Az én ingervédő apparátusai* részben *belső* és részben *külső* ingerek ellenőrzését szolgálják, s a belső vagy külső veszélyt mindenkor szorongás, illetve félelem jelzi. Külső ingereknél valóságos veszély fenyegeti az ént, lelkibetegségeknel viszont belső, az ösztönvilág részéről fenyegető veszedelem következtében lép fel szorongás.

A szorongás ősi reflexes működés, automatikus levezető berendezés, később az én akkreditálja és a lelki szerkezethez tartozó sajátossággá alakul. A szorongás segítségével felesleges energiamennyiségek vezetődnek le és a szorongás, mint jelző, védekező berendezkedés maga is távoltartja a veszélyt.

Az első szorongásos állapot: a megszületés. Az éb-

rényi élet rendkívüli nyugalomához képest, erőteljes külső (zaj, hang, durva tapintás stb.) és belső (légezőm) ingerek érit az újszülöttet és miután a csecsemő lelki berendezkedése még nincs felkészülve az érzékelt túlerős ingerek elaprózására, vagy távoltartására, élet-tani szorongás: az indulatanyag levezetése jön létre. A szorongásos állapot a szív és légzés beidegzési területén zajlik le, valamint a csecsemő nyugtalan magatartásában nyilvánul meg. Az újszülött biológiai-lélektani tehetetlensége miatt keletkezik a szorongás, az átörökölt mechanizmus működésbe jön, a születés először használja fel az archaikus ingerlevezetési készséget.

A csecsemő tehetetlenségének reakcióját: a biológiai szorongás mechanizmusát az én rögzíti és a később már fejlett énszerkezet belső és külső ingervédő apparátusai *pszichológiai tartalommal* töltik be. *A gyermeki énből keletkező szorongás már nem élettani, hanem lelki jenomén.*

Énhasadásos elmezavarban szenvedő betegnél a belső ingerekre figyelő ingervédő apparátus (előtudatnak hívjuk) a legcsekélyebb ösztöningert konstatálja és azt az elmebetegségekre jellemző hallucinációk formájában veszi tudomásul, illetve azonnal kivetíti.

Rank szerint, minél inkább hasonlít az élet folyamán valamely élmény a megszületéshez, az anyatesttől való elszakadáshoz (pl. elválás, haláleset, állás elvesztése stb.) annál inkább hajlamos a lelki szervezet a születési szorongás megismétlésére, szorongásos reakciókra. A sötétben, vagy idegentől féltő gyermek szorongásos lelkiállapota is a születés-elszakadás tényének ismétlődése.

A csecsemő és a gyermek ragaszkodása dudlijához, vagy babájához és ezeknek nagy szerepe az elalvásban,

az újra egyesülés szimbóluma és tiltakozás az anyától való elszakadás ellen.

Úgy látszik a gyermek anyjához való nagyobb kötöttsége, de az anyaság ösztöne is, (a szociális rászorítás tényezőin kívül), az egység visszaállítására való törekvésnek kifejezője.

Az; énejlődés folyamán kialakul a léleknek erkölcsi, esztétikai elemeket tartalmazó intézménye, mely a *tudattalan* és a cselekvéseket végrehajtó, valamint a külvilág ingereit érzékelő *tudat* között, az *előtudatban* foglal helyet.

Az előtudat, az én befelé figyelő tekintete hivatott a belső ösztönigerek fékentartására, átszűrésére vagy átengedésére.

Az előtudat egy részét lelkiismeretnek nevezzük, ami az énejlődés társaslény-fokán hivatott jó és rossz felett dönten. A lelkiismeret valamennyi, a tudattalanban élő ösztön bírója és adott esetben a tudat részére kínos élményeket, fantáziákat a tudattalanba űzi. (A pszichoanalízis szakkifejezésével élve: elfojtja.)

A gyermek nemiségének, kriminalitásának, hatalmi törekvésének szándékai a lelkiismeret fórumai elé kerülnek és az így létrejövő konfliktusokban egyrészt az ösztönök, másrészt erkölcsi elemek vesznek részt-

A neveléshatások a legkorábbi gyermekkor kezdetétől ültetik a lélekbe és rétegezik a tudattalan fölé a lelki bíróság intézményét.

Szerencsés körülmények között az ödipusz keret megmarad, bontudatmentes Ödipusz konstellációnak. Más esetben a helytelen nevelés és túlerős ösztönimpulzusok büntudattal telített légkört teremtenek és a szülő-gyermek-testvér keretben keletkezett konfliktusok ösztön- és lelkiismeret-tartalma, valamint az ezekhez

kötődő érzelemanyag Ödipusz komplexummá alakul, amelyet a gyermek elfojt.⁷

Nagyjában a vázolt bonyolult folyamatok útján alakul ki az én. Az alapot mindenkor az ösztönvilág képezi, melynek energiája a kozmosz lüktető erőinek el nem szűnő, énbe zárt része.

Az ösztönök kiélése a legjobb jó, amelyben egyáltalában részünk lehet, nincsen más és ami van: ennél kevesebb. Az érezni tudó szerves világ valamennyi fajtája és egyede részesül azokban az örömekekben, amelyek az egyes ösztönök kiélésevel, az ösztöncélok beteljesülésével járnak.

Az agyén sorsán felül azonban tekintetbe kell vennünk a közösség sorsát, melynek fennmaradása a természetnek elsőrendű célja (*Szalay*).

Az egyén és a közösség boldogságának útjai gyakran széj jeltérülnek, sőt kereszteződnek. Az individuum és a szocietas boldogsága néha egyenesen kizárják egymást, mert az egyén érdeke, a korlátlan örömkielés veszélyezteti a kollektív érdekeket.

Az egyéni és a közösségi érdekek összeegyeztetését az erkölcs biztosítja. Az erkölcsi készség korántsem az ember privilégiuma. Sokáig hitték, hogy az állatoknak nincsen erkölcsi világuk, még *Descartes* is gépekhez, erkölcsi érzésre képtelen automatákhoz hasonlítja az állatokat, pedig az állatvilág erkölcstana, életmódjuktól és fejlődési környezetüktől függő, adott és meglevő szükségszerűség (*Le Bon*).

⁷⁾ Az ödipusz komplexum: *lelki konfliktus*, melyben a gyermek egyik, vagy másik szülővel szemben érzett szeretete, gyűlölete, vagy mindkét érzése miatt büntudatot érez. Pl. A fiú szereti anyját, féltékeny az anyjára, s apjával rivalizál. Az apa iránt bűnöző gondolatokat táplál, ezért fél az apa bosszújától, a genitálét félti. (Ez az ú. n. kasztrációs komplexum.)

Az erkölcsstan egyik fő jellemvonása: az önzetlenség. Ez a tulajdonság állatoknál rendkívül fejlett. A vak hollót nagy szeretettel és gondossággal következetesen táplálják társai (*Darwin*). *Lamarck* megfigyelte egy ellenségtől feldúlt verébfészek újraépítésénél, a verébtársadalom kollektív áldozatkészségét.

Állatoknál az emberi nézőpont szerinti erkölcsstelenség ritka, az idegen fészekbe rakott kakuktojás, a kuriózumok közé tartozik.

Az állati társadalom azt az egyedet, amelyik nem tartja tiszteletben a közösség törvényeit, felkoncolja, vagy száműzi. A civilizáció őskorában, a vándorló nomád népek életében ugyanezzel a szigorral törvénykeztek a bűnözők felett. A börtön és a fegyház, a megtelepedett emberiség irgalmát, s a bűnözőknek talán nagyobb szenvedését jelenti.

Az állatvilágban az íratlan erkölcsi törvények széles skálájának legkülönösebb, de *mindenkor célszerű* manifesztációit látjuk. A méhtársadalom tagjai meghalnak királynőjük szolgálatában, de ha tökéletlenül tölti be hivatását, rárohannak és együttesen elpusztítják. A szibériai mezei egerek öregjei, ha az egértársadalom élésekészlete fogytán van, sok-sok kilométert vándorolnak és vízbefojtják magukat, bogy a fiataloknak elegendő táplálékuk maradjon, amíg a készletet kiegészítik.

A primitív népek életében, különösen letűnt korok civilizációinak emlékei között, találunk szokásokat, törvényeket, amelyek az állatvilág erkölcsi normáinak, biológiai célszerűségi fokán állanak. A nomád népek vándorlásaik közben, nem vihették magukkal a közösség terhét jelentő, *csak fogyasztó öregeket* és ezért különböző rítusok kíséretében, melyeknek a büntudattól való mentesülés a célja, élve eltemették a törzs véneit.

A történelmi kutatás részére jóval megközelíthetőbb időkben: egyes dinasztiák (pl. Egyiptomban) a hatalom és a vagyon konzerválása érdekében, az uralkodó család szempontjait az eugenika elemi tapasztalásai fölé helyezték és szabaddá, sőt családi kötelességgé tették a vérrokonsági tilalom áthágását. A Tibetben ma is uralkodó többférjűség, a nemek egyenlőtlen arányszámának társadalomerkölcsi korrekciója stb., etb.

Az állatvilág társadalmának gondolkodása, az ember racionális gondolkodásától eltérően, csupán biológiai szempontból logikus. Az értelmi, észszerűségi logikai gondolkodás, a szellemiség magasabb foka, az ember tulajdona.

Az állatvilág erkölcsi normáit a biológiai kényszer és célszerűség irányítja. Az erkölcs és a biológiai célszerűség azonos volta lehetségessé teszi és jól kiszolgálja az egyed és kisebb kollektív csoportok életét, de az ugyancsak célszerű és a megélhetésért egymás ellen folytatott öldöklő harcnak is fenntartója.

Az ember társadalmi berendezkedésére jellemző, hogy erkölcsi felfogásának széles területein, a szükségesnél lényegesen nagyobb és mélyebb szakadék van biológiai-célszerűségi és erkölcsi szempontok között.

A biológiai célszerűség és az erkölcsi világ, egymást tökéletesen fedő, harmonikus egybeolvadásának kívánalma, messze esik a teljesíthetőtől és az emberi társadalmakban anarchiára vezetne. Az ember racionális erkölcsi világa, eltávolodás az állatvilág, a primitív civilizációk — néha irigylésreméltó — biológiai erkölcsi fokától. *A racionális erkölcs a fejlődés egyik állomása, egyúttal kultúra és a civilizáció progressziójának biztosítója.*

A morál csak adott pillanatban abszolút, térben és időben relatív és *Pascal az erkölccstan Einsteinje* meg-

mondotta, hogy: három fok földrajzi szélesség feldönti a jogtudományt és egy meridiánus átalakítja az igazságot.

Az erkölcs relativitása, a máig még ki nem alakult, racionális és az egyéni és kollektív érdekeket legjobban képviselő erkölcsi-norma keresésének kísérlete, melynek eredményes, végleges és helyes formai kialakulását különböző érdekek hátráltatják, sőt megakadályozzák.

A lelki egészség, az individuum boldogsága és a társadalmiság érdekében, minden bizonnyal meg kell elégednünk a biológiai célszerűség és az erkölcs, részben párhuzamos futó, részben sokkal ritkábban kereszteződő irányvonalával. Ma még messze vagyunk az ideál beteljesülésétől. Az állatvilág és a primitív civilizációk élettani-erkölcsi fokától eltávolodtunk, de racionális erkölcsünk bizonyos vonatkozásokban ott sem tart, ahol egyezer már biológiai-erkölcsfokon állomásozott. (Pl. a nemi élet túlkorlátozása.)

Az állatvilág erkölcsi magatartása élettanilag célszerű és örökletesen szerzett biológiai képesség, mely kötelez.

Amennyiben az ember erkölcsi világának csupán a társadalom, a nevelés révén keletkezett eszményi-elemeit tekintjük, meg kell állapítanunk: az erkölcsi normák be nem tartásáért a szocietas legalább olyan felelős, mint az egyén maga. Az állatvilágban a közösségi törvények megsértése az egyén pusztulását jelenti. Az emberi társadalom érzi, hogy racionális erkölcsének eredménytelen voltáért őt is felelősség terheli és ezért a szocietas — öntudatlanul meg is bünteti magát. Nem pusztítja el a bűnözőt, — megengedi a közösségbe való visszatérést, amivel sokszor újabb bűnököt, a társadalom bűnhődését teszi lehetségessé. (A börtön,

tudjuk jól, ritkán javít és *átnevelő intézetnek kellene lennie*, hogy feladatát racionálisan töltsse be. A szocietas egyelőre, a sok kínos tapasztalás ellenére sem vonta le a konzekvenciákat, mintha csak keresné a bűnhődést kollektív tudattalanja.)

Az állatvilág biológiai erkölcsi berendezkedése természeti adottságok következménye, de az ember erkölcsi világának, a közösség érdekeinek kialakulását is részben biológiai-lélektani törvények biztosítják.

Az indulatok eltölthetősége egymást helyettesítő, vagy pótló elhelyezkedésük, a szervezet lelki-szervi kölcsönhatásainak automatizmusai, (melyeknek révén ösztönereket szervi funkciók kötnek meg és fejeznek ki, pl. heves agressziónál kipirul az egyén, szívdobogás lép fel, s így a testi működések az agressziós ösztönanyag egy részét megkötik), a közösséget fenyegető ösztönöknek szabad utakat, nyitott ajtókat engedélyeznek. Gyakran az egyéni boldogság (lelki betegség) az ára az ösztönök nyomásai elől való kitérésnek, de a természet törvényeinek útmutatása szerint, az egynek áldozatot kell hoznia a közösség érdekeiért.

A közösség szolgálatába állított biológiai-lelki törvények közé tartozik az a sajátos biológiai készség is, amely az egyénnél, a már említett és először a születésnél fellépő szorongásfolyamatban manifesztálódik.

A szorongásos ösreflex ingerület levezetésére szolgál, eredetileg a legprimitívebb életvédő berendezkedés: benne olyan energiák találhatnak levezető utat, melyek az ént megsemmisüléssel fenyegetik.

A szorongás ösreflexétől a félelemig, hosszú fejlődési út vezet. Az életvédelmi berendezkedés alsó foka a szorongásos-ösreflex; a reális félelem kultúrárt feltételez, mert ez már a veszedelem tudatos konstatálása, ami egyúttal a veszély elől való kitérést, a megelőzés

képességét is jelenti. A szorongásban és a reális veszélytől való félelemben egyaránt az ősi, tudattalanban exisztáló, biológiai eredetű szorongás életvédelmi működése nyilvánul. *A lelki-szorongás új, pszichikai tartalommal tölti meg az ősi, biológiai-szorongásos mechanizmust.*

A lélek szerkezeti törvényei: a kinkerülés-örömkérés elve és az ismétlési kényszer az egyén érdekeit, s ezen keresztül bizonyos mértékig a faj érdekeit is biztosítják. *A biológiai szorongásos-reflex ugyanennek a levezető, ingerületmentességre törekvő hivatásnak felel meg, azzal a különbséggel, hogy sokkal kifejezettebben áll a közösség szolgálatában, mint az előbbieik.* A biológiai szorongás a legegyszerűbb ingerlevezető aktus, s rendeltetésének a legökonomikusabban felel meg.

Az éntfejlődés folyamán a szorongásos-ösreflex, mint biológiai készség, lélektani előléptetésben részesül, lelki-szorongás lesz és új helyzetében — új tartalmával — régebbi rendeltetésének megfelelő, de kerülő utakra kerül és többé nem oly ökonomikus, mint őse.

A pszichológiai szorongás, a belső ingervédő apparátus figyelő tekintete, mely az ösztönvilágot fékezi és így a közösség érdekeit szolgálja. Az Öntfejlődés fejlett fokán a szorongás az eszményi-én eszköze. Részelemei: a tudattalanban meglévő ősi szorongásos-indulat, valamint az előtudathan hozzákötődő és ugyancsak az előtudathan elhelyezkedő képzetek: erkölcsi szempontok, melyek szorongássá egyesülnek és az önfékezést, a társadalmiság érdekeit képviselik.

Balázs felfogása szerint a szorongás, mint ősi effektus megmarad és míg a mai társadalmakat az *Urangst* (ősi szorongás) jellemzi, egy jövődő, egészségesebb társadalomban: a *Ruhangst* (nyugalmi szorongás) lesz a közösségi érdekek biztosítója.

A természet az életösztönök periodikus ritmusával, az örök körforgást, a folytonosságot, az ön- és közérdeket biztosítja. Az ösztönök kielésee az egyéni érdekek maximális képviselése, s ez a szóbajöhető lehetőségek egyik véglete. A másik véglet: a szorongás, mely az eredetileg csak életvédelmi berendezkedést szolgáló szorongásos-ösreflexet állítja az eszményi-énkövetelések tehát a társadalmiság szolgálatába, az én érdekeinek, örömeinek feláldozása: a lelki-szorongás, a szenvedés aktusa révén.

A szorongásos ösreflex lelki sajátossággá avanszált öre: a szorongás, mint önfék, a közösség érdekeinek szolgálatában áll és így őse: a biológiai szorongásos-reflex a társadalom felépítésében kap szerepet.

A bonyolult lelki gépezet erőforrása: az ösztönvilág, társadalmiság nélkül az egyént korlátlan és szüntelen boldogságra tenné képessé. A világegyetem erőinek énbe zárt kis kozmosza azonban biológiai-lelki-társadalmi törvények uralma alatt áll és az örömszolgáltatás mellett a közösség érdekeit is képviseli. A törvények visszaható ereje az én felett is örködik, mert az különben összezúzná magát a közösség ellentállásának kőszikláján.

Az egyén és a közösség érdekeit képviselő leghegyesebb és legharmonikusabb felismerések megvalósításától még messzi vagyunk, a nehéz úton való haladást, ahol annyi ember vérzik el, s melynek állomásain csaknem annyi a sebesült, mint a sértetlen, a szorongás biológiai-öséből, lelki adottsággá alakult szorongás (és félelem) is biztosítja.

Eszményi-énünk, erkölcsi világunk, az értelemfok magaslatán teszi az embert emberré és ennek az erkölcsi-közösségi tendenciának szolgálatában áll a biológiai eredetű szorongás is.

Nemcsak az életösztönök kiélésével járó örömeket, hanem a társadalmiságot, a kollektív érdekeket is biológiai erők biztosítják.

A természet sok mindent tesz az ember és az emberiség boldogságáért és a civilizációnak gondoskodó útmutatásai szerint kell keresnie az egyén és a közösség boldogságának feltételeit. A racionális gondolkodásnak ezen túl is vannak kötelességei: a természet kisebb-nagyobb hibáit, tévedéseit is korrigálnia kell, mert nem feledheti, hogy bár biológiai törvények és a közösségi érdekek egyidejű szolgálatában áll, azoknak az értelem eszközeivel ura is lehet.

⁸⁾ A magyarországi Aktiv Analitikus Orvosok egyik tudományos előadóstjén foglalkoztam e tanulmányban lefektetett problémákkal. A hozzászólók közül *Iványi*: a társadalmi és lélektani tudományfront egyesülésének tekinti az anyagot. *Szinetár* szerint az *adleri* lélektan „veleszületett közösségi érzésének“ analitikai megvilágítása a szorongás társadalomalakító jelentősége. *Wirkmann* pedig: a központi idegrendszer és a biológiai-örreflex-jelenség vonatkozásaira mutatott rá.

Életöszközavarok társadalmi és lelki okai

Az életutakon a halál végállomása felé rohanunk, a motort az életöszközök hajtják. Mindenki megjárja az utat, de még nem egyforma hosszú, nem egyformán szép és nem egyformán könnyű az utazás.

Az emberiségnek az existenciájáért folytatott élethalálharcban a természet erőivel, viharokkal, földrengésekkel, vadállatokkal, soraikat tizedelő fertőző betegségekkel, a szervezet kopását jelentő megbetegedésekkel kellett küzdenie, de ezen felül mindenkor küzdöttek az emberek egymás ellen is.

A birkózás folyamatában hol az egyik, hol a másik ellenféllel való küzdelem üti rá bélyegét korokra és társadalmakra. A mi korunk, illetve a civilizáció utolsó évszázadának kultúrorganizációja eldicsekedhet azzal, hogy tudománya előtt a természet várai sorban kapitulálnak: a természeti erőktől, betegségektől mind kevésbé kell tartania. Ennek a fejlődésnek azonban nagy ára van, mert a kultúrának nem csak a nagy természettel szemben vannak igényei, hanem olyan követeléseket támaszt az egyén természetével szemben is, amelyeknek az nem tud megfelelni.

Ami helyyel-közzel sikerül a mindannyiunkat teremtő kozmikus erők és törvények sodrában és áramlásai ellen, azt a mindenség végtelenjének földi kultúrdepartmanjaiban ezidáig nem értük el.

Minél magasabb fokán áll valaki a szó mai értelmében vett kultúrának, annál inkább érzi szenvedéseinek keresztül a lét nagy erőinek: a természetnek ée a társadalmiságnak szembenálló s az egyén lelkének operációs felületén dülő harcát.

A lelki élet finomra méretezett, az ember és az emberiség szolgálatában álló automatizmusainak harmóniáját megbontják: a lüktető, anarchikus életösztönök és társadalmiság kényszerei között robbanó harcok.

A civilizáció mai fokán álló kultúremberek a lelke beteg. *Stekel* „*parapatia*“ szóval jelöli azokat a kóros jelenségeket, amelyek olyanok, mintha betegségállapot lenne jelen, bár kifejezett szervi megbetegedés nincsen.

A parapatia az életösztönök működésének zavara.

Az életösztönök megbetegedését az egyén tünetek formájában érzi, melyek: szervi területeken ú. n. *konverziós megbetegedésekben* (a gyomor, bél, szív, nemi szervek stb. működési zavarai); *indokolatlan félelemérzésekben* (pl. tériszony, szobaiszony, állatoktól való félelem, megőrüléstől való félelem, halálfélelem stb.); *kényszertünetekben* (számolási kényszer, tisztasági kényszer, bűnözési kényszer, érintési stb. kényszerképzetek és — bonyolultabb formái, amelyet kényszerbetegségnek nevezünk) nyilvánulnak. Ezekre a megbetegedésekre egyformán *jellemző az életösztönök gátolt aktivitása*, melynek következtében a betegek, az egészségeshez viszonyítva és a társadalmilag megengedettnél kevesebbet, rosszabbul élnek. A közösség részéről engedélyezett örömeikből kevésbé veszik ki részüket, miu-

tán szervek részéről jelentkező tüneteik, félelmeik, kényszereik, bátortalanságuk, fogyatékosági, kisebbrendűségi érzéseik elháríthatatlan akadályt képeznek.

Másik csoportja az életösztonök megbetegedésének a bűnözési parapatiák, ahol az egyén időnként kibillen az előbb vázolt senyvedés állapotából és mintegy kárpótlásként, a közösségre nézve káros ösztönmegnyilvánulásokbn él ki magát.

Az első csoport betegei kóros méretű szenvedéseket vállalnak, szinte *aszkezisben élnek*, az utóbbi kategória pedig időnként felvillanó *korlátozatlan ösztönkiélései* mellett, ugyancsak parapatiás tüneteket érez.

Az életösztonök ősi adottságaikban, — civilizációnk kritikai szemszögéből nézve — közösségellenesek, és korlátlan kiélésüket a társadalom a nevelés, a megfélemlítés és büntetés eszközeivel akadályozza.

A társadalom követelései nevelésbehátások révén az egyén leikébe kerülnek, s ott, önálló, független életet élnek, összességüket *eszményi-énnek* nevezzük.

Az eszményi-én a társadalom követeléseinek tükre. Aki belelát az én szerkezetébe, ott a társadalom kicsinyített képét látja, a szocietas valamennyi erényével, ellentmondásával, bűnével egyetemben.

Az évezredek múlásában koptatott emberi ösztönvilág sokat veszített ősi vadságából. A sokezer évvel ez előtt alkotott, máig is alkalmazott törvényeknek csak egy része megfelelő. Más része, mint felesleges, már lomtárba került, vagy revízió alatt van, bizonyos részének pedig revízió alá kellene kerülnie, *hogy ösztön és törvény a „fair play” szabályai szerint álljanak szemben egymással.* (A haditechnika mai rendkívüli fejlettségének lélektani determináltsága: bizonyára *ki kellett találni* a messzehordó ágyút, fegyvert, gázt stb., mert

ezzel az ember mintegy személytelenül végezheti el azt, amire személyesen általában már nem képes.)

Az ember eszményi énjének, erkölcsi világának élettani keretétől a szorongás biológiai ösreflexe szolgál, amelyet a belénknevelt kötelező közösségi követelések új tartalommal töltenek be. Az eszményi-én társadalmi szerzemény és amikor az egyén lelkének erkölcsi elemei az ösztönökkel ütköznek meg, a konfliktus az énen belül, de társadalmi és kozmikus erők között zajlik le.

A lelki betegségek: a parapatiák, azoknak a konfliktusoknak következményei, amelyeken kora gyermekkortól fogva *mindenki átmegy, de nem mindenki betegszik bele*. Az egészséges ember meg tud birkózni azokkal a konfliktusokkal, amelyekbe más, parapatiássá váló egyén belebetegszik (*Stekel*). A megbetegedés okai tehát a konfliktusok, az út, amely a konfliktusoktól a fentebb már felsorolt lelki betegség-féleségekhez vezethet, a lélek szerkezeti adottságainak, illetve az ezeken keresztül megnyilatkozó társadalmi és ösztönköveteléseknek következménye.

Az ösztönök lelki képviselői: nemi vágy, hatalmi vágy, kriminalitás, akarnak valamit, amit a társadalom, illetve képviselője: az eszményi-én, nem engedi. Az én nem élheti ki vágyait, kóros esetben felaprózni, átszellemfteni nem tudja, lemondani sem tud róla, s így az elintézésének egyetlen lehetséges módja: az *elfojtás* marad bátra. Az elfojtás a tudattalan lelki rétegbe száműzi a másképpen el nem intézett konfliktusokat és állandó elfojtás alatt tartja. A konfliktusban résztvevő ösztön és erkölcsi elemek, illetve ezeknek indulati töltése, tünetek formájában töri át az elfojtás védőrétegét, amivel egyrészt a vágyak burkolt, közvetett kiélését teszi lehetővé, másrészt mentesíti az ént a felelősségtől (bizonyos tekintetben a társadalmat is tehermentesíti).

A tünet a kiélés torz formája, az eszményi, társadalmi követelések kijátszása, az én büntetése, tehát a rejtett vágyak szimbóluma és vezeklés.

Az elfojtás és az elfojtott tudattalan törvényei tesz lehetővé a lelki megbetegedést. Ahhoz azonban, hogy parapatia keletkezzen, a veleszületett ösztönnyezők és a társadalomtól szerzett eszményi-énelemek bizonyos adottságai szükségesek. (Pl. *túlerős ösztön-én, túlszigorú eszményi-én, vagy mind a kettő.*)

A parapatia annyiban *alkati kérdés*, amennyiben az ösztönök ereje, egyéni túlkövetelései a konfliktus talaját készítik elő és annyiban *társadalmi kérdés*, amennyiben az ember lelkének szociális eredetű erkölcsi tényezői, valamint átszellemítő és lemondó képessége bánni tud az ösztönökkel, s megtalálja az egyénre és közösségre nézve helyes kibontakozás útját.

Egészség és betegség, valamilyen vonatkozásban társadalmi jelenség.

A test megbetegedései közül némelyek: pl. ipari betegségek kifejezetten szociális eredetűek, a testi betegségek gyógyítása pedig — általában égető és megoldatlan — kifejezetten társadalmi probléma. (Kórházak, üdülők, stb.)

A társadalmi eredet ranglistáján a parapatids megbetegedések első helyen állnak, mert keletkezésük és gyógyításuk feltétele a társadalmiság. Az analitikai lélektani kutatás az egyén lelkében tett felfedező útján megtalálta a parapatiák kútforrását, az egyeseket képes meggyógyítani és a nevelés helyes törvényeinek útjait is tudja.

Az elemző lélektan jótékonyan befolyásolta, a bonctani-elettani eszmén alapuló betegségszemléletet, előtérbe tolta az egész személyiség meglátásának gondolatát. Megtanított arra, hogy kóros jelenségeknél ne

csak a fizikai, a materiális befolyásokat lássuk, hanem a lelki erőtevézőkre is tekintettel legyünk. A pszichikai tényező bevonult a betegség szemléletébe, megítélésébe és a betegségek ezen a fokon társadalmi problémává szélesültek.

A parapatias megbetegedés az élettani és társadalmi befolyásokkal szemben keletkezett személyi-lelki reakció.^s

A benső élettani erők és a társadalom feszüléseit sehol sem tanulmányozhatja jobban az orvos, mint a parapatias beteg lelkének vizsgálatánál és gyógyításánál. A parapatia önálló kórkép, melynek biológiai és szociológiai befolyások adják eredetét. (*Birnbaum*).

A gyógyító orvos munkáját igen sokszor nehezítik meg szociális adottságok, melyek, mint a gazdasági helyzet, vagy a család tagjainak magatartása stb. a gyógyulás útjában állnak, legalább is sokszor nehezítik a gyógyulást és az egyént néha egészen új, egészségének érdekeit képviselő szociális állásfoglalásra kényszeríthetik. (Pl állását változtatja, családjától elköltözik stb.)

A parapatia nemcsak az egyén, hanem a társadalom kórtana is. (*Birnbaum*.)

Ezen felül is, parapatias megbetegedéseknek, esetleg öngyilkosságnak gyakran kiváltói heveny szociális megrázkódtatások: anyagi veszteség, állásvesztés, stb., mely tényezők az addig gyakorlati értelemben esetleg egészséges lelket túlterhelik. Az ilyen beteg lelkivilága készen állott a megbetegedésre, de ügyes lavírozással az egészséges határain belül tudott maradni. A társadalmi megrázkódtatás felborította az egyensúlyi helyzetet, *ettől az egy csepp víztől csordult ki a teli pohár*. A túlsók lemondás, belső harcok mellett céltalanná teszi az életet és heveny megrázkódtatások könnyen felka-

varják azokat a régi konfliktusokat, amelyek a lélek külön törvényei értelmében betegséget, öngyilkosságot, vagy bűnt hoznak létre.

A társadalmi befolyások át- és átszövik az ösztönéletet, tabuk szólnak bele az ember életébe, a civilizáció tagja a leghatalmasabb területen is tilalomfák dzsungelében jár.

Az embert úntalan kötelességeire figyelmeztetik, végül már önmagával szemben való egészséges kötelességeinek sem tud megfelelni.¹

Az ember ösztönvilága, ahogy minden más matéria, bizonyosfokú sérüléseket tud csak elviselni. Vannak műtétek, melyeket helyes elgondolás vezet, a kivétel azonban, műhiba következtében, mégis elvérzést okoz.

Civilizációnk mai fokán, az életnek egész frontján kell harcolni, a társadalom, a szűkebb értelemben vett család és a belső lelkivilág frontszakaszai rendkívüli teljesítményeket követelnek, s a szocietésnek a lemondásokért ellenszolgáltatásokat is kell adnia.

A parapatia nemcsak egyéni probléma, hanem a lelkiélet zavara szociális területen és egyúttal a szociális lét zavara a lélek bensejében. (*Birnbaum.*)

Az énefejlődés kezdeti szakán, kora gyermekkorban, a tisztaságra való nevelés idején (*Ferenczi* a „szfinktermorál“ korszakának nevezi ezt az időpontot) már

¹) A nemi élet megkezdése igen gyakran parapatias megbetegedés kiváltója és pedig tekintet nélkül arra, hogy törvényes, vagy törvénytelen keretek között él-e az egyén. Férfiak viszonylag tűrhető potenciája, a házasesetben romlik, képtelenek ú. n. „rendes nővel“ érintkezni és csak a prostituált mellett férfiak. Nők nemi vágya gyakran egészen elszűnik a szexuális élet megkezdésekor, sokszor szorongásos vagy kényszerállapotok keletkeznek. *A nemi élet nem gyógyszere a pwapatiának* (az úgynevezett neuraszténiának), hanem az esetek egy részében a parapatias állapot tovább rontja¹.

kifejezett küzdelem van az egyéni törekvések és a társadalom követelései között.

A lemondás, elodázás, várakozás képessége, a racionális tudat és erkölcsi-világ származéka és ez mint *fogalmi kör*, a gyermekben még nincs eléggé kifejlődve. *A gyermek épp ezért nehezebben, nagyobb narcisztikus sérülésekkel tud eleget tenni a kultúrhöveléscsknek, mint a felnőtt.* Emellett az élettani érésfolyamat, kultúrkörülmények között, lényegesen megelőzi a társadalmi érettség idejét. Az egyén esztendőkkel korábban követeli azt, amit a társadalom esztendőkkel később engedélyez (pl. nemi élet). A társadalomnak, a nevelésnek, ezt az *élettani és társadalmi kérés közötti eltérést is* tekintetbe kell vennie, annál is inkább, mert mindig, *éppen korábbi és serdülőkori konfliktusok képezik a lelkibetegségek alapját.*

A parapatia keletkezésének története: élettörténet és épp ezért a lelkibetegségeket az egyén összes: lelki, szociális és élettani tényezőinek ismeretében és tekintetbevétele mellett lehet csak megérteni és meggyógyítani.

A *Stekel* által bevezetett *aktivanalitikai* módszer, igen értékes gyógytényezőjét képezik azok az aktív irányítások, amelyeket az analízáltság bizonyos fokán, a beteg lelki teherbírásának, szociális vagy családi szempontok és mély lélektani tények figyelembevételével nyújt az orvos. Pl. impotens férfibeteg esztendők óta férjes hűgánál lakik.² Parapatiája egyik fontos oki tényezője az a koragyermekkorból származó érzelmi kötöttség, amely hűgához rögzíti és sógorával szembeállítja. A felnőtt paciens érzései nem deszexualizálódtak,

²⁾ *A kortörténet részleteket a betegek beleegyezésével közöljük, személyi adataikat azonban így is egészen elválogatva adjuk vissza.*

hanem a gyermeki rögzítettség következtében még az analízis idején is túlfokozott mértékben érez hűga iránt. Az analitikus kihámozta ezt a komplex érzés-beállítottságot és amikor már a beteg is látta a helyzetet, a hűgától való elköltözést javasolta. Az anyag megbeszélése folytán felszabaduló vágyteli energiáknak így módot adott a helyes orientációra. A parapatíát a nő-testvér szociális közelsége is táplálta. Társadalmi tényezők (együttlakás) fenntartják a korábbi eredetű betegséget és a kellő időben alkalmazott szociális beavatkozás, az elköltözés, a gyógyulás szolgálatába áll. — *Analitikai kezelés nélkül, eredménytelen, sőt rosszabbíthat a miljö-változtatás, mert csak a komplex anyag kifejtése, a már megindult felismerés és libidó elszakadási folyamat mellett állítható az ilyenféle rendelkezés a gyógyulási folyamat irányvonalába.* A betegnek tudnia kell, hogy pszichéjét, lelki konfliktusait, társadalmi műtőasztalon operáljuk, amikor az elköltözöködést tanácsoljuk.

A parapatíák bizonyos fajtája, mély lélektani síkban világít rá a társadalom és az egyén, kóros viszonyok között talán még fokozottabban fennálló kölcsön vonatkozásaira. A proletáriátus úgynevezett „*munkás-biztosító parapatíája*“ annak az elhagyatottság és kihasználtság érzésnek kárpótlása, mellyel a társadalom Fórumai helyett, a maguk alkotta segítő intézményhez: a gondozó szülőhöz, a jó apához menekülnek, akár betegség árán is:

Az egzisztenciális biztonság-érzés elvesztésének kicsinyített, de töményített mása, a szorongás és a félelem, mely mögött nemcsak lelki konfliktusok, de a társadalmi bizonytalanság érzései is állnak.

A tünetalakulás az adott élettani-bonctani berendezkedéstől is függ. A benső konfliktusok és a bennük

viharzó természeti és civilizációs erőtevényezők, pl. bizonyos szerveken keresztül, szervibeszéd formájában, a már említett konverziós tünetek alakjában mutatkoznak.

A lelki testi kölcsönhatások útján, a lélek-vegetatív idegrendszer-belső elválasztású mirigyek, -szervek, illetve az egész fizikai szervezet országútjain, az ösztön és indulatvilág törvényei uralkodnak. Egy paciensenél az endokrin mirigyrendszer vizsgálata kimutatta, a hipofízis mirigy⁸ és mellék pajzsmirigy megbízhatatlan működését. Panaszai, amelyek kínzó zsibbadás és fájdalom érzésekből, valamint hirtelen keletkező, mozgást, néha a légzést gátló panaszokból állottak, (ízületeiben, gégejében vizenyők jöttek létre) pontosan mutatják a bonyolult lelki-szervi kölcsönhatások lehetőségeit.

A betegnek férjével súlyos aktuális bajai voltak, de ezek megoldását lehetetlenné tette, a paciens elintézetlen gyermeki konfliktusoktól determinált infantilis személyisége. A tudattalan és tudatos lelki anyagok állandó lelki izgalomban tartották az egyént. Az indulat- és ösztönvilág feszültsége, a vegetatív idegrendszeren keresztül, éppen az élettani felépíttetésében gyengébb alkotású endokrin (belső elválasztású) mirigyeket befolyásolta, amelyek működése ennek következtében megváltozott. A zavart működés érgörcsöket okozott, s ez vérkeringési zavarok következtében hirtelen támadó vizenyőkre vezetett. A pszichoanalitikai gyógyítás, az egyén lelki átnevelése, rendezte a konfliktusokat, lelki tehermentesítést ért el. A lelki-oki tényezők kikutatása megszüntette a vegetatív idegrendszer izgal-

³⁾ *Hipofízis mirigy*: a koponyában foglal helyet, fontos belső elválasztású szerv, melynek a véráramba kerülő termékei számos testi funkciót szabályoznak, s az összes belső elválasztású mirigyeket kormányozzák. A mellék pajzsmirigy a mész és víz-háztartást szabályozza.

mait és így a vegetatív idegrendszer révén szabályozott endokrin mirigyek is kielégítően működtek. (A lélekben az energia átalakulásának törvénye a vázolt utakon érvényesül. *Lelki izgalmak áttevődnek a vegetatív idegrendszerre, az izgalom továbbkerül a belső elválasztása mirigyekre, vagy más szervekre* (pl. gyomor, belek stb.) *s ez működési zavarokat, tüneteket okoz.* Ilyen távoli és kölcsönhatások útján hozhatnak létre lelkiek, testi működészavarokat, panaszokat.)

Mennyire a társadalom rendelkezéseit követi az a nőbeteg, aki még asszony korában sem tud a férfi mellett nemi kielégüléshez jutni, hanem éppúgy, mint lánykorában, homoszexuális partnerénél nyer kielégülést. A társadalom nem engedi meg és az írott törvény erejénél is erősebb, íratlan morális rendelkezésekkel: lenézéssel, megvetéssel sújtja, a házasságon kívüli nemi életet élő nőt: Nem törődik azzal, hogy e pillanatban Közép-Európában országonként sok százezerrel több nő van, mint férfi, akik akkor sem juthatnának legális örömhöz, ha egyszerre mindenki felnőtt lenne és minden férfi megházasodna. *A legnagyobb társadalmi, egészségi és büntetőtörvénykönyvi kockázatot vállalja az a leány, — férjhezmenési sánszait is rontja — aki házasságkötés előtt él nemi életet.* Éppen ezért sokszor nemi fejlődése, a törvény által előírt keretek, lemondások között és büntetlenséget is élvező legkisebb ellenállás irányában: *a homoszexualitás* felé terelődik. (Csak a férfiak között véghezvitt fajtalanság ütközik törvénybe. Btk. 241. §. A nőről megfeledkezett a büntetőkódex, mintha csak kárpótolni akarná a sújtó társadalmi megítéletesért és kockázatért.)

A homoszexualitás, — mint ahogy a nemi zavarok általában — nem veleszületett állapot, hanem lelki konfliktusokból táplálkozik, amelyek anyagának nagy

részét, a család, nevelési hibák, tehát szociális erőforrások adják.⁴

A parapatia a társadalmiságban gyökeredzik és a szociétáshoz várja megoldását.

A társadalom a közösség életfeltételeit az egyén életösztöneinek oly mértékű gúzsbakötésével biztosítja, hogy az csak keveseknek használ, de a nagy közösségnek és az egyénnek kárt okoz.⁵

A biológiai erők és a szociétás harcában, szerencsés esetekben lehetséges az egészséges kiegyenlítődés, igen sokszor azonban az életösztönök maradnak alul és ennek a gigászi küzdelemnek az én adja meg az árát.

Az egyén az élettani őserőknek csak énjébe zárt részével rendelkezik, ezt a kicsiny keretet az egész társadalmiság nyomja és így a küzdelem egészen egyenlőtlen.

Az ember összerendezkedése lehetéssé teszi a kitérést a nagy nyomások elől. Az indulatok eltölthatósága, az életösztönök átszellemítési lehetősége, az ingerület feszültségek részére szabadon hagyott utak és nyitott ajtók révén nem roppan össze az alkotás, hanem — sokszor az egyéni boldogság árán — kitér a fenyegető veszély elől. (Jó példája ennek az endokrin mirigyek csökkent működésétől! szenvedő beteg esete.)

Könnyebb és kockázatmentesebb magunktól és magunkban félni, mint a törvények szigorával szembekezdülni. Kevesebb súrlódással jár ha egyedül, izoláltan élünk, mintha a társadalmi közösségben botorkálunk. A

⁴) A szexuális élet élettani és kórtani vonatkozásaival „*Lelki betegségek keletkezése és gyógyítása*“ c. könyvemnek három fejezete részletesen foglalkozik. (Kiadta: Novák Rudolf és Tsa.)

⁵) Nemcsak a nemi ösztön zavarait látjuk parapatias egyéneknél. Az „ideges étvágytalanság“, mely sokszor aszkétikus méretet ölt, valamint az „akarat betegségei“ is az életösztönök (a táplálkozási és agressziós ösztön) megzavart működésére utaló parapatias tünetek.

kényszerbetegségben szenvedő „halálzáradéka“, a statáriális törvények szigorát szimbolizálja. (A beteg attól fél, hogy bármilyen apró kis cselekvés: egy rosszul elrendezett íróasztal, helytelenül megigazitott terítő, kelőn meg nem mosott kéz, a mások, vagy a maga halálát okozhatja)

A parapatias fantáziavilágának túltengése és kínos tartalmú szorongással, riasztó álmai, az életöztönök utolsó menedékét képezik. Az ár: a valóságvilág feladása. A parapatias egyén lelkére oly jellemző gyermekies érzésvilág: a veszélyeknek, a realitásnak túlbecsülése, bátortalanságuk, mely a felnőttek társadalmának fokozott felértékelése, fogyatékosági érzésük, mellyel magukat kicsinyítő üvegen keresztül látják, s a körülöttük élőket ezerszeresen felnagyítva, — groteszkül támasztják fel a gyermekkor: a lehetetlent. Nincs vissza út a gyermekiség *látszat-gondtalanságához*, a parapatia ennek a vágnak torz fogalmazása. A parapatias gyermeki félszesege, a gondtalanság fikciója. Ezért mond le a felnőttek járó boldogságról és közben elsodorja a szerencsésebbek, az egészségesekek, az erősek társadalma.

A hivatással, foglalkozással járó parapatia (pl. írógörcs, zenészek foglalkozási görcse stb.) a börtön parapatia, az ínség tömeglelki megnyilatkozásai, a „vásárnapi parapatia“⁶ tünetei, a legnagyobb mértékben függnék össze a szociális étellel és a kultúrkivánalmakkal való összeütközéseknek, valamint a társadalmi elhagyatottságnak kifejezői.

⁶) A parapatiasok általában, de egyesek különösen, vasárnap és ünnepnap érzik magukat rosszul. Ennek okai: a hétköznap elfoglaltságában *kevésbé érnek rá magukkal foglalkozni, s így kevesebbet is szenvednek, ezenkívül: ünnepnapokon látják, hogy az egészséges emberek „élnek“, amire ők képtelenek.*

A civilizáció mindig nagyobb igényeket támaszt az egyénnel szemben, a természet erői pedig, a sok tízezer éves fejlődés-átöröklés ellenére sem adták fel belső lényegüket. A külső és belső kényszerek az embert ismert és ismeretlen célok felé viszik.

A parapatia kultúrbetegség, a társadalomalakító erők és az ösztönök követeléseinek rabsága.

Az egyén lázad a sorsa ellen, lázadásának szociális és élettani motívumai vannak. A parapátiás élete nehezebb, mint az egészségesé és annál nehezebb a sorsa, minél deklasszáltabb osztály tagja. A szociális nehézségek bonyolítják és nehezebbé teszik a szenvedést.

A parapatia kultúrtömegbetegség, amelynél az egyén gyógyítására rendelkezésre álló pszichoanalitikai gyógymódnak néha nehézsége: az anyagi lehetőségek — hiánya. Közintézmények: kórházak, klinikák, munkásbiztosító-intézetek előbb-utóbb bizonyára be fogják iktatni az analitikai lelki gyógymódot a szokásos, engedélyezett gyógy eljárásaik közé.

A lélek az adott és fennálló társadalmi rendnek nem egyszerű függvénye, ha eszményi-énje, ideológiai tartalmisága azonos képviselése is a társadalmiságnak. A termelési rend tárgyilagos tényezői (gazdasági jelenségek) mellett, ösztönvilágának adottságai következtében a történelmi fejlődési folyamatnak fontos, szubjektív tényezője az ember, s ezt aényt nem lehet figyelmen kívül hagyni. A természeti világ organizmusában, a gazdasági momentumok és az ember, mint társadalmi tényezők, együtt képezik azt a szervezett egységet, melyből akár *csak az egyik*, akár *csak a másik* kihangsúlyozása tudományos dogmatizmus.

A társadalmi ideológia, a gazdasági alap reflexe, de az ideál hordozója, az ember: visszahat az elsődleges gazdasági alapra.

Az ösztönvilág szexuális, kriminális és ezen belül hatalmi és agressziós tényezői, a szeretet-gyűlölet ösérései, melyekből a társadalmiságnak kell az építő elemeket kitermelni.

Társadalomalakító, a közösség javát szolgáló kultúrenergiák teremtésének lehetőségei bizonyára végesek. Ahogy a szeretetképességünk, úgy lelkünk gyűlöletanyaga is adott. A szocietásnak minél több szeretet elhelyezéséről kell gondoskodni és a gyűlöletet minél inkább háttérbe kell szorítania. Helyes nevelés⁷, helyes társadalmiság, a megelőzés, nemzedékeken keresztül bizonyára mind megfelelőbben fogja változtatni az embert, hogy generációk múltán olyan individuumok születhessenek, akikben az életösztönök: a szeretetkészség és a gyűlölet gyúanyaga, a közösség érdekeinek legmegfelelőbben, kiélésre, átszellemítésre legalkalmasabban van elosztva.

⁷ Dr. Wilhelm Stekel (Wien), a Nemzetközi Aktív Analitikus Orvosok Egyesülete megalapítója és elnöke, „*Briefe an eine Mültér^M*” címmel, neveléslélektani könyvet írt. A három kis kötetből álló könyv, a kisgyermekkor, az óvodás kor és a serdülő kor nevelési problémáival foglalkozik, tehát a nevelés egész anyagát felöleli. A munka az összes világnyelveken megjelent. Magyarul „*Üzenet az anyáknak*” címen került könyvpírcra. (Kiadta Novák Rudolf és Tsa.)

Öntudatvesztéssel járó és rokon állapotok lelki vonatkozásai.

A bölcs bíró tudja, hogy a felmentés néha nagyobb bűnhődés, mint a büntetés. Az epileptikus fél az ítélethirdetéstől.

Kevés olyan megbetegedés van, melynek tünetnát, kóroktanát, kórszövettanát, anyagcserevonatkozásait stb. olyan alaposággal és viszonylag olyan kevés eredménnyel kutatta volna át az orvostudomány, mint az epilepsziáét.

A kórkép idősült bántalom, amely visszatérő görcs-állapotok, eszméletlenséggel járó rohamok, vagy ezeknek megfelelő rohamellenértékek és a lélek sajátos elváltozásainak tüneteit mutatja.

Nagyjában két fajtáját különböztetjük meg a betegségnek; egyik a *genuin* epilepszia, amelyet az egyén veleszületett készsége hoz létre, a másikat szimptomás, *feltételekhez kötött* epilepsziának nevezük. Ez utóbbinál a központi idegrendszerben gyuladásos, daganatos stb. elváltozások találhatók, vagy valami általános bántalomnak pl. mérgezésnek, (alkohol, ólom stb.) fertőzőbetegségnek következménye.

A genuin epilepsziánál nincs kézzelfogható elváltozás a központi idegrendszerben, a betegeknel inkább bizonyos átöröklési, terheltégi mozzanatokot konstatálnak.

Az epilepszia és rokonállapotai tömegbetegségnek tekinthetők. Statisztikai adatok szerint átlagban 10 beteg ember található 10.000 között, ami különösen azért jelentős tehertétel, mert a betegség általában a pubertásban, de 20 éves kor előtt keletkezik, a betegek nagy általánosságban csak 15—20 évet élnek és igen ritkán érik el az 50 évet. Az epileptikusok nagyrésze viszonylag munkaképtelen és antiszociális. Az epilepszia esetek száma az utóbbi időben emelkedő tendenciát mutat.¹ Gyógyszeres befolyásolás ritkán tudja a bajt megszüntetni, illetve a következményes állapotot megelőzni.

Az epilepsziának négy főtípusát különböztetjük meg. Van: tipikus atipikus és enyhe epilepszia, valamint lelki tünetekben megnyilvánuló epilepszia. (*Max de'Crinis* beosztása.)

A *típusos* epilepsziás rohamnak távolabbi előhírnökei: szorongás ingerlékenység, szívdobogás, zavart álom, fokozott nemi ingerlékenység stb. Közvetlen jele az úgynevezett „*aura*“, amelyben *lelki*: félelem, düh, eszinenyi-kéjérzés stb.; *motoros*: izomrángások, himbálódzó mozgások stb.; *ér*: sápadtság, pirulás, könnyezés stb.; *érzés*: hideg lehellet; *érzékszervi*: szikralátás, vak-ság, kicsitlítás, nagyotlítás, stb., végül *reflektorikus*: csuklás, hányás stb. tüneteket tapasztalhatunk.

E bevezetőszak után a beteg hirtelen eszméletét veszíti, elvágódik, egész teste merev lesz, kezei ökölbe szorulnak, 10—12 másodperc múlva rövid rángások kelet-

¹) Az évtizedekkel ezelőtt rendkívül gyakori „*nagy hisztérian*” nap alig fordul elő. Ezzel szemben a kényszerbetegség és az epilepszia esetek állandóan szaporodnak.

keznek végtagjaiban, testében, fintorító arcmozgások mutatkoznak, szemei ide-oda forognak, az arca szederjes, nehezen, hörgőn lélegzik, a záróizmok felmondják a szolgálatot. Ez az állapot 1—5 percig tart.

A roham után súlyos kimerültség! állapot következik. A betegek felébrednek és elalszanak, vagy felébredés nélkül alvásba megy át a roham, de akkor is, felébredés után órákig, napokig bágyadtak.

A roham alatt teljes öntudatlanság van, a roham idejére, néha megelőző időre is emlékezéshiány. A roham alatt az inreflexek hiányoznak, s roham után sokszor kóros reflexek jelentkeznek.

Az atipikus és enyhe epilepsziánál a tipikus roham tünete sorozalának egyik-másik része hiányzik, s a tipikus rohamhoz képest enyhébb az egész lefolyás, mert a mozgási és lelki jelenségek között fennálló szoros kapcsolat felbomlik, s főként, vagy csak a típusos roham valamely fázisa jelentkezik-

A *lelki epilepszia*, amely a tipikus rohamnak megfelelő *rohamegyenérték*, a lélek részéről mutatkozó különböző zavarokban manifesztálódik. Múló, tartós és állandó lehet és többnyire mentes mozgásjelenségektől.

A *múló zavarok*; periodikusan visszatérő lehangolt-ság formájában jelentkeznek, ingerültség és félelemérzéssel kombinálva. Szomorú gondolatok vesznek erőt a betegeken, önvádítások mutatkoznak, súlyos aggodalmakat éreznek, családtagjaikat féltik, nem egyezzer öngyilkosságot követnek el. Ugyancsak múló lelki zavarok, de az öntudat kisebb-nagyobb beszűkülésével járnak, az ú. n. *epilepsziás homályállapotok*, melyekben a tér- és időbeni tájékozottság enyhébb, vagy súlyosabb fokban zavart. Érzécsalódásai is vannak a betegnek, *istent, angyalokat látnak, máskor poklot, ördögöket, tüzet, rázúduló tömegeket*; orgonahangot, harangzúgást hallanak.

Látási hallucinációikban nagy szerepet játszik a *vörös* szín. Hangulatuk változó, többnyire ingerült, néha derűs, gyakran erotikus színezetű. A beteg magaviseletét az öntudatzavar foka szerint és az érzéksaladásoknak megfelelően, teljesen célszerű magatartástól kezdve, zavart cselekedeteken át a teljes ködösségig változhat. Ilyenkor gyakran ön- és közveszélyesek, szexuális bűntényekre hajlamosak, exhibicionálnak stb. Ezekben az állapotokban néha napokra, hetekre elkóborolnak. (Poriómánia.)

A zavarteág idejére vagy egyáltalában nem, vagy csak hézagosan emlékeznek. Tipikus rohamokban szenvedőknél alkoholélvezet kiválthat ilyen öntudatzavarokat, amely mint átmeneti dühöngés folyik le.

A tartós lelki zavarok különösképen az epilepsziás jellemelváltozásaiban és az epilepsziás elbutulásban manifesztálódnak. A beteg karakterében makacs, önző, hazudozó vonások domborodnak ki. Kifelé sokszor *keneteljesek*, miszticizmusra hajlók, befelé azonban egoisták, embertársaikkal szemben részvétlenek, *brutálisak*. Bűntényeket: gyilkosságokat, szemérem elleni bűntetteket követnek el, sokszor vadállatian kegyetlenek. Az etikai érzés csökkenése mellett értelmi hanyatlás is szembetűnik, amely egészen az elbutulás súlyos fokáig mehet, amikor a beteg még beszélni is elfelejt. (*Schaffér*).

Epileptikusoknál gyakori a migrén, mely betegség szintén periodikusan visszatérő rohamokban nyilvánul. Többnyire émelygéssel, látási szenzációkkal kezdődik, féloldali főfájás, hányás, szívdobogás tünetei kísérik. A kínzó állapot rövidebb-hosszabb idő után megszűnik. A beteg a roham után sokszor fáradt, bágyadt. A migrén lehet epilepsziás roham egyenérték, epilepszia mellett állhat fenn, kiválthat epilepsziát, átmehet epilepsziába.

Nagyon gyakran azonban egészen önálló kórforma, az epilepsziával semmiféle kölcsönvonatkozásban nem áll.

A tipikus epilepsziás rohamok, vagy a vele egyenértékű lelki állapotok tünetei a központi idegrendszer, közelebről az agykéreg izgalmi jelenségei: A kórállapot a központi idegrendszer sajátos reakciója. A felsorolt tünetek is az agykéreg különböző lebenyeinek izgalmi állapotára mutatnak és a motoros érző, érzékszervi stb. tünetekből pontosan lehet következtetni, hogy az agykéregnek központi, elülső, hátulsó stb. lebenye vesz-e részt az izgalmi folyamatban.

Az agykérget a legkülönbözőbb károsító tényezők ingerelhetik. *A lélekorvosra csak azok az állapotok tartoznak, amelyek nem szervi:* daganatos, gyulladós, érelzáródási stb. károsító tényezők következtében jönnek létre. A tudományos szakirodalomban hangoztatják, hogy bizonyos fajtájú epilepszia lgtrejötténél, mint agykérget izgató tényező, *a kérget ellátó ütőerek görcse szerepel.* Peritz, aki „A gyermek idegbetegségeiről“ írott könyvében kimerítően foglalkozik az epilepszia kérdésével, a leghatározottabban erre az álláspont-ra helyezkedik, ahogy *Richter* is a karotisz interna ütőér területének görcsével magyarázza a roham és az öntudatzavarok keletkezését.

Stekel már 1911-ben közölt analitikaijrrógmóddal kezelt és gyógyult eseteket, s azóta könyviben és rövidebb tanulmányokban a mind nagyobb számú gyógyult eset tanulságain okulva, állandóan hangsúlyozza, hogy *az epilepszia tünetkomplexuma rendkívül gyakran lelki hátterű.* Felfogása szerint elintézetlen lelki konfliktusok hozzák létre, az agyierek görcsére veleszületett készséggel bíróknál a rohamokat, s a betegség az analitikus lélekgyógyítás eszközeivel, az esetek nagy részében (70%) teljesen meggyógyítható.

Stekel felfogása szerint az epileptikusnál sajátságos személyiséghasadásra való hajlam áll előtérben. Ez a személyi kettősség nemcsak a rohamban, hanem az azt helyettesítő homályállapotokban, nappali álmodozásokban, szórakozottságban is egyöntetűen megnyilvánul. Megállapítja, hogy az epileptikusok különösen kihangsúlyozott kriminális ösztönnel rendelkeznek, s törekvéseiket eszményi-énjük a tudatból száműzi.

Stekel felfogását feltűnően igazolja egy eset, amely-nél a kb. 18 éves koráig kifejezett kriminális megnyilatkozásokat produkáló egyén, kriminalitását — szerelme kedvéért — feladta. Ez időtől fogva epileptikus rohamokban és az epilepsziával egyenértékű öntudatzavarokban szenvedett. A beteg bosszú éveken át állott különböző gyógykezelések alatt, óriási mennyiségű narkotikumot fogyasztott, anélkül azonban, hogy az agykéreg ingerlékenységét csökkentő, s az érgörcs készséget alászállító szerek állapotát befolyásolták volna. 24 éves korában családi konfliktusból kifolyóan öngyilkosságot kísérelt meg, de életben maradt és az öngyilkosság után epilepsziája nagy mértékben rosszabbodott. Csaknem naponta volt nagy rohama, a tipikus epilepsziás roham valamennyi kritériumával, s napjában többször öntudatzavar.

Ebben az állapotban került analitikai kezelésbe. Az analízis megindítása előtt a beteget mégegyszer a legalaposabban megvizsgáltuk, — levegőbefúvással végzett koponyaröntgenfelvételtől kezdve gerincelőfolyadék és vérvizsgálatig valamennyi szükséges vizsgálatot megejtettük, hogy az esetleges szervi oki momentumokat teljességgel kizárhassuk. A vizsgálatok negatív eredménnyel végződtek.

Stekel felfogásának megfelelően, teljes gyógyszerletiltással és az analitikai órára egyedül való járással in-

dult a gyógykezelés. (A beteg t. i. a sok roham miatt nem mert, de nem is engedték, egyedül járni.)

Az epilepszia nem maga a betegség, hanem csupán tünete egy mélyen fekvő, bonyolult és a lelkiélet egész síkján mutatkozó kóros lelki állapotnak. A paciens analitikai kikérdezésénél felszínre kerültek életének változatos mozzanatai. A beteg a legidősebb volt testvérei között. Anyja helytelenül és túlzott mértékben kényeztette. Amikor első testvére született, az akkor 4 éves paciens az újszülöttet, mint riválist fogadta. Mindenképpen ártani akart a nem szívesen látott jövevénynek. Kínozta, bántotta leánytestvérét, olyannyira, hogy a szülők kénytelenek voltak, a kisgyermek érdekében, eltávolítani hazulról. Ez a megoldás végzetesen befolyásolta életét. Erőteljes kriminális ösztönvilága bosszú és gyűlölet érzéseit, a detronizálás felszínén tartotta. A paciens úgy fogta fel az eltávolítást, hogy őt a szülei a testvére kedvéért megtagadták. Rokonainál igyekezett jól viselkedni, hogy mielőbb hazakerüljön, ami rövidesen meg is történt. Később szem- és fültanuja volt, egy az anyján otthon végrehajtott műtétnek, melyről különböző kijelentések révén az a gyanúja támadt, hogy ismét egy rivális született volna, ha a doktorbácsit nem hívják idejekorán. A gyermek fantáziavilágát agresszív és kriminális gondolatok uralták. Nem tudta megbocsátani, hogy leánytestvérét kényeztetik, s ő háttérbe szorul. Apró lopásokkal igyekezett magát rekompenzálni, fantasztikus terveket szőtt, hogy miként szabadulhatna meg ellenfelétől. Amikor 8 éves korában még egy fiútestvére született, húgával szövetségbe lépett a legkisebb ellen. Ezidőben infantilis szexuális játékaik voltak leánytestvérével. Nemi képzeletét ezenkívül az abortusz meglesése óta szüntelenül izgatták az akkor látottak és anyjával ezidőtájt fellépett nemi fantáziáiban nagy

szerepet játszott a vér. (Az epileptikus roham bevezető szakában, látási érzécsalódásaiban egy szivacsot látott, amelyből vér csepegett. Az abortusz utáni takarításnál véres vattát, vércsafatokat látott.)

Lelkének be nem hegedt sebe mozgatta bosszúálló, engedetlen, dacos cselekedeteit. Apjával szemben tehetetlen düh tombolt benne, kriminális cselekedetei is főként apja ellen irányultak, azokkal apját akarta károsítani. Anyja iránti érzéseiben bipoláris volt. A gyűlölet és a szeretet hullámai váltakoztak, aszerint, hogy az kedvező, vagy vélt sérelmes magatartást tanúsított vele szemben. Húgával való nemi játékait abbahagyta, de a kora serdülés idején ejakulációval járó onániafantáziáiban főként húga, néha pedig anyja szerepeltek. *A fantáziákban a nemi aktust erőszakos, sokszor gyilkosságig menő szadista elgondolásokkal variálta, a vérnek valamilyen formában jelen kellett lenni.* (Nemi élete egyébként gátolt és zavart volt.)

Tetteiért, gondolataiért gyakran érzett lelkiismereti furdalást, magában igazat adott szülei szemrehányásának és családja megvetését is megérdemeltnek találta. Amikor 18 éves korában szerelmes lett egy leányba, úgy látszott, más ember lesz belőle. A család azonban egy idő múlva ellenezte udvarlását és egy ilyen alkalmal — heves jelenete volt apjával. Megriadt önmagától, lendülete megtorpant, rendkívüli izgalomban rohant el hazulról. Az uccán kapta az első epileptikus rohamot. Szerelme és az epilepszia az énnék relatív egyensúlyi helyzetet biztosítottak. Túlbujánzott fantáziavilága alábbhagyott és általában szociális magatartást tanúsított, ösztönimpulzusait a rohamokban élte ki.

Az epileptikus roham bevezetőszaka a gyermeki élmény, az abortusz jelenet újraátélése volt, maga a nagy roham, szexuális és kriminális deliktum az apa és anya

ellen. A roham utáni „terminális alvás“ álmaiból sikerült egy részletet rögzíteni. Az álom: „Kigyulladt az apám háza, húgom tudomásomra adja és én, aki addig láttam ugyan, hogy ég a ház és tudtam, hogy apa, anya, öcsém benne éghetnek, nyugodtan szemléltem a tüzet, azt gondoltam, hogy ez a szomszédék háza. Húgom szólt, hogy gyerünk oltani. Akkor már sok ember volt ott, akiket én dirigáltam és miközben égő zsarátnoktól megsérültem, eloltottuk a tüzet. A családtagok megmenekültek, aminek örültem“. A tűz, a család elpusztítása, az epilepsziás roham álomegyenértéke, a közönyös érzés megfelel a kriminális tendenciáknak, amit az alvás cenzúrája azzal büntelenít, hogy a szomszéd háza ég. Húga szövetségese volt öccse ellen, álomban ő kelti fel lelkiismeretét, megmenti a családot, de közben égő zsarátnoktól ő maga sérül meg. *A sérülés büntetésnek: a kisebb rohamoknak felel meg.* Az égő ház lángjának vörös színe az aurában is szereplő vérmotívum ismétlődése. A paciens az álom után, mint ahogy a rohamok utáni alvások után általában, fáradtan, de kiegyenlített, jóleső érzéssel ébredt. Az epilepszia és a terminális alvásban újra átélt bűn, a kórállapot lelki hátterének és a betegség tendenciájának hű képét adja.

Az epileptikus roham helyettesíti a kriminális vagy a szexuális deliktumot, önvédelem és a közösség biztosítása az antiszociális tendenciák ellen. Emellett a büntetéstől való félelem, a bűnhődési vágy kifejezője, magát a büntetést, a bűnhődést jelenti (Stekel).

Az öntudatlanság alatt az én határain belül zajlik le és az én ellen fordul az a kriminális impulzus, ami a betegség pszichikai háttere, a beteg titka.

Felfogásunk szerint az epileptikus roham a lelkiismeret szava, a közösség boldogságát biztosító szorongás

paroxizmusa, az aktív és közösségre tekintettel nem lévő életösztön szembefordulása az énnel. *Az eszméletvesztés rövid ideig tartó halál és a rohamok sora a halálvágy folyamatos kifejezése.* A roham utáni elfelejtés célja: nem tudni arról, ami a roham alatt történt, amit a roham szimbolizál.

A paciens az öngyilkossággal tudatosan akarta végrehajtani azt, amit a tudattalan csak a halál lerövidített másával, a hosszabb-rövidebb ideig tartó eszméletvesztésekkel tudott produkálni. Az öngyilkosság mint likvidálási kísérlet eredménytelen maradt, a konfliktuózus beteg lélek a sikertelen kísérletre a rohamok további felfokozásával reagált. Az analízis fedte fel az itt csak egészen nagy vonásokban közölt összefüggéseket. A beteg nemcsak tünetileg gyógyult meg (4 éve egészséges), hanem egész lelki struktúrájában átnevelődött, nemisége is rendeződött. Elintézetlen tudattalan lelki konfliktusai, anakronisztikus bosszúja, agressziói és lelkiismereti problémái a tudat éber síkján intéződtek el.

A parapatias epileptikus betegnek bizonyára alkati adottsága a görcs készségre való hajlandóság és ezt a görcs készséget az élettani reflexbázist, használja fel a lelki benső, kifejezés céljaira.

A szervi tünet, a roham, a lélek szervi beszéde, az analízis módot ad a beteg léleknek nvilt, őszinte közlésre, ami után nincs többé szükség szervi argóra.

Epilepszia és egyenértékű rohamállapotoknál közismert a nemiséggel való összefüggés. Az epileptikusok különösen fantáziában fokozott nemi élete, perverz onánia fantáziavilágia és a roham egyenértékű állapotoknál oly gyakori szexuális vonatkozások, mint pl. az exhibicionálás is, mutatják az ösztönvilág tudattalan, gyermeki szexuális vonatkozásainak fontosságát a beteg-

ség keletkezésében. A bevezető szakaszban, az aurában gyakori az onánia, mint ahogy onania, vagy koitusz kivallója lehet az epilepsziás rohamainak.

A kis rohamok, a nagy rohamokat helyettesítő öntudatzavarok, vagy az ennek megfelelő migrén, az elintézetlen lelki konfliktusoknak éppúgy kifejezői és következményei, mint a tipikus roham.

17 éves, egészen kivételesen intelligens, serdülő-kora óta migrénes rohamokban szenvedő fiú, miután előzőleg különböző gyógyeljárások nem vezettek eredményre és migrénes rohamainak gyakorisága és intenzitása iskolai kiképzését hátráltatja, analitikai kezelés alá kerül.² Elnyúló analízisének egyik rendkívül érdekes és e tanulmány keretébe vágó részletét adjuk.

Utasítást kapott, hogy az epilepsziás rohammal egyenértékű migrénroham időszakának egyes periódusait a legapróbb részletekig figyelje meg és a roham vagy a rohamot követő alvás után, amennyire csak emlékszik, azonnal írja le. Egy alkalommal eleget tett e kérésnek, s szóról-szóra a következőket írja:

„Első szimptomák: 7—8-szorosan egymásba kapaszkodott nagyított fénykarikák a balsarokban, s ezzel egyidejűleg lép fel a már ismert fájdalomtól való félelem, s szívdobogás, ami azután végigkíséri rosszullétem első, talán legkellemetlenebb fázisát. Az első foltot igyekszem nem észrevenni, (aminthogy volt is már rá eset, hogy a kifejlődni készülő roham ilymódon elma-

²) A migrén, az esetek nagy részében, az artéria vertebrálisizütőér területén létrejött érgörcs következménye. A szokványos migrén elleni fájdalomcsillapítók is értágítók, mint ahogy a migrén-kúrák célja: az értónus lazítása. (Egyebekben kísérletileg igazolt ténynek tekinthető, hogy *kellemes érzések értágító hatásúak*, s talán így magyarázható, hogy *rossz kedélyállapot* migrént kiváltó — *érszűkítő* — körülmény. Ugyanígy fogjuk fel tudatos és tudattalan, kínos lelki anyagok érgörcsokozó hatását is.)

radt!) Két folt! most már lehetetlen a dolgot elkerülnöm. Haza a lehető leggyorsabb módon. Lakásunkig az út jó 10 perc. Nem mintha tapasztalataim bizonyítanák, hogy otthon könnyebb lefolyású lenne, de a betegség ideje alatt mindenképp otthon kell lennem. Előbb gyalog indulok haza, bátyám társaságában, de az ő ajánlatára visszafordulok a villamosmegállóhoz. A villamos nem jön. A gyomrom émelyeg. Már nem csak foltok és karikák, hanem sűrű és világos fényívek szaladgálnak szemeim előtt. Türelmetlen vagyok. Nem várok tovább, mielőtt megvakulnék, taxiba, haza!

(Külsőleg nem látszik semmi változás, bátyám nem is akarja elhinni, hogy ennyire rosszul vagyok. Ez sért én halálos beteg leszek nemsokára, s ő nem hiszi el, de majd én megmutatom!). Most már alig látok, nőknek félarcái hiányzik, testüknek közepét nem látom, aszfaltdarabok hiányzanak.

Igyekszem a rosszullét dacára emlékezetembe vésni ezeket a dolgokat, hogy Önnek utólag pontosan elbeszélhessem. Odanyújtom kezem a bátyámnak és kérdelem: hideg? (Tudom, hogy az, hadd lássa, hogy komolyan beteg vagyok.) Igen, feleli, lassan kihűlsz. Nem hiszed, hogy rosszul vagyok? Ah, viccelsz. A villamosra várás közben folyik ez a társalgás, meg akarom tartani a kedélyes külszint, egy kis betegség miatt nem esem kétségbe. A kedélyességre való hajlam a legkritikusabb percekben is megmarad.

Mutatni akarom veié, hogy épp csak annyira fáj a fejem, hogy majd széjjel pattan, épp csak annyira hányok, hogy összes beleimet kiadom, csak épp, hogy olyan borzalmasan érzem magam, hogy mindjárt öngyilkos leszek.

Egyelőre azonban a látási zavarokon kívül még csak szédülök, erősen dobog a szívem és mikor a taxi

egy uccakereszteződésnél autóbusszal találkozik, pillanatokig kínoz az azonnali hányásérzés. Csak mihamarabb otthon lennék már. Ott szívesen hányok, fájok, akár meg is halok, de csak otthon, a besötétített szobában. Itt mindenki látna: sajnálnának, s ami még rosszabb, degusztáló lehetnék.

Ahogy belépek a sötét, hűvös lépcsőházba, percnyi kellemes enyhülést érzek. A szobában először is a rolet-tákat húzom le. A fénysávok és foltok misztikusan táncolnak a sötétben. Lehunyt szemmel is látom őket. A gyomrom émelyeg, s abban a reményben, hogy ha már most hánynék, amit csak főfájás után szoktam, kima-radna a rosszullétem kízó időszaka, ujjaimat a tor-komba dugom.

Már-már sikerül is. Ekkor meggondolom a dolgot, undorom és félelmem a hányástól sokkal nagyobb, mint akaraterőm.

3/4 órával az első tünetek után, kifejezett nyomást érzek agyamban, 5 perc múlva már heves féloldali fő-fájás gyötör, próbálok aludni és fantáziámat merésze-ben engedem szabadjára, el akarok jutni az álomig. Nem megy. Onániaivágyamat sem elégíthetem ki: a tu-dat, hogy utólag mindezt pontosan el kell mesélnem, megakadályoz benne.

Karjaim, lábaim elzsibbadnak. Az egész testemet rázza a hideg. A fejem iszonyúan fáj. Úgy érzem, ha most egyedül élnék egy lakatlan szigeten és kedvemre tehetnék, ordítanék, megszűnne minden. Megvakultam, semmit sem látok. Kést szeretnék a szívembe szúrni, levágni karjaimat, lábaimat. Egy nőt keresek, akire gondolhassak, előbb az anyám jut eszembe, majd a doktor úr felesége, de képeiket elhessegetem magam-tól.³ Szeretnék meghalni, hogy megszűnjenek ezek a kí-

nok, sokat hányok, a főfájásom elmúlik. Eddigi tapasztalataim szerint úgy hiszem a rohamnak vége.

Mosakodás és a magam rendbehozása után gyenge vagyok, szeretnék aludni, de újra látom a foltokat. Összeborzadok a gondolatra: ha most megint előlről kezdődne.

És tényleg már kezdődik is. Foltok, hidegrázás, bizsergés, erős nemi vágyak. Újra hányok, de a fejem nem fáj. Azt gondolom, hogy talán azért ilyen rendellenes a roham lefolyása, mert máskor közben onanizálni szoktam, de ma nem mertem. De most már azért sem, gondolom.

Már nem tudok hányni, csak hosszan, kéjesen csuklóm időnként. 6 órákor lenne analitikai órám. $\frac{1}{2}$ 6 menni akarok, rendbeszedem magam. Az ajtónál gyengeség, szédülés fog el, majd összeesem. Telefonálatok önnök, hogy nem mehetek. Most már mindent szabad, nem kell elmesélnem, onanizálok is, színes fantáziákkal, anyámra, majd az ön feleségére gondolva. Nagyon fáradt vagyok, elalszom, későn este bágyadtan ébredek. Beszélgetni kezdek a bátyámmal, dadogok, rosszul ejtem ki a szavakat. Elmesélem neki az álmomat. Egy kacsához hasonló öregasszonnyal találkoztam, elve-

³⁾ Analitikai kezelés alatt, az úgynevezett „indulatáltételi helyzetben“ a beteg, az orvos, illetve hozzátartozói iránt különböző érzelmi beállítódást produkál. Ez az érzelemanyag, *régi és a parapatia keletkezése szempontjából fontos indulatok ú jvamé gnyilatkozása*, ami éppúgy, mint minden más, analízis tárgyát képezi. Adott esetben az analitikus felesége és az anya személye egyet jelentenek.

⁴⁾ Migrén — és más helyettesítő rohamgyenérték után is — rendkívül bágyadtak a betegek. Nagy rohamnál az izomgörcsök, anyagcserefolyamatok, kielégítően magyarázzák a fáradtságot. Úgy látszik azonban, hogy *lelki átélés* következménye is a nyomoltság érzés.

zet (itt egy színésznő nevét írja), azt akarom mondani Marika, nyelvbtlás következtében azonban azt mondom Farika forrásához. Tovább is akadozik, botlik a nyelvem. Keze helyett azt mondom neme, mene, teze, végre keze.⁵ Éjjel mintha pótolni akarnám az elmulasztottat, ismét onániát végzek.“

A következő analitikai órára elhossa a paciens a közölt leírást, s annak kiválasztott részeihez asszociál. A kérdéseket és a felbukkanó ötleteket szóról-szóra adjuk vissza.

„Az onániafantáziákat elnagyolva írta le, pontosan számoljon be azokról.“

„Furcsa kép, mintha ezzel jöttem volna a világra, mintha mindennel, amit eddig csináltam és amire vágytam, ezt a jelenetet akartam volna visszahozni. Kisgyermek vagyok. Az anyám mellett fekszem, jobb kezemmel magamhoz szorítom, dereka alatt érzem, ... húsát. Szeretettel és az irántam való szeretetével földöntúli boldogságot érzek, hozzászorítom magamat, mássik kezemet, testemet, egészen hozzá simulok kielégíthetetlenül. Lelkem legmélyén úgy él ez a kép, mint a legnagyobb cél, a legfőbb jó, amelytől folyton jobban és jobban eltávolodom, pedig nekem nem kell semmi más, legfeljebb olyan, aki hasonlít hozzá. Az' ön felesége hasonlít»

Menekültem ennek a jelenetnek az emlékétől, s ha későbbi gyermekkoromban levetkőzve láttam, elkaptam a fejemet vagy becsuktam a szememet, hogy ne lássam azt a helyet, ahova vágyaimat összpontosítottam.“

„Amikor a rohamot bevezető foltok és a részleges vakság bekövetkezik, látási zavara a tárgyak és személyek közepén mutatkozik először?“

⁵⁾ A nyelvbtlás (a selypítés is) infantilis nemi motívumok megnyilatkozása.

„Igen én itt is elkapom a szememet, hogy ne vegyem észre a foltokat, hogy ne láthassam azt a helyet.“

„Az anyával kapcsolatos fantáziákat csak migrénes rohamokban képzelem el, vagy máskor is?“

„Betegségem olyan állapot, ahol kivülesem a társadalom szabad és tilos jelzésein.“

„Úgy látszik fizikai fájdalmiért kárpótolja magát, illetve könnyebben engedi meg magának „a legfőbb jó“ felidézését.“

„Amikor rohamok alatt onánia vágy lép fel, először még ilyenkor is elhesegetni próbálom, azután önfeladten adom át magamat a boldogságnak.“

„Az öncsonkítási gondolatai onánia után vannak?“
 „Nem, az elhesegetés időszakában, karjaim levágásával az ölelést, lábaim levágásával a koituszt akarom megakadályozni, de elejtem a gondolatot és átadom magam vágyaimnak. Utána sokszor gondolok öngyilkosságra, úgy érzem jobb lenne meghalni, s így alszom el.“

A paciens analízisének egyetlen óráját adja vissza ez a részlet. A migrén lelki hátterének rendkívül fontos része, a megbetegedés tengelye, amit közöltünk.

A paciens 4 éves kori incesztuózus⁶ élményanyagát aprózza el az epilepsziás rohammal egyenértékű migrénállapot. Az ösztönvilág és az eszményi-én ádáz küzdelmének felelnek meg a roham egyes szakaszai. Minden tünetnek külön értelme van. Valamennyi tünetet a tudattalanból kísértő és az eszményi-én által elutasított törekvések determinálják. Szokatlanul hosszú kezelés kellett a betegségállapot rendezéséhez. A paciens hosszú évek óta tökéletesen rohammentes. Élete, akarata, munkakedve ökonomikus.

⁶) Incesztuózus: vérrokonági kötelékhez tartozó személy, illetve a vele kapcsolatos élmények.

Kórházi gyakorlatunkban epilepszia, vagy migrén-állapot elintézésére az esetek túlnyomó részében percek, legfeljebb negyedórák álltak rendelkezésre és minden esetben bróm-luminál stb. receptekkel akartuk megoldani azt a kérdést, amely gyógyszerrel nem intézhető el racionálisan és véglegesen.

Az orvosgyakorlatban igen sokszor fordulnak elő a lelki egyenértékűei jóval enyhébb: idegenszerűség érzés, vagy a személyiség hasadásának érzésével járó állapotok, melyek lélektani felépítettségiikben és más vonatkozásokban is az egyenérték állapotok enyhébb kiadásai, de a betegnek ugyanolyan szenvedést okoznak.

A pszichoanalízistől mentes orvostudomány is akceptálja az úgynevezett affekt-epilepszia eseteit (*Bratz, Oppenheim*).

Gyakorlatilag arra az álláspontra kell helyezkednünk, hogy epilepsziás vagy egyenértékű állapotban szenvedőt, a legexaktabban ki kell vizsgálni, s ha a vizsgálatok negatívak, valamint a gyógyszerkezelés nem vezetett teljesen megfelelő eredményre, analitikai gyógy kísérletet végzünk.

(A magánygyakorlat aránylag kevés számú eset intenzív feldolgozását teszi lehetségessé, s ezért az utána-vizsgálás és a technika csiszolása érdekében, közintézményeknek, klinikáknak, kórházaknak kellene az analitikai gyógyeszközt felhasználni. Látunk is ezirányú kezdeményezéseket, azonban nem hallgathatjuk el azt a mellékkörülményt, hogy sokszor nem megfelelően képzett és kiképzett analitikus végzi azt a munkát, ami nagy gyakorlatot, feltétlen tudást és analízáltságot követel. Ugyanolyan károsnak tartjuk ezt a hiányt, mint amilyen helytelennek minősítjük a freudi táborhoz tartozó, szerte a világon igen nagyszámú, analitikailag jól

képzett, de orvosi diplomával nem rendelkező „laikus analitikus“ gyógyító működését.)

Az epilepsziás lelki konstrukcióját *Samt* kitűnően jellemzi, mikor azt mondja: „Kezében az imakönyv és ajkain az istenkáromlás.“ Az *epilepsziás lelke a legnagyobb végletek találkozása*. Öntudatzavaraiban, hallucinációiban eget és poklokat lát. Orgonazúgást, templomi harangszót hall és a vér ízét, szagát érzi. A természet kegyetlensége és a társadalom túlszigorú morálja olyan állapotban talál kiegyenlítést, amelyet civilizációnk kora elődei „szent betegségnek“¹⁴ (*morbus sacer*) neveztek. Szentként tisztelték az epilepsziában szenvedőt, *öntudatlanul megéreztek a természeti erők és a morális követelések átlag-feletti megnyilatkozásait*, ösztönös rátapintással hamarabb sejtették — az oly gyakori biológiai-lelki hátteret, mint maga az orvostudomány.

A régi rómaiak elesett gladiátorok meleg vérért itatták az epileptikusokkal (*Plinius: Natura historica XXVIII.*) *Andersen* még 1823-ban is látott *Nürnbergben* egy esetet, amikor kivégzésnél hatósági engedéllyel ivott egy epileptikus beteg a fejvesztésre ítélt bűnöző véréből. A kollektív tapasztalás *Stekel* analitikai kutatásai előtt megérezte az epileptikus kriminalitását és vérrel elégitette ki a beteg, szadisztikus szomjúságát.

Kröpelin említi, hogy az ismert „ámokfutás“ is epilepsziás öntudatzavar, amelyben az epilepsziás beteg vadállati kegyetlenséggel pusztít.

Weininger a korán elhalt filozófus kitűnően látja, mikor azt mondja, hogy: az epilepszia a bűnöző egyedülléte.

Dosztojewszky minden idők legmélyebbre látó pszichológusa, akinek a „*Bűn és bűnhődés*“ című munkája, a modern lélektan kincsesbányája — epilep-

tikus volt. Emlékezéseiben azt írja: epilepsziás rohamaim utáni levertségemben úgy érzem magamat, mint ha ismeretlen biin nyomná lelkiismeretemet. *Raszkolnikow* figurája ő maga, de hagyatékából azóta már kiadott önvallomásai is beszámolnak egy kegyetlen és realisztikus bűnözésről és rávilágítanak betegségére lelki hátterére.

Az orvos az életigenlés társadalmi reprezentatívje, akinek feladata, sőt kötelessége, az egyénnél tett tapasztalásokon okulva intő szavát felemelni. Az orvos e szent kötelesség teljesítésében nem ismerhet kompromisszumokat, s a társadalomnak adott esetben hozzá kell fordulni, hogy megismerje a nyers valóságot, s tőle, első forrásból megtudja, mik a mulasztásai és mi a tennivalója.

A természetnek nemcsak az egyén érdeke fontos, messzibb célok foglalkoztatják. *A tudomány, a haladás sok helyütt korigálta és korigálja a természetet.* A társadalom berendezkedése, az ember lelkiismerete, a természet hibáin okulva, a teremtés eszményét kell, hogy képviselje, g ezért a nevelés apparátusát, a betegségmegelőzés szolgálatába kell állítani.

Az epileptikus öntudatlansága a társadalom öntudatlanságának kicsinyített és torz megnyilatkozása. Aminthogy civilizációnk nem találta még meg a közöség érdekében való helyes utat, úgy az epileptikus sem talál kiegyenlítést ösztön és eszményi világának egymással ellentétes irányú szélsőséges követelése között.

Az akaratávitel és a befolyásolhatóság határai.*

Felelősebbek és egyben felelőtlenebbek vagyunk,
mint hisszük.

A szuggesztió fogalmi tartalma az utóbbi években változáson ment át. *Bernheim* eredeti meghatározása szerint a szuggesztió olyan folyamat, amelynek révén egy képzet kívülről bejut az agyba és az agy a képzetet el is fogadja. Ezt a meghatározást felül kellett vizsgálni, aminek eredményeként ma már nem tekintik a lélektani magyarázat lényeges, jellemző vonásának az én-idegen képzetet.

Tapasztalásoknak és meggondolásoknak sorozata segítette át a szuggesztiót azon a tudományos holtpon-

* Ezt a tanulmányt, az 1931. évben *Drezdában* tartott, *VI. általános orvosi pszichoterápiái kongresszuson* adtam elő. Nyomtatásban megjelent: „Bericht über den VI. allgemeinen ärztlichen Kongress für Psychotherapie“ kötetében. A német szöveg magyarba átültetését dr. *Hajnal Richard* kollégám volt szíves vállalni, akinek a fordításért, valamint a könyv korrektúráinak átnézéséért hálámat és köszönetemet fejezem ki.

ton, amelyet leginkább *William Stem* pesszimiztikus megállapításaival lehet jellemezni: „A rapport: két-irányban titokzatos jelenség, amelynek megoldhatatlanságát el kell ismernünk“.

Már *Touret* leközl egy esetet, ahol a szomnambul hipnotizált¹ a parancsot olyan egyéni módon hajtotta végre, amely az eredeti utasításnak nem felelt meg. Valóban, szabályszerűen tapasztaljuk, hogy hipnotizáltak ugyanazt a sugalmazást különböző módon, de mindig a személyiségükre jellemző attitűdökkel hajtják végre.

A törvényszéki orvostan eddig egyetlen esetben sem tudta biztosan kimutatni, hogy a tettes a bűncselekményt, valóban szabad elhatározás nélkül, saját érdekei ellen, pusztán a sugalmazó kedvéért követte volna el.

Évekkel ezelőtt nagy feltűnést keltő öngyilkossági esettel kapcsolatban, amikor az öngyilkos nő barátját vádolták azzal, hogy a médiumot hipnotikus állapotban kényszerítette az öngyilkosságra — megpróbáltuk kel-
lő elővigyázatossági berendezések mellett — több szomnambul médiumnál is az öngyilkosság sugalmazását, de az egyébként kitűnően befolyásolható médiumok a legcsekélyebb hajlandóságot sem mutatták arra, hogy az ablakon kiugorjanak.

Freudnak és *Ferenczinek* az a magyarázata, amely a szuggesztív jelenségeket a szülő-gyermek viszonytal, az engedelmességgel (amely az infantil-erotikus kötődés kedvéért következik be) hozza kapcsolatba, már kiemeli bizonyos mértékig annak a szerepnek a jelentő-

¹) Szomnambul hipnózis: a hipnózis állapot legmélyebb foká, melynél a hipnotizált semmiképpen sem tud a hipnotizőr parancsának ellentállni és a hipnózisban kapott parancsokat utólag éber állapotban is teljesíti, anélkül, hogy a rendelkezések eredetéről tudna. (Ez az ú. n. poszthipnotikus szuggesztíó.)

gégét, amelyet a médium játszik. Ebből sem látjuk azonban, hogy miért nem szuggesztibilis az emberek nagyrésze és e felfogás nem határozza meg kellő pontossággal a befolyásolhatóságnak a médiumra vonatkozó törvényeit.

Kronfeld úgy véli, hogy a szuggerált „hasonló módon akar“, mint a sugalmazó, de *Erwin Strauss-é* az érdem, hogy világosan és félreérthetetlenül kimutatta: *a szuggerált cselekménye intencionális élmény és a szuggerált tevékeny viselkedésének következménye.*

Ez azonban még nem elégíthet ki. Az analitikai pszichológia lehetővé teszi, hogy a szuggesztív jelenségeknek a gyakorló orvos számára legfontosabb megnyilatkozásait analizálhassuk.

A szuggesztio fogalmának megvilágítására a legalkalmasabb a szuggesztív kezelés módszerek hatásmechanizmusának analízise.

Az analitikai gyakorlatban számtalanszor nyílik alkalmunk olyan esetek kezelésére, amelyeknél előzőleg szuggesztív kezelést kíséreltek meg.

Számos ilyen eset közül hármat mutatunk be, ahol a fizikális eszközökkel és beszélgetéssel végzett szuggesztív kezelés, ha nem is véglegesen, de átmenetileg eredményesnek mutatkozott.

Az első esetben 22 éves, szexuálisan tartózkodó férfi szorongásos és félelmi állapotok miatt került egy orvosnő kezelésébe, aki gyógyszerül az egész test villamos masszázását ajánlotta.² A beteg szégyelte, hogy az orvosnő előtt meztelenre kell vetkőznie és meglehetősen nehezére esett kezelésre járni. Amikor az első napok nehézségeit leküzdötte, állapotában gyors javulás mutatko-

²) A villamos gyógyeljárásnak ezt a módját, az orvosi tudomány szuggesztív eljárásnak, s a gyógyeredményeket is szuggesztív eredményeknek tekintik.

zott. Fellépése megváltozott, nem jött zavarba, bátrabb és öntudatosabb volt és úgy látszott, hogy egész lelki beállítottsága áthangolódik. Abba sohasem egyezett bele, hogy az orvosnő hátonfekvő helyzetben villamozza, csak hasonfekve engedte magát kezelni. Néhány hét b t n megszakitotta a kezelést és hosszabb időn át jól érezte magát. Néhány hónap múlva azonban régi szorongásos és félelmi állapotai fokozatosan visszatértek és bár a kezelés segített rajta, hozzátartozói nem tudták rávenni, hogy azt még egyszer megismételje.

Analízisben elmondotta, hogy a kezelés alatt eleinte szégyenkezett, később azonban megszokta. A kúra alatt, különösen azonban utána, heves nemi vágyakat érzett. Nem akart a hátára feküdni erekciói miatt. Onániája azelőtt alig, vagy egyáltalán nem sikerült, most nehézség nélkül zajlott le és az orvosnő igen nagy szerepet játszott az onánia fantáziákban. A javult állapot addig tartott, amíg a nemi kielégülést a fokozatosan előtérbe lépő onánia büntudat meg nem zavarta és az onániától — lígv mint a kezelés előtt — ismét félni kezdett. Ha vágyait nem volt ereje leküzdeni, félerekcióval és rossz orgazmussal onanizált. Ez még inkább lehangolta, elfogódottá és életunttá tette. Szóval minden úgy volt, mint azelőtt.

A másik eset 27 éves férfi. Első koituszánál korai ejakuláció, potenciája azóta is megbízhatatlan. Erekciózavarok és korai ejakuláció miatt ismételten kísérletezett injekciós kezelésekkkel, ezek azonban eredményhez nem vezettek. Végül egy urológus villamos árammal való prosztatata masszázst ajánlott.³ 30 masszázst kapott s állapota már a tizediktől kezdve javult. Hús kezelés után a koitusz kitűnően sikerült és a további

³) Egyesek felfogása szerint, a mirigy izomzatát, a kezelés céljának megfelelő módon befolyásolja a villamozás.

tíz kezelést csupán az eredmény biztosítása érdekében kapta. A kezelés után körülbelül egy évig meg volt elégedve potenciájával, később azonban az erekciók ismét rosszabbak lettek és a korai ejakuláció újra fellépett. A kezelést teljesen eredménytelenül megismételte.

A beteg antiszexuális beállítottságú egyén, fogyatékosági érzése van, burkoltan passzív homoszexuális. Az analitikai kezelés alatt közli, hogy az urológus sokat beszélgetett vele, kikérdezte nőügyeit és gyakran beszélt arról, hogy a nők is szexuális lények. Sok újat hallott orvosától. Ha kóitált, az orvosra gondolt és kóitusz közben elképzelte, hogy az orvos figyeli őt és az aktust helyesli.

Egyelőre nem foglalkozunk e két esettel mélyrehatóan, de máris úgy véljük, hogy e szuggesztív kezelési módszereket egyénileg és analitikusan kell értékelni, ha meg akarjuk érteni miként hoztak létre tényleges eredményt. Az orvos nyújtott valamit, a betegeknek, akik az alkalmazott gyógyeljárást egyénien, lelkiileg feldolgozták, tudatosan és tudattalanul reagáltak rá és specifikus viszonyba kerültek azzal, aki a gyógyító eljárást alkalmazta.

A szuggesztív gyógyító eljárás és az orvos, a gyógyítás mély pszichológiai értelmében fejtik ki hatásukat.

Vegyünk egy harmadik esetet, amikor valaki potenciázavarok miatt hipnotikus-szuggesztív kezelésnek vette magát alá. A beteg állapota átmenetileg javult. A kezelés alatt annyi történt, hogy a beteg előadta panaszait, az orvos elaltatta és a hipnózisban biztosította, hogy nyugodt és bátor lesz és a kóitusz jó erekcióval fog sikerülni. A valóságban azonban több történt ennél. Az ismert és tudatos panaszokon kívül elviszi a beteg az orvoshoz a lelke megoldatlan konfliktusainak egész so-

rát, akkor is, ha minderről említést sem tesz. Az orvos, azzal az egyszerű ténnyel, hogy a kezelést vállalja, szembekerül a gátolt, fogyatékoságérzéssel terhelt, antiszexuális beállítottságú beteggel és *szavak nőikül is azt vallja, hogy a szexualitás nem. bűn, sőt ellenkezőleg, beteges állapot, ha nincsen rendben.*

Minden szuggesztív kezelésnél történik valami és ez a valami sem az orvos, sem a beteg programjában nem szerepel, s ez: *a tudattalanok üzenetváltása.*

*Coué*nak nem az az igazi jelentősége, hogy *az* öriszuggesztívó gyógyhatását felfedezte. Az önmagát befolyásoló eljárás azért mutatkozott kezében hatásosnak, mert, miután a beteget meghallgatta, mondott valamit, amit a betegnek többször is kellett ismételnie és *ez a valami — az. amire a betegnek szüksége van, — ami hiányzik a lelkéből.* De nemcsak *Coué*, hanem mindenki, aki a lelket ösztönösen, vagy tudományosan érti, nyújt vagy tud nyújtani valamit és elsimíthat konfliktusokat — talán csak egyet, de a legfontosabbat — amelyet a beteg maga nem tudott elintézni. Melyek azok a megrázkódtatások, komplexumok, amelyekkel a pszichoanalitikus foglalkozik? Konfliktusok, amelyekről a beteg beszámol, amelyeket álmiai és gondolatátársításai segítségével rekonstruál és amelyeket az analitikus segítségével elintéz.

Analitikai tudásunk kimélyítésével pontos ismereteket szereztünk az énszerkezet felől.

Stckel már az „*Idegesség okairól*“ írt munkájában rámutat arra, hogy a lelki konfliktusok milyen jelentőségűek a parapatiák keletkezésében. Későbbi munkáiban méginkább hangsúlyozza az ösztön-én és eszményi-én konfliktusait. Ezek következményeként bűntudat lép előtérbe és mint a kiegyezés terméke jelenik meg a — kínzó tünet, amely az ösztöntendenciák ellen

való védekezést és a miattuk való biinhődést is jelenti. *Stekel* konfliktus-tana indította útnak azt a szellemi irányt, amely *Freudnak* a pszichoanalízis megteremtőjének az „Én és ösztön-én“-ről írott munkájában éri el tetőfokát.

Az ösztön és morál között felmerülő konfliktus felismerése rákényszerített arra, hogy az éntagozódást kussassuk, de ugyanakkor az analitikai pszichoterápia is ok- és észszerűbb lett. *Stekel* az erkölcsi énelemeknek kórnyemzés szempontjából nagy jelentőséget tulajdonít, megismertette a rejtett büntudat, a „belső tagadás“ fogalmát; *Freud* és tanítványai: *Alexander, Jones, Odier* lázasan vetették rá magukat az eszményi-én és az éntagozódás tanulmányozására. *Odier* az eszményi-én fejlődésével foglalkozva kétségbe vonja, hogy az csupán erkölcsi tényező volna, nézete szerint az eszményi-én a lelki szerkezetben kettős szerepet játszik. Van ugyanis egy olyan lelki tényező, amely az erkölcs ellenes tendenciákat nem hárítja el, sőt azok leplezése révén, kiélésüket lehetővé teszi. Ez a *megengedő eszményi-én*. A tünetet viszont, amely az ösztön énelles megnyilatkozása, a *tiltó eszményi-én* nem akadályozza, sőt akarja, hogy az ártatlan én (az egyén) szenvedjen.

Odier feltételezi, hogy az eszményi-énnek fiatalabb formája megelőzi az én fejlődését, s ekkor a moralitás, az örömev uralma alól még nem szabadította fel magát. Ezt az eszményi-ént álerkölcösnek tekinti, szemben azzal az eszményi-énnel, amely később, az ödipusz konstelláció idején fejlődik ki.

Odier szerint tehát az eszményi-én bipolarisan viselkedik: egyik részét képezi az engedékeny, álerkölcös, megengedő, másik részét pedig a tiltó eszményi-én. (Utóbbi erkölcsös és az ösztönáramlásokat megakadályozza.) *Odiernak* az eszményi-én bipolaritására vo-

natkozó feltevését a gyógyító gyakorlat megerősíteni látszik. Feltevése szerint a parapatia azokból a konfliktusokból keletkezik, amelyek egyfelől az ösztön-én és megengedő eszményi-én, másfelől a tiltó eszményi-én között jönnek létre.

A gyakorlatban a megengedő és tiltó eszményi-énelemeket könnyen szét lehet választani. Ügy látszik, hogy minden konfliktus tulajdonképpen az eszményi-én elemeinek: a megengedő és tiltó eszményi-énnek egyensúlyi zavara következtében jön létre. A parapatias beteg bipoláris beállítódása, ellentmondó viselkedésük ugyanazon ösztónáramlással szemben, támogatják e feltevést. A nevelés folyamányaként azonban nemcsak az énefejlődést megelőző időkbén keletkezik egy engedékeny, álmorális lelki tényező, hanem később is, az egész élet folyamán számos ilyen hatás kerül az énebe. *Konfliktus akkor jön létre, ha az eszményi-én szerkezetében indulattal telített egyensúlyi zavar keletkezik azáltal, hogy a tiltó eszményi-én, a megengedő eszményi-énnek az ösztön-világgal kötött megegyezését nem ismeri el.*

Felmerül a kérdés, hogy mi a pszichoanalitikai gyógyulás oka? Különböző feltevések vannak erre vonatkozólag, a „lereagálástól“ az „öztön-én gyógyulási hajlandóságáig“. Az ösztön-ént lélektani úton nem lehet megközelíteni, mert azt annyi — nem lélektani biokémiai, hormonális stb. együttható határozza meg, hogy a lélektani úton való direkt megközelíthetősége valószínűtlennek látszik. Ezzel szemben az ösztön-éneből a személyiség fejlődése folyamán, a nevelés és realitás hatása alatt kifejlődő megengedő eszményi-én és az ugyancsak az ösztön-éneből keletkezett tiltó eszményi-én, lelki gyógyító-eljárások (utánnevelés) számára elérhetőek.

Az analitikai pszichoterápiának az a célja, hogy

helyreállítsa a harmóniát a biológiai és erkölcsi élet-szemlélet között.

A biológiai célokat a megengedő eszményi-én képviseli, az erkölcsieket a tiltó eszményi-én és a terápiás beavatkozás célját úgy lehet meghatározni, hogy a gyógyító orvos, miközben az egyes konfliktuózus helyzeteket megbeszéli, valamennyi konfliktus megengedő és tiltó énelemének véleménykülönbségét kiegyenlíti.

A pszichoterápia akár analitikus, akár szuggesztív gyógyeljárásokat alkalmaz, akarva nem akarva az énszerkezet konfliktusaiba nyúl bele. *Kretschmer megállapítja, hogy a hipnózis-szuggesztió útján való gyógyítás nem egyengeti az önmegismerés felé az utat, minthogy a lelki okokat, a komplexumokat nem közelíti meg és éppen ezért azt nem lehet a gyógyítás észszerű eszközének tekinteni.* Valóban a szuggesztív beavatkozások — ha egyáltalában hatni tudnak — a konfliktusoknak bem tervszerű, csupán véletlen megoldását segítik elő és figyelmen kívül hagyják úgy az orvos, mint a beteg beállítottságát. *Ennél a gyógy el jár ásnál a gyógyszer adagolása a véletlenre van bízva és a tudattalan üzenetváltás az, amely a gyógyító tényező szerepét játsza.* Más a helyzet az analitikai pszichoterápiánál. Gondoljunk csak a két legismertebb módszerre, *Freud* passzív és *Stekel* aktivanalitikus eljárására. A *Freud* módszerénél az analitikus szóltanul, anélkül, hogy értelmezne, vagy irányt adna, áll a beteggel szemben. (A valóságban tulajdonképpen nem így van, mert az utóbbi időben a freudisták is több aktivitást gyakorolnak.) Amikor a beteg tudatossá vált régi emlékeit, álmait: komplexumait közli, olyan eszményi-én birtokában van, amely lényegesen megváltozott ahhoz képest, amellyel a konfliktus keletkezése idején rendelkezett. Az analitikai kezelés során tehát az ének egy másik formája küzd

a konfliktusokkal, mint a konfliktusok elfojtása idején.

Az aktívanalitikai technika: az aktív értelmezés, a betegnek adott irányítások, az aktív és tudatos vezetése az analízisnek, észszerűen, a szükségleteknek megfelelően, de mindig kauzálisan veti meg a lábát a megengedő és tiltó eszményi-én konfliktusában és a való élet szükségleteinek megfelelő irányítást ad a biológiai-erkölcsi harmónia érdekében.⁴

Az első két esetben: a szuggesztív kezelés, a vilamozás pusztán eszköz volt és a paciensnek lehetőséget nyújtott arra, hogy a kezelést automatikusan, úgyszólván önmaga számára, tudattalanul, a konfliktusokban résztvevő megengedő és tiltó eszményi-én rendszer számára átértékelje. Az első esetben az orvos akaratától függetlenül, a második esetben a „beszélgetések”^{*} következményeként.

Az elfogódottság, szorongás és nemi büntudat miatt szenvedő beteg, a villamos kezelést, illetve az orvosnőnél való tartózkodást úgy fogta fel, mint szexuális aktust. Szubjektíve meg volt győződve arról, hogy ő sem volt közömbös az orvosnő számára és az volt az érzése, hogy az orvosnő azért követelte tőle a hátonfekvő helyzetet, hogy erigált péniszét láthassa és gyönyörködhessen az ő férfiasságában. *Ez a lélektani helyzet hozzájárult az önbizalom, emeléséhez, úgy érezte, hogy szabad szexuális életet élnie, hisz az orvosnő szereti őt és férfinek tartja stb.* Természetes, hogy egy ilyen szándéktalan, a megengedő eszményi-énre és az én vágyaira

⁴) *Wilhelm Stekel*, wieni pszichoanalitikus vezette be és az iskolájához tartozók gyakorolják az *aktívanalitikai* módszert, melyet elméleti és gyakorlati különbségek választanak el a freudi gyógyeljárástól. Lényeges újítás: a módszer elméleti rugalmassága, egyénésítő volta és az, hogy az évekig tartó passzív freudi kezelés időtartamát, az aktív technika nagymértékben megrövidítette.

bízott helyzet nem lehet tartós hatású és nem tudja a konfliktusokat végérvényesen megoldani. A másik betegnél az orvos beavatkozása már határozottabb és tervszerűbb volt és hozzátársult egy sajátságos passzív homoszexuális indulatáttétel is. A két tényező együttesen sem volt elég ahhoz, hogy az egyén lappangó homoszexuális konfliktusait megoldja, az eszményi-én elemek egyensúlyi zavarait kiegyenlítse és a beteg általános lelki beállítottságát végérvényesen megváltoztassa.

A szuggesztív kezelés az eszményi-én rendszer egyensúlyi zavarainak vadonjában ellenőrizhetetlen, a tudat előtt rejtett, ismeretlen lelki utakon halad. A tudattalan üzenetváltása néha csodát tesz, amely azonban nem tartós.

A különböző szuggesztív gyógyeljárások azonban sokkal mélyebbre nyúlnak le a lelki szerkezetbe, mint azt általában hiszik és mint ahogy azt a metódus alkalmazója tudja.

A szuggesztív beavatkozást nem lehet adagolni és rendszerint a véletlentől függ, hogy elegendő történt-e a konfliktus elintézéséhez, vagy az énszerkezet egyensúlyi zavarainak kiegyenlítéséhez. Az analitikai pszichoterápiánál a beavatkozás tudatos, tervszerű és összefüggésben áll a konfliktusokkal. Épp ezért a szuggesztív gyógyulásokkal szemben a beavatkozás észszerű, oki, s az eredmény tartós.

Az elmondottakból szükségszerűen következik, hogy a szuggesztió fogalmát felülvizsgáljuk. A szuggesztió hatásossága mindig a szuggesztiót kapó egyén énszerkezetének felépítésétől függ. Az a folyamat, melynek révén a sugalmazó, a szuggesztió elfogadását kikényszeríti, nem jelenti én-idegen elemek beiktatását.

A szuggerátor révén, a szuggerált legegényibb lelki sajátosságai nyilatkoznak meg, illetőleg a szuggerátornak tartalmilag és indulatilag azonos képzeleteire való lelki rezonancia jön csupán létre.

A kultúremler illúziói.

Illúziókkal vagy illúziók nélkül? Hisszük, hogy jobb — a rosszabb.

Az ember élete a kultúra taposómalmában: kompromisszumok sora. Mindenki az elérhető legnagyobb boldogságra törekszik, de útközben tekintettel kell lennie a tilalomfákra, melyeket egyszer tízparancsolatnak, másszor büntetőtörvénykönyvnek és olyan sokszor — szeretetnek hívnak.¹

A kompromisszumok mindig az ösztönvilág égő áldozatát jelentik, melynek lángjaiban azonban az áldozó ég.

A nevelők még saját testükön érzik a kompromisszumok korbácsütéseinek fájdalmait és ezért is korán kezdik neveltjeiknél az engedmények befogadására és elfogadására irányuló nevelést.

A felnőtt ember, ha nem akar a lemondásnál is fe-

¹) A költőnek meg volt a bátorsága bevallani: boldog leezek, ha öregségemre, falusi kertemben a fák hűs árnyékában egy pohár tejet fogyasztok fehér kenyérrel és a zsúpfedeles kis ház fog biztosítani az idők viszontagságai ellen. Boldogságomat pedig betetőzi — ha a házam előtt levő fákon hét-nyolc ellenséget felakasztva fogja lengetni a szél (*Heine*).

nyezetőbb veszélybe kerülni, kell, hogy alkalmazkodják a realitás elveihez. Kárpótlásul nappali ábrándjaiban, éjszakai álmokképeiben: az ősi szabadság nemzeti parkjába vonul vissza.

A kompromisszumokra nevelés a valóság-világ megismerését, respektálását célozza, de a nevelésnek nagy hibája, hogy gyakran a valóság-világ meghamisításával akarja kompromisszumokra képessé tenni az embert.

A helyes nevelés helyes kompromisszumokat keres, ennek előfeltétele a valóságvilág helyes megismertetése, az átszellemítés, a lemondások, a kiélés észszerű keresztülvitele.

A valóságvilág meghamisítása sokféleképpen, illúziók révén is történik, amelyek az ember lelkében, a folklórban, dogmákban stb. élnek tovább.

A kultúremler illúziói közül azzal a három problémakörrel akarunk foglalkozni, amelyek látszólag távolosnak egymástól, de a pszickoanalitikai lélektan szemszögéből nézve közös nevezőn állnak.

E három illúzió: a születés, a halál, illetve a halál utáni élet és a szabad akarat problémája.

Aki előzetes elfogultság nélkül szemléli a gyermek lelki fejlődését, konstatálhatja, hogy a gyermek 3—5 éves kora körül, anélkül, hogy ilyen irányú direkt befolyásolás hatna rá, spontán kezd foglalkozni a születés és elmúlás problémáival.

A folklóre, mely a letűnt évezredek hagyományokba átment meglátásainak és igényeinek dús érctelepe, szinte egyöntetű szövegkönyvvel mesél a születés nagy misztériumáról. A nevelő, a folklóre, a hagyományok gépies és alázatos végrehajtója: nem is szokott gondolkodni afelett, hogy miért éppen a gólyamese, vagy a

fókamese színtelen variációival közli a gyermekkel a nagy titkot.

Nem is tudja a felnőtt, hogy az érdeklődésből, tudnivágyásból kérdező gyermek részére még *mennyire közömbös* és milyen nagyon mindegy, hogy a gólyamesével, vagy a szülés igaz lefolyásának értelmiségéhez szabott magyarázatával traktálják.

A felnőtt, ha kérdik, azzal indokolja a gólyamesét, hogy ráér a gyermek megtudni a piszkos valóságot, hadd legyenek szegénynek illúziói.

A mesélő nem is sejti, hogy a mesére neki van nagyobb szüksége, mint a gyermeknek.

Pszichológiai kísérletül szolgáljon az a javaslat, hogy az olvasó gondoljon egy pillanatra saját hozzátartozóival kapcsolatban megszületésére. A legtöbb ember lelke riadtan, deprimálva menekül a tisztátalan gondolatoktól, mert amilyen természetes az értelem részére a születés és általában a szexuáliák, sőt érzelmileg is elfogadható egy idegenre vonatkozóan, annyira *elviselhetetlen a prózai valóság otthon*.

A felnőtt ragaszkodik a meséhez, ragaszkodik ehhez az illúzióhoz, *mert belénevelt erkölcsi világa*, a társadalom túlkövetelése, a születés tényét, mint ahogy *a szexuális életjelenségeket általában, csúnya, illetlen és erkölcstelen jelzőkkel ruházza fel*.

Az igazság feszítőereje azonban olyan ellenállhatatlan, hogy a meseszöveg fonalai szimbolikusan mégis visszaadják a valóságot. A vízből születés: a méhen belüli magzatvíz szimbóluma. A kémény a női genitále, a gólya, illetve a csőre, az apai genitále.

A kompromisszumokra nevelt gyermek rendkívül korán találkozik ezzel a kollektive szentesített hazugsággal és fantáziájára utalva, megérezve a mesében buj-

káló igazságot, csapongó képzelettel a valósághoz egész közel járó utakra jut.

A születés biológiai tény, amely a természet ércparagrafusainak következménye.

A fogamzás, illetve az embrionális fejlődés bonyolult folyamatait csak a legutolsó évtizedek tudományos kutatásai ismerték meg, az ezirányú tudásunk azonban korántsem áll azon a fokon, hogy e kérdésnek akár csak nagyobbik részét is elintézettnak lehetne tekinteni. A generációs folyamatok részletei kissé a tudós szemében is misztikusak, de ő tudományával: mikroszkópjával, bonyolult szövettani és más vizsgálati eszközökkel igyekszik a probléma mélyére hatolni.

Primitív népek nem ismerik a koitusz és a születés közötti összefüggést, s a megtermékenyítés tényét a nemi aktustól független jelenségnek tekintik, azt hiszik, hogy az ősök szelleme hatol be az anyába, s a fogamzás ezzel a megszállással kapcsolatos. Bizonyos kultúrfok elérése kell a nemi aktus és az attól távoleső szülés folyamata közötti összefüggés felismeréséhez.

Ezért a primitív ember, a folklóré ősköltője, a születés és a keletkezés elementáris megnyilatkozásaival szemben értetlenül állott és meséket konstruált a születésről, olyan meséket, amelyek a primitív környezet tárgyait mozgósítják a kikutathatatlan, a megérthetetlen értelmezésére.

Korántsem véletlen, hogy amíg a mesevilág álomországát általában a legszínesebb és az emberi fantázia csúcspontját jelentő motívumok tarkítják, addig *a születéssel foglalkozó meséket szintelen egyhangúság jellemzi.* Az ember szeretné, ha a gólyamese, vagy a gólyamese valamelyik szürke pandantja lenne a való, mert ezzel leegyszerűsödne az emberi lelket öröktől fogva izgató lét és nemlét ködös problémái.

A születés antipólusa a halál. A kettő között feszül az élet, az érdeklődés és tudnivágyás minden mozdulása. A két pólus között él a mindenség végtelenjének kiszolgáltatott ember.

A születés és az élet, az emberi érzéklés részére pozitív folyományok, a halál, a nagy ismeretlen, negatív következménye előbbieknak.

A teremtés mindig nagyobb csoda, mint a megsemmisülés, az alkotás bámulatot kelt, a pusztulás a rezignáltságot, a tehetetlenség érzését váltja ki. Az ember szeretné, ha gólyamese lenne a születés problémája és nem misztérium, mert akkor az élet antipólusa, az elmúlás is emberi, közelebb áll az értelemhez.

A születés meséje rekompenzáció a kikerülhetetlen halálért. *Nem kell az ismeretlenből kifejlődnünk, a gyermek már készen van valahol, tehát: vagyunk a születésünk előtt is, mindég vagyunk.* A születés meséje: a kezdet nélküli, meg nem szünő, megújuló örök életkörforgás fikciója.

Soha nincs olyan közel egymáshoz az élet és a halál, mint a szülésnél. A modern civilizáció kórházai és klinikái az anyára és magzatra leselkedő halál veszélyét minimálisra tudják csökkenteni, de milyen kis szám ez a sok száz millió ember tengerében, ahol a születés és a halál sokszor járnak együtt, csaknem váltják egymást. A gólya az élet madara, de a folklóré a halál közeledtét is madarakkal adja hírül. Az életmadár és a halálmadár megszemélyesítői a polárisán ellentétes és egymással mégis oly közeli rokonságban levő fogalmaknak: az életnek és a halálnak.

Az ember sorsának legnagyobb tragédiája az elmúlás tudata. A primitív ember az élet megsemmisülését nem tartja természetes ténynek és ha valaki nem harcban, vagy vadállatokkal folytatott küzdelemben: az ön-

fenntartás mezején pusztul el, hanem betegségben, öregségben, azt mindig rossz szellemek működésének, tehát külső, ellenséges beavatkozásnak tartja. Harcos ellenség, vadállatok ellen, ott van az íj, a lándzsa, a kemény ököl, a rossz szellemeket elüzi, elűzheti a mágus: *van remény az örök életre*. A primitív ember így annullálja az ellentmondást nem ismerő természetes elmúlás tényét. A primitív lélekben a magától értődő örök élet tudata él és ahogy sok mindent, ezt is megőriztük kultúránk dacára is, messzi elődeink gyermeki lelkéből.

A halál, az elmúlás természeti jelenség, ahogy *Seneca* mondja: törvény és nem büntetés.

Schopenhauer szerint aligha filozofálna az ember, ha a halál nem létezne. Talán tovább is lehet fűzni a filozófus gondolatláncát: bizonyára semmi sem ösztökéli jobban az embert alkotásra, teremtésre, semmi nem korbácsolja inkább, hogy megismerésével, felfedezéseivel szebbé, jobbá tegye az életet, mint az a tudat, hogy meg kell halnia.

Weisman az egysejtűek elmúlásának problémáival foglalkozva megállapította a protozoákról, hogy potenciálisan halhatatlanok. A halál szerinte a többsejtűeknél jelenik meg, ahol a halandó test és a halhatatlan csirasejt elváltak egymástól. E különválás mellett a korlátlan élettartam felesleges, a halál célszerűségi berendezkedés és a többsejtű individuum örök élete, a pazarló természetben is luxusberendezkedés lenne.

Woodruff az egysejtű papucsállatkák megfigyelésével kísérletesen igazolta *Weisman* felfogását. Több mint háromezer generáción keresztül figyelte az egysejtű lények degenerálhatatlanságát, fiatalságát: az örök életet. Az ellenőrző vizsgálatok azonban nem igazolták a megállapításokat, mert kiderült, hogy *Woodruff* az oszlással szaporodó újonnan keletkezett állat

kát mindig friss folyadékba tette, viszont ha nem változtatták a kísérleti tápláló folyadékot, ha a természetnek hű utáncása volt a kísérlet, akkor az egysejtű lények is elpusztultak, ők sem kerültek el a múlandóság törvényét. Az egysejtű lényeket saját anyagcseretermékeik pusztítják el, de a többsejtűnél is az élet koptatja, őrli fel az organizmust.

Woodruff téves kísérletsorozata lélektanilag talán azzal értelmezhető, hogy az elmúlástól való félelem és a halhatatlanság felfedezésének vágya élt lelkében, amikor experimentumait végezte.

Az emberi értelem, a racionális gondolkodás, különleges, az emberi fajra jellemző természeti ajándék. A halál tudata is az. Nézzük, mit tett a természet az elmúlás gondolatának elviselhetőségére. Milyen az ember lelkének vértzettsége, a halál gondolatával szemben, mit tesz, mire kényszerül az ember, s hol mondja fel a szolgálatot lelki apparátusa az elmúlás tudatával folytatott harcban.

Elmondhatjuk: kegyesek hozzánk az istenek, öregségünkre súlyos betegségekkel kellemetlenné teszik az életet, s ilyenkor a halál kevésbé elviselhetetlen, mint a sorsteher (*Freud*).

A hirtelen halált, vagy az „elalvást“ nagy szerencsének, szép halálnak mondják, jelölül annak, hogy *a halál tudata elviselhetlenebb, mint maga a halál.*

Szerencse, hogy az élet nem csupa öröm. Vájjon ki tudná akkor a halál gondolatát elviselni? Az élet: kompromisszumok sora, az én örök harca a környezettel, ahol az út és az eshetőségek végén, mementóként áll, sokszor elnyugtatóan: egyszer vége a küzdelemnek.

Az életösztönök működése és az ezzel járó örömrzés egészséges embernél az élni akarást, az életigenlést jelenti. Az emberi lélek kettősségének megfelelően egy

másik tendencia a halálösztön áll szemben az életösztönökkel és kóros állapotban felül is kerekedhet. *Egészséges lélekben a halálösztön csupán a nyugalmi állapot irányát jelenti, a nyugalom jelé pedig az életösztönök útja: a kinkerülés-örömkeresés elve vezet.* Egészséges lélekben a halálösztön képviselője: a halál tudata, maga a halál: a végleges nyugalom. A halálösztönnek az elmúlás nem célja, hisz a cél elérése, az egész én, valamennyi ösztön megsemmisülését jelenti. A halálösztön a nyugalmi állapotot keresi és ez a teremtés legősibb és legállandóbb forrása, mert a nyugalmat az élő organizmusban újra támadó életösztön-ingerek, az örök körforgás gépezetének másik motorja nyugtalanítja.

A halálfélelem lelki betegségre mutat, ahol az életösztönöket belső, vagy külső akadályok túlkorlátozzák és így az énben egyébként ökonomikusán elhelyezkedő halálösztön nem az egyensúlyi helyzet fenntartására, hanem énelles kalandokba sodorja az egyént: mazochizmus, öngyilkosság stb. révén.

A beteg lélek a halált mint büntetést fogja fel, lelke büntudati tehertételei miatt, a halálra mint kivégzésre készül.

Az egészséges ember apró elmúlásokkal, a nyugalmi állapot: jóllakás, nemi kielégülés stb. örömeivel készül a halálra. Az elmúlást magát, a gyász, a sírkőállítás, a krematórium hamvvedre, a halottak iránti kegyelet kultuszával sikerül annullálnia. sok esetben pedig a hit malasztja és a túlvilági élet reménysége állítja meg kételyeinek meredekén.

A primitív népek hite, éppúgy mint a kultúremberiség monoteizmusa foglalkozik a túlvilággal, magával a túlvilági étellel.

Jézus első követői, a kereszténység bölcsőjének ringatói, mesterük nyomán a túlvilági élet, a mennyek

közeljövendő országának dalát énekelték. Az az apró gazdasági közösség, magántulajdont nem ismerő kis társadalom, nem termelési program alapján, hanem a túlvilág várásának reményét, a földi lét fölé helyezve került össze.

A spiritizmus, melynek legmagasabb foka az etikai spiritizmus, *a hit túlvilági problémáiban specializálta magát*, bár egyébként egy kissé lenézően, mint okkult tudományt könyvelik el. *Tanai a földi lételemnek tekintik*: „leszülettünk a földre, hogy jóvátegyük, kiegyenlítsük amit vétettünk, amikor megsértettük a szeretetet“. A lélek külön életét a reinkarnáció és *Kárma* törvénye biztosítják. Újra születtünk, s más testbe költözünk mindaddig, ameddig a következmények törvénye, a *Kárma* megmutatva, hogy kell jóvátenni előbbi életünk hibáit, be nem teljesül.

A spiritizmus aprólékos részletekig kidolgozott, körültekintő gondossága, az emberi szellem egyik legnagyobb, ha nem is éppen leggazdaságosabb és minden kritikát kiálló szellemi teljesítménye, *orvosság azoknak, akik kérnek belőle, a halál tudata ellen*.

A teremtés és az elmúlás misztériumainak mesévé és csapongóan optimista fantáziává terebélyesülő eszmei kísérletei, az embernek a fellebbezhetetlen és parancsoló természettel folytatott kétségbeesett harcát mutatják.

A kezdet és a vég között, a kezdetnek és a végnek kiszolgáltatva áll az ember, *s keresi, szabad-e, vagy kötött-e az akarata?*

A jogbölcselet és a hitvallások dogmája, az akarat szabadságát hirdetik. A joggyakorlat számos enyhítő paragrafusa és a kereső gyakorlati tudományok, közöttük a pszichoanalízis is, a kötött, a nem szabad akarat mellett tesznek tanúságot.

A pszichoanalitikai lélektan determinista tana, az akarat szabadságát belső és külső körülményektől látja gátoltnak, anélkül azonban, hogy ezzel felelőtleníteni akarna.

Az élet indulását, a születést és a halált, mindenek végét nem kérdezzük és alig is befolyásolhatjuk. *Elviselhetetlennek érzi az ember, hogy ami e két pont között van, s ami az élet maga, az sincs a kezében, mert az akarata kötött.* Kell a szabad akarat fikciója, mert a kötöttség bénultság és a bénultság a halálra emlékeztet, aminek tudata elviselhetetlen.

Az embernek az elmúlás tudatának ismeretében alázattal fejet kell hajtania a természet fellebbezhetetlen fensége előtt, melynek nincsen szüksége örök életre és amelyben az egy annyi, mint a csepp a tengerben. A születés, a halál utáni élet problémái és az akarat-szabadság kérdése közös nevezőn, *a tragikus embersors fundamentumán, az elmúlás tudatának homokszikláján állnak.*

A tudomány naponta megvalósít egy-egy darabkát azokból a lehetőségekből, amelyek az életet igazságosabbá, egészségesebbé, szebbé teszik. A betegségek elleni küzdelem sok ragyogó eredményt produkál, az általános szociális és termelési viszonyok rendezése mellett az élettartam hosszabb és az emberi élet boldogsága teljesebb lesz.

A gyógyítógyakorlatból tudjuk, hogy aki tud a pozitív életörömöknek örülni, akinek meg van hozzá a szociális lehetősége és lelki egészsége, — keveset gondol a halálra, nem fél a haláltól és kétségbeesés nélkül tud szembeállni a megsemmisülés tudatával. Lelkünk belső erőtényezőjét a halálösztönt is legyőzik az egészséges életösztönök, az Eros felülkerekedik.

A differenciált, kimagaslóan fejlett emberi értelem

sok mindent le tudott győzni, de nem győzte le boldogulásának legnagyobb akadályát képező önmagát, addig a mértékig, amíg azt az igazság társadalmi rendje megkívánja. *Lehet, hogy éppen a megsemmisülés tudata akadályozza az embert abban, hogy racionális erkölcs sokszor az állatvilág biológiai erkölcsi fokát sem éri el.* Lehet, hogy a kapzsi, önző, másokra törő emberi lelkünket a halál tudata terheli és a kiszabott vagy lehetséges néhány évtizedet a legjobban, minden áron, akár mindenki ellen is biztosítani akarjuk.

Az illúziók, a valóság-világ meghamisítása, nem tették boldoggá az embert és nem tették boldogabbá a társadalma sem. Művészek, tudósok, a gazdasági és politikai élet kiválóságai tervszerű, sokszor kétségbeesett kísérleteket tesznek, átfogó, boldogító világrend megteremtésére. Az embersors különös tragikuma, hogy értelmi és érzésvilágának belső ellentmondásai, félelmei, akadályozzák annak a sorsnak megteremtését, amelyben mindenki hozzájut az embert megillető és az elmúlásért kárpótlást nyújtó boldogsághoz.

Az illúziók nem segítettek. Pedig a születés, az elmúlás és az akarat determináltságának kínos valóságát, közös nevezővel: az embersors tragikumát: az -dmúlás tudatát, csak egészséges lélek — és az ezt feltételező helyes társadalmiság — lesz képes betegség és bűn nélkül elviselni. *Az ember már fáradozik a más valóság-világ megteremtésén.*

Az érvényesülés lélektana.

Az érvényesülés arénájában sebesültek és halottak hevernek, akiket az érvényesültek tiportak el. Eljő az idő: közelebb lesz a cél és mindannyian együtt masírozunk.

Az érvényesülésre törekvés általános társadalmi és egyéni megnyilatkozás, — vele oly sokszor — találkozik az analitikus orvos a gyakorlatban, ahol az *életfront bántortalanjai és rokkantjai* keresnek gyógyulást, hogy a problémával foglalkozni elkerülhetetlennek látszik.

Az analitikai tapasztalás az érvényesülés, — a *boldogulás elleni* tudal tálán arranzsinanokat is észreveszi a vergődő emberi lélek mélyén.

Az érvényesülés belső rugói éppúgy, mint az érvényesülés céljai, az egyén biológiai-lelki, s rajta kívül eső, énjéhez mégis szorosan hozzátartozó társadalmi tényezőkkel magyarázhatók.

Az érvényesülésre törekvés: az ambíció, lelki kvalitás, mely felfogásunk szerint veleszületett adottság, az élettani eredetű agressziós ösztönnek megnyilatkozása. Az agresszió a nemi ösztön komponense, de résztényezője a kriminális ösztönnek is.

Az agresszió elhelyezkedése az ösztön háztartásban élettanilag körülhatárolja az érvényesülési törekvési irányait és céljait. Érvényesülni: nemi, hatalmi, birtoklási, bekebelezési stb. cél irányban lehet.

Adler lélektani iskolája szerint az egyén közösség-érzéssel születik és csak a helytelen nevelés tünteti el a veleszületett közösségi érzést. Az, egészséges, helyesen nevelt individuum nem törekszik mások feletti hatalomra, társadalmi lénynek született és a helytelen nevelés következtében kialakult fogyatékosági érzés ellen-súlyozása érdekében siklik a hatalmi, érvényesülési törekvés területére.

Kétségtelennek látszik, hogy a *terméssiet*, a biológiai jelentőségű és értékű szorongásos ösreflexszel, illetve ennek lelki szorongás készségeg előlépett megnyilatkozásával *gondoskodott ösztöneinek benső féken-tartásáról: a társadalmiságról*, mégis indokolatlanul optimista álláspontnak kell tekintenünk azt a felfogást, mely az embert már születésétől fogva közösségre képesnek tekinti. Hol kellene a társadalomnak tartani, a civilizáció milyen fokán állanánk, ha ennek a felfogásnak minden esetre kívánatos vágya, valóság lenne.

A tisztánlátás érdekében meg kell tennünk mindent az igazság felkutatására és ez az érdek megköveteli, hogy a tényeket és a vágyakat el tudjuk határolni egymástól. Az emberrel veleszületett ösztönei, amelyek a közösséget egyáltalán nem ismerik, arra nincsenek tekintettel, de az is való, hogy a helytelen nevelés nem engedi kultúrpozitív munkává átszellemítődni azokat az erőket, amelyek a jónak és a rossznak egyaránt forrásai.

Nincs kétségünk aziránt, hogy *az érvényesülési törekvés igen sokszor parapatiás jelenség* és az indulati élet megzavart mechanizmusainak következménye, ám

e törekvés élettani és kóros jelenségei, rendkívül bonyolult lelki működésmódok eredményei.

Határozzuk meg először az érvényesülési vágy normál élettani körülményeit. Az érvényesülés: törekvés szexuális, hatalmi stb. célok maradék nélküli kielésére és útját ugyanazok a lelki törvények szabják meg, amelyek a lélek szerkezetének és működésmódjának alapvető manifesztációi.

Az érvényesülés vágya sikereken keresztül jut beteljesüléshez. A siker, a kíntörölés-örömkeresés törvényének az az állomása, amelyet a nemi ösztön területén, a legmagasabb örömmérséklet: orgazmus képvisel.

A siker az érvényesülés orgazmusa, s miként a nemi ösztön és általában az életösztönök dinamikájában látjuk, az orgazmus-fok elérését kíntörölés vágyállapot előzi meg, majd utána kielégültség, vágytalanság tünetei következnek. A siker fáradttá teszi az embert, de az elernyedést, az ambíciótlanságot feszültségi állapot követi, amely új siker állomások felé hajtja az egyént. Az agresszió átszellemítési terméke: az érvényesülési törekvés, mint a teremtés ihlete a művészt, hajtja az egyént új, meg új sikerállomások felé.

Az érvényesülésre törekvő egyén, úgy mondjuk: „akit az ambíció fűt“, egészséges lelki körülmények között periodikusan vágyakozik kitűzött és ismét újra felmerülő célok felé. Törekvése az érvényesülés-tendencia biológiai eredetének következtében nem akad el, nem szűnik meg vágyódni sikerek, célok után, s a sikerek, mint a forrás táplálják az emyedés-feszültség bulám váltakozó korrelációit.

Az érvényesülni törekvés szexuális, vagy hatalmi célok irányában, illetve az ezekből származó átszellemített kultúrterületeken: művészet, tudomány, sportok stb. halad.

Az érvényesülés nyers céljait átszellemítéssel és lemondások árán, közelebbről: kultúrcélok teremtése révén tudjuk közösségi keretek között tartani. Egészséges egyénnél a nyers és eredeténél fogva közösségre tekintettel nem lévő érvényesülési törekvést, a direkt kiélést, az átszellemítés munkája, valamint az éber fantázia világa és a csökkent tudat értékkel bíró álmok biztosítják.

Az éber fantáziák anyagát általában nemi és hatalmi törekvések képezik, melyek a valóság-világgal gyakran összeegyeztethetetlenek és az egyén fentebb említett képességeitől, egyéniségétől függ, hogy azokból mi, mennyi és hogyan valósul meg. A fantáziavilág állandó forrása az érvényesülésnek, a fantáziák pedig a legmélyebb lelki retervoárból: a tudattalanból táplálkoznak.

A fantáziavilágnak a realitással gyakran összeütköző kívánalmi híven tárják fel a lélek benső konfliktuózus harcait, melyben a lélekbe ültetett erkölcsi tényezők birkóznak az ösztönerőkkel.

A közösséggel törődő érvényesülési törekvés az éppen adott társadalmi szerkezet által is akceptált utakat és módokat választja, minden más adódó lehetőséget elejt. Azonban mindég az adott társadalmi viszonyoktól függ, hogy mennyi agresszióra van szükség az érvényesülés biztosítása érdekében.

Rendkívül nehéz az érvényesülés társas normáját megállapítani s mint sok minden, ez a fenomén is csak az adott társadalmi tényezők, osztályhelyzet, gazdasági háttér stb. pontos ismeretében határozható meg. Akármilyen szociális is az érvényesülési törekvés, a siker és orgazmus fogalmak élettani, illetve lélektani azonosságának következtében, mindig egoisztikus célok állanak előtérben.

A szociálisan boldoguló egyén az érdekeiért vívott küzdelmekben az önszeretés rovására hozott áldozatok, megalkuvások és a közösséget veszélyeztető attitűdök között imbolyog céljai felé. Az érvényesülés útján, a törekvés élettani eredete miatt döntő fontossága van az érzelmeknek. A legtisztább észterv alapján konstruált érvényesülési kampányt is érzelmi feltételek irányítják.

Az érvényesülés széles és végeláthatatlan hosszú országútján az ember emberrel találkozik, a találkozás eredményét olyan ősi reflexfolyamatok befolyásolják, melyeknek önző: nemi, hatalmi, stb. kvalitásai vannak. Két ember találkozásakor tudatosan vagy tudattalanul felvillan az a kérdés, hogy milyen örömet és milyen hasznot szerezhetsz nekem? A társas érintkezés frontján nagyobb szerepe van ennek az elsődleges érzésbeállítottságnak, mint azt általában *kényelmes* hinni.

Az érintkezés vonalában nemcsak tudatosan korrespondálunk, hanem *szavak kimondása nélkül tudattalan érintkezés folyik*, érzelmi reflex mechanizmusok leadó és felvevő állomásain keresztül. A találkozás első pillanatában egymás mellé és egymással szembe kerülnek emberek és sokszor később sem tudatos affektusok irányítják, sőt véglegesen determinálják, események, életek sorsát.

A szimpátia és antipátia gyakorlati megnyilatkozását: előnyét, hátrányát konstatáljuk, de nem ismerjük mélylélektani útján a folyamatot. Következéseit azonban annál inkább érezzük. Azontúl, amit két ember mond, a szavak között, a mondatok mögött érzelmi anyag rejtőzködik és ez sokszor a racionálissal egészen ellenkező eredményekhez vezet.

Az életet a szerelem megnyilatkozásától a tudomány síkjáig indulati tényezők befolyásolják, pozíciók és karrier sorsa, a törekvő, egyéni ösztön- és erkölcsi-

eszményi-minőségeken kívül, a társas közösségben élők érzelmi világának komplexumaitól függ.

A siker szempontjából fontos, hogy mennyi libidót lehet átvinni az érvényesülés síkjára, milyen fokú át-ézellemítésre van szükség és milyen mértékben lehet és kell e célokat az ösztön eredeti célkitűzéseivel alakítani. Ez a jelenség a kedv, a hajlam és az ambíció területe.

Az ösztönenergia helyes elosztása, a munka sikerének egyik főfeltétele. Eredménytelenségre vezet, ha a libidó túl messzi van a kitűzött céltól, illetve, ha a célt nem sikerül megközelíteni és összhangba hozni az eredeti libidinózus törekvésekkel.

Az úgynevezett ambícióhiány sokszor csak álhiány, aminek egyik oka lehet, hogy az eredeti törekvés, az ösztön ősi céljai, nem megfelelő területen és fokon találkoznak az át-ézellemítés kultúrsejtpontjaival. (Pl. sikertelen a szublimálás, vagy nem elégíti ki a szublimálás — pl. a foglalkozása — az egyént.)

A lelkiélet megnyilatkozásai közül egészségesnél, parapátiásnál egyaránt előtérben áll az akarat kérdése. *Az akarat, munkamód és eszköz az ösztöncélok érvényesítésére.* Az egészséges ember akar és el is tud érni eredményeket. Aki karriert csinál, annak szerencsések a társadalmi körülményei, vagy az esetek nagy részében erős akarata érte el a kitűzött célokat. A lelkibeteg háztartásában az akarattal van baj, *nem tud akarni.* Nem elég erős, nem elég következetes és nem elég kitartó a parapátiás egyén akarata. ((Épp így kínjai: szorongásai és kényszerei stb. ellen mit sem tud tenni, akarata csődöt mond és a jóindulatú figyelmeztetés: „csak akarni kell és másképpen lesz“, eredménytelen, mert a parapátiás nem tud akarni.)

Nem véletlen, hogy az egyén életében oly nagy sze-

repet játszó akarat kérdése minden korok uralkodó tudományainak, különösképpen pedig a filozófiának és a lélektanak érdeklődését felkeltette.

Mi az akarat? Van-e szabad akarat? A kultúrának ezek a problémái máig sem jutottak nyugvópontra, annál inkább sem, mert hisz e komplexum olyan területekkel határos, melyeken az istenhit és a sors kérdései torkolnak.

A görög „eimarmené“ vagy a keresztényi „gondviselő“ fogalmi, metafizikai utakat jelölnek az akarat-probléma megoldására. A klasszikus görög és latin korszakok tudósai között találunk olyanokat, akik sokezer esztendővel ezelőtt megsejtették a rejtett igazságot. *Seneca* írja egyik levelében: vezérli a sors az akarót és vonszolja a nem akarót. *Platon* szerint: nem a géniusz, a sors fog benneteket az élet útján megnyerni, hanem ti fogjátok ezt a mellétek rendelt sorsot megvalósítani. A folklóre megállapításai, mint pl.: ki mint vet, úgy arat, segíts magadon és Isten is megsegít, stb. is meg-egyeznek a pszichoanalitikai lélektan meglátásaival, amit *Schopenhauer* klasszikusan úgy fejez ki, hogy: a sors, melv életiítjainkat irányítja, abból az akaratból indul¹ ki, amely a mi saját tulajdonunk.

Valóban: az akarat az ösztön munkamódja és az *akarattalanság* és akarni tudás megnyilatkozása az ösztönvilág származéka, az *ember lelki szerkezetének sajátossága*.

Az emberi lélek ösztönrezervoárja: a *tudattalan*, az akaratanyag forrása. Az én másik rétege: a *tudat*, minden cselekvésünk, valamennyi érzelmünk kifejező területe. A tudat nem közvetlenül érintkezik a külvilággal, hanem egy *észrevevő szisztémán*, szűrőszervezeten keresztül, amely megóvja attól, hogy a *külvilág ingeri* közvetlen bejuthassanak. A tudattalan és a tudat

között *előtudatnak* nevezett lelki réteg foglal helyet, mely azoknak a nevelés útján szerzett erkölcsi, esztétikai elemeknek letéteményese, melyek az embert végigkísérik életén. *Az előtudat a tudattalanból feltörő ösztönkívánságok szűrőszerkezete.* A lélek inger ellen védő szűrőkészülékei a külvilág és az ösztönvilág ingereitől védik az ént, de védik a közösséget is.

Az akarat valamely cselekvést, érzést, vágyat igyekszik a tudatba juttatni és ott levezetni. Az akarat nem mindig ösztönkívánság, hanem erkölcsi kívánság is lehet, mert a tudattalan nemcsak, ösztönrezervoár, liánéin különböző, elfojtott konfliktusokban szereplő erkölcsi tényezőket is rejt. Emellett az előtudat, ami éppen az erkölcsi matéria éléstára, tulajdonképpen minden cselekedetünknel erkölcsi énképviselőt küld a tudatba. Akaratunk mindig a tudatban érvényesül és effektusa az erkölcsi és ösztönvilágot reprezentáló énrétegek szándékaitól, egymáshoz való viszonyától függ.

Az akaratproblémát legjobban vizsgálhatjuk, ha egyenként szemügyre vesszük az elmebeteg, az egészséges bűnöző, a parapatiás bűnöző, a parapatiás és az egészséges ember akaratmegnyilvánulásait.

Az *elmebeteg* lelke a külvilág részére hozzáférhetetlen, nála hiányzik az énnel a külvilággal való kontaktusa, melyet normális egyénnél az észrevevési rendszer egészséges funkciója tart fenn. Emellett az előtudat szisztéma is, amely a tudattalan feltörekvő tendenciát megszüntetni hivatott, felmondja a szolgálatot. Az elmebeteg akaratának megnyilvánulásaival szemben az én szűrőszerkezete tehetetlen, s így az kiszámíthatatlannal és gátolatlanul végrehajthatja kívánságait. (Ön- és közveszélyes.)

Az *egészséges bűnözőnél* a nevelés következtében oly módon alakul ki az előtudat (az eszményi én),

hogy az ösztönvilág kívánságait nem akadályozza, e így az ösztön-én törekvései kritikátlanul, morális ellentállás nélkül robbannak cselekvésbe; az észrevevési szisztéma működik, a külvilággal való kapcsolat fennáll — a köz kárára. (Közveszély van, önveszély nincs.)

A *parapatiás bűnöző* társadalomellenes tendenciák mellett lelkibeteg is. Az előtudat részben funkcionál, részben, legalább is időnként, kihagy. Az én bizonyos vonatkozásban nem tanúsít morális ellentállást nemi, vagy kriminális törekvésekkel szemben, de a tett elkövetése után, az erkölcsi védőréteg munkája helyreáll, az egyén büntudatot és következményeként tüneteket érez.

A *lelki beteg* (parapatiás) egyén morális fékje, túlkövetelések elé állítja az ént és *az erős gátlások nagyobb mértékben akadályozzák az akarat érvényesülését, mint annak a köz és az egyén hasznát látja*. Lelki eredetű tünetek, a fantázia túlbujánzása, az életvitelnek az ösztönháztartás zavarára utaló, txidattalan konfliktus-anyagtól terhelt ökonomiátlansága és többnyire mazochista hajlamok jellemzik az egyént. A túlméretezett gátlások következtében *a társadalmilag szentesített örömeket sem tudja élvezni: a nemi, a társadalmi, a táplálkozási stb. viszonylatokban zavarokkal küzd, akarattalan, céltalan, pesszimista, boldogtalan*.

Gyakorlatilag *egészséges* ember az, akinél az akarat, a belső ösztön és erkölcsi világ harmonikus és egészséges összműködéséből alakul ki és akár előre megfontoltan, akár pillanatok alatt cselekszik, ténykedései a külvilág, a benső erkölcsi-én és az ösztönvilág szándékait egyaránt respektálják *egészséges kompromisszumokra képes*. Tévcselekményei sem ön- sem köz-érdekek veszélyeztetése szempontjából nem jönnek számításba, de még ezeket is korrigálja.

Az akaratmegnyilatkozás fenti, kontúrokban vázolt szempontjai a kérdésnek csak lélektani, illetve biológiai oldalát teszik. A lelki determináltságon kívül, külső, kifejezetten társadalmi erők is résztvesznek az akaratfolyamatokban. A kétszeres, lelki és társadalmi, determináltság mellett is úgy látjuk, hogy *különösen lelki betegségben szenvedők érvényesülési zavarainál, pszichikai okok játsszák a döntő szerepet*. Náluk a tudatosan szándékolt törekvéseket, rejtett és tudattalan tendenciák keresztezik: *Titkos, sokszor aszkétikus életvonal irányában haladnak*, az egészséges és társadalmilag akceptált örömök kiélésére képtelenek. Mindenkori rejtett, elfojtott büntudat, s az ennek következtében fennálló túlméretezett gátlások és önbüntetést jelentő parapatiás tünetek produkálják a nehézségeket.

A parapatiás nem tud érvényesülni, „peche van“, a „sors ellene dolgozik“. Babonássá válik és ha valami nem sikerül, különös, fájdalommal kevert örömmérséssel mondja: előre tudtam, hogy így lesz, ez az én szerencsém. Lelki világát tudattalanná vált bűnök vezeklése irányítja és a sorsnak, mely az egyénnel szemben közömbös, ha csak nem szerencsés társadalmi konstellációban született, valóban ki van szolgáltatva. Az esetek nagy részében ugyancsak közönyös külvilágot, nagy energiákkal kell az önfenntartás egyéni érdekszolgálatába állítani, s ez a parapatiásnak sokszorosan nehezebb.

Lelki tehertételek mellett az ember annyit sem ér el, ahova képességei révén, a társadalmi nehézségek ellenére eljuthatna. A parapatiás túlságosan respektálja a társadalmi nehézségeket, valamint egyéni tulajdonosságainak, pl. exterióriének hátránvait és balsikereit főként lelkieken kívül eső tényezőkkel, ürügyekkel magyarázza.

Elakadt karrierék sorsát sokszor mélyenfekvő, a tudatsík alatt rejtőzködő lelki okok determinálják. Tipikus példa az a rendkívüli képességekkel megáldott művész, akit szülei hiúsági és anyagi célok érdekében erőszakkal és a legkisebb engedmény nélkül, kizárólag a művészi pályához szükséges tanulmányok keretei között neveltek. A gyermek sóvárogva nézte pajtásai szabad sorsát, irigyelte gyermeki fantáziájuk részére megengedett játékos kedvtelésüket és súlyos nyűgnek érezte életét. „Pályára“ készítették elő, nem gondoltak arra, hogy *az ösztönöket csak átszellemíteni nem lehet*, direkt kiélésre is szükség van. A gyermek fanáziavilágában szülei ellen fordult, kriminális gondolatai keletkeztek közeli hozzátartozói ellen, féktelen gyűlölet uralta lelkét. Szexuális vágyai a teljes társadalmi izoláltság következtében, a szülő-gyermek keret szűk falai között tomboltak és a gyűlölet-szeretet indulatok éber fantázia-tengerén hánykolódott a lelke. A szigorú valláserkölcsei nevelés szembe került a fantázia ösztönmegnyilatkozásaival és az ösztön kívánságait visszaszorította a tudatalanba. A serdülést megelőző évekig elfojtás martaléka lett. színes, zaklatott, erkölcsi konfliktusoktól telített múltja. Tovább vergődött a kényszerű munka rabszolgaságában és serdülő korban a robbanó nemi kieriés idején, szorongások lepték meg, amelvek éppen a művészi produkció területén zavarták. Félt, hogy zavarba jöhet, elakadhat. Egyszer produkció közben meg is akadt és ettől fogva nem mert publikum elé állni. Több mint egy évtized munkája veszett kárba. A társadalmilag és nemileg is tökéletesen életképtelen, akarattalan egyént depressziós hangulatok kínozták, utaztatás, üdülés, szórakozás és más ajánlott próbálkozások hiábavalónak bizonyultak, állapota mindig inkább romlott. A férfikor elején megejtett analízis feltárta az említett

elfojtott, tüneteket okozó konfliktusokat, átnevelte, átrendezte az egyént, akinek félelmei, szorongásai elmúltak, utat talált a munkához és a nemiséghez.

Hosszú betegsége alatt, az értelmével gyakorlatias boldogulásra, munkára, szereplésre törekedett, de *valami, ami erősebb volt elhatározásainál*, szorongásokkal tette lehetetlenné terveit, megbénította akaratát. Túlburjándzott fantáziavilágába gyermekkori indidatait, konfliktusainak résztvevőit átmentette. Az analitikus munka leplezte le azt a *negatív életvonalat*, amelynek lényege volt a *szülők elleni bosszú* és a családi keretben átélt nemi, kriminális és hatalmi fantáziákért való *önbüntetés*, az élet megtagadása.

A belső, lelki okok folytán érvényesülni nem tudó parapatiás egyénekben sajátságos, lefelé való törekvés („Zug nach unten“, *Stekel*) működik. Ez a tendencia egy betegnél a művészi alkotástól a rosszul csinált pedagógiáig, sőt még tovább, egy külvárosi mozi zongorájáig rontotta le az életét. Utolsó tanítványa elvesztésekor „ördögien“ felkacagott és azt gondolta: „most már mehetek egy csapszékbe zongorázni“.

Nagy emberek gyermekeinek sorsa sokszor tragédiává szélesül, annak ellenére, hogy nem állanak társadalmi nehézségek a boldogulás útjában. Többnyire az elnyomatás következtében kialakult *fogyatékosági érzés* és a reakcióképen tomboló kriminális fantáziák, illetve az ezt követő *bűntudat* ördögi körének következménye a bukás.

Kivételesen szerencsés esetben sikerülhet a parapatiásnak ellensúlyozni lelki komplexumait, s az ez irányban kifejtett energia a benső gyengeségek leküzdését és eredményes érvényesülést produkálhat. Az ilyen egyének érvényesülése kifejezetten agresszív és

sokszor csupán a kriminalitás határán járó *lelki erőszervezetekkel* lehetséges.

A túlkompenzációs módszerekkel érvényesülőt az egészséges törekvőtől rossz közérzete, az egyensúlyi helyzet bármikori felborulásának, bizonytalanságának érzése különbözteti meg.

A már említett rejtett negatív életrajz mellett *titkos pozitív életrajz* segítheti az egyént a boldogulás útján. Sokszor a tudattalanban rejtett célkitűzés felé halad¹ — és lelki erőszervezetének egyirányú törekvése biztosítja boldogulását. *A tudatos cél ilyenkor képletesen, vagy pótlólag helyettesíti a tudattalan törekvést.* (Pl. hajósszolgálatot teljesítő és nagy karriert elért férfit tengeri útján, a kora gyermekkorában Amerikába vándorolt és a hajóúton eltűnt apa kutatása vezérelte.)

Az érvényesülés motorját sokszor *rivalizációs* momentumok fűtik. Apával vagy fivérrel, illetve anyával, vagy nővérrel való *azonosítás*, más esetben, *elkülönülési akarás*, differenciálódás hajtja az egyént teljesítmények felé. (A rivalizáció hátterében: szexuális és hatalmi indítók vannak.)

Parapatiás férfiaknál gyakran látjuk, hogy érvényesülésüket csak a nőn keresztül tudják elképzelni. A Don Jüanok félszeg fajtája ez, akiknél csak a látszat az, hogy meghódítják a nőt, valójában pedig minden líjabb sikerállomás új csalódást is jelent, mert újra és újra rádöbbennek: nem ezt kerestem. Az individuum lelke mélyén, rejtve, gyermekkorabeli, sokszor a vérrokonági kötelékhez tartozó személyiség elérésének vágya él, ezt a délibábot űzi egész életén át.

A társadalmilag szankcionált hozománykeresés, a jó család utáni vágy, szociális okok mellett, pszichológiai magyarázatra is szorul. Szülőt, testvérpótlékot, az

ellátatlanság és elhagyatottság kompenzációját keresi a bizonytalan alapokon álló egyén, amikor életét nem tudja másként elképzelni, mint az anyagi biztosított-ságnak ezzel a formájával.¹

A mindkét nemű prostitúció pszichikai hátterében is gyakran parapatias indító okok rejlenek. Az öreg férfi barátságát kereső nő, vagy az öreg nő támogatását váró férfi próbálkozásait nem lehet csupán társadalmi vagy diszpozíció magyarázattal elintézni. Legmélyebb lelki vonatkozások, a karakter sajátos alakulásai sodorják az egyént az áruba bocsájto kiszolgáltatottság felé, s a lelki motor, mint azt gyakran látjuk, elintézetlen gyermekkori konfliktusok áttekinthető sorozata.

Az említett, s a még lehetséges számos variáció egyöntetűen bizonyítja: a legfinomabb lélektanin részleteken döl el az érvényesülés, a boldogulás sorsa; a kérdés a lelki miljö enterjörön fordul meg.

A művész és a tudós, az érvényesülés emelkedettebb síkján törekvő, tudattalanjának képletes, vagy egyenes kielésében gyönyörködik, gyönyörködtet, tanul és tanít. A lelki energiák a kultúra magas hőfokán is az ösztönanyag származékai.

Csupán kontúrokban vázoltuk az érvényesülés problémájának lélektanát, hiszen a művész érvényesülése, az érvényesülés a bűn lýtján, a nevelés és az érvényesülés stb. bonyolult problémái külön keretet érdemelnek.

Az érvényesülés társadalmi és lelki jelenség, feltételeit a természet és a társadalom, a lélek szerkezetén keresztül szabja meg.

A szocietas egyelőre főleg büntető paragrafusokkal

¹) *Wilhelm Stekel*: „A modern házasság“ c. munkájában fejti ki részletesen az egészségesen megalapozott, jó házasság feltételeit. (Kiadta: Novák Rudolf és Tsa.)

szabályozza az érvényesülés módjait és a szellem, melynek egységesen kellene áthatni minden lelket, hogy az egyén a közösséggel való munkában lelje meg a maga érvényesülését is, hiányzik, legfeljebb egyesek tulajdonára. Civilizációnk a kemény ököl és a fenyegető tekintet kultuszának áldoz és *az öncélú sikerhajszolásnak sok engedményt biztosít.* A természeti, társadalmi, lelki kölcsönviszonynak helyesebb irányba kell terelődnie, hogy az individualizmusra kényszerített egyén az érvényesülés szociális igényeit és feltételeit hordja lelkében. *Az analitikus orvos csak egyéni felszabadításra, a szociális révbejutás egyéni problémáinak megoldására vállalkozhat.* Az ember ösztön- és erkölcsi erőivel túlságosan *magára hagyva* keresi a sikerek és az érvényesülés útjait és állapítja meg azok határait, ez azonban nem mentheti fel a társadalmat a ráháruló felelősség alól.

A nemek örök harca

Legmesszibb véglet és mégis a legteljesebb egység,
a férfi és a nő.

Ameddig egyáltalában nyomon tudjuk követni az emberiség útját, a történelemben a szüntelen harc megnyilvánulásaival találkozunk.

A háborúskodás nemcsak értelmi és érzelmi érdek-telenek és ellentétes érdekűek között dül, hanem a legközelebbi érzelmi közösségben élők közt is szüntelen. A civilizáció megoldatlan és részletvonatkozásaiban külön-külön magyarázatra szoruló kérdése, hogy a racionálisan gondolkodó és racionális erkölcsi belátással rendelkező ember miért nem jutott el még mindig a fejlődés megnyugtató, békés fokáig?

Szeméremérzésünk egyik csalóka tünete, hogy a nemek közötti érzések pozitív oldalát, a szeretetet tekinti csak természetesnek és az ellenséges indulatokat, mint véletlen és zavaró körülményeket látja. A gyűlölködést hajlandóak vagyunk egyéni és véletlen rossz sorsnak, egymáshoz nem illésnek tekinteni. Az ismert nőgyűlölőkre: *Strindbergre*, *Schopenhauerre*, *Weiningerre*, mint izolált jelenségekre tekintünk, nem is gondolva arra,

hogy a nemek örök harcában ők az egyik pólus hangadói és hogy sokszor legmélyebb analitikai síkon mozgó filozófiai kifejezői annak az adott és mély lelki folyamatokban elrejtett gyűlöletnek, mely a társadalom férfainak érzésvilágát áthatja.

Freud mondja, hogy a rák, a tüdőgyulladás, speciális esetei az elmúlás törvényének. Az irodalom és filozófia ismert nőgyűlölői mértéktelen megnyilatkoztató! a férfi lelkében élő negatív érzéseknek. *Valahol el kell helyezni lelkünk gyűlöletanyagát.*

A társadalmiság megkötöttségeivel sokkal jobban túlterhelte a nemiséget, semhogy az egyén általában kiszabadulhatna a nyomás alól és a már engedélyezett keretek között is ne a börtön levegőjét érezné.

A nemi együttélésben a partnerek visszatartják magukat a teljes odaadástól, mert a tökéletes extázis: ugrás a sötétbe, a másik nemnek való kiszolgáltatást jelenti (*Hajnal*). A nemek közötti bizalmatlansági atmoszférának ez az oka általánosan tapasztalható jelenség.

Egyébként is a szerelemmel úgy vagyunk, mint a pedagógiával. Mindenki azt hiszi, hogy ért hozzá, pedig belső lelki akadályok miatt, (külső gátló körülményekről nem is beszélünk), *valójában kevesen értenek hozzá.*

Ha a férfi vagy a nő elkeseredett, mert partnere nem csak neki szenteli idejét, érdeklődését, szemrehányásai közepette megfélekedik arról, hogy mennyi bosszú és ellenségeskedés van a saját magatartásában és milyen kitűnő alkalmat ad negatív érzéseinek észszerűsítésére a partner viselkedése. (*Karen Horney.*)

Sok zavart okoz a nemek közötti megértésben, a várakozás és a beteljesülés közötti nagy ellentét. A partner szexuális és lelki túlbecsülése, a mindent várás, sú-

lyos kiábrándulásra vezet és nagy indulat emóciók motorja.

Az egoisztikus ösreflex hangja szólal meg, amikor egyik fél azt mondja, vagy azt érzi: ne törődj semmivel, ha én szeretlek. Mennyivel egészségesebb lenne, ha helyes belátással azt mondaná: ha szeretsz, ne várj és ne követelj tőlem semmit.

Az emberiség pólusait jelentő nő és férfi, azonos jelentőségű kötelességeik és azonosítható jogaik ellenére felfegyverkezve állnak szemben egymással. Társadalmi struktúráinkban, ahol a férfi a paragrafusok alkotója, még mindig a *Mahabharáta* rendelkezései élnek: a nő csak akkor ehethet, ha urát, gyermekét és szolgáját már ellátta.

A nő élettani-fejlődéstani tekintetben sincsen abban a helyzetben, mint a férfi. A férfi a legnagyobb tehetetlenségének szakában, kora gyermekkorban az anyához rögzítődik és ez, a választás egész életén végig kíséri. A nő épen így az anyjához kötődik, de a további érzelmi fejlődés folyamán, egészséges körülmények között tárgyat cserél és szeretetével inkább apjához kapcsolódik. A szeretés tárgyának változtatása, a *libidó kellen, de törvényszerű áttétele az érzelemháztartás jelentős teherkétele.*

A fiú nemi fejlődése a serdülő korban eljut a genitale elsőségének fokáig. Leánynál ezt az időszakot a klitoris elsősége fejezi ki. Amíg a fiúnál a pénisz a serdülés korán túl is mindvégig megtartja a pubertásban kialakult vezetőszeropét, addig a leánynál a nemi élet megkezdésekor a vaginára kerül az erogén hangsúly. *A késői csere kényszerét aránylag rosszul viseli el a nő* és a nemi élet megkezdése után többnyire hetekig vagy hónapokig viszonylagos hidegséggel reagál.

A nemi élet első időszakában jelentkező fájdalom,

sokkal kevésbé élettani, mint inkább pszichikai jelle-
gű. Többnyire az erogén zóna kényszereseié je ellen tilta-
kozó hüvelygörcs okozza a fájdalmakat. (Mélyebb lélek-
tani motívumokat látunk a későbbi nemi zavarokban:
frigiditásban, vaginizmusban szenvedő nőknél.)

A nőt társadalmi és nemi részről felnőtt korban
éri sok csalódás s ez a már korábban keletkezett lelki
és élettani terheit csak megnöveli.

A tértinek a nőhöz való sajtáságos társadalmi maga-
tartását a patriarchális berendezkedésű társadalom kul-
túrtörténelmének klasszikus fejezete, az ótestamentum
fejezi ki leghívebben.

Ádám és Éva története, a kissé elfogultan paradi-
csominak nevezett állapot, az évezredekkel ezelőtt már
véglegesen kialakult apajogú kultúra lecsapódása.

Ahogy az anyajogú társadalom, vagy kevert társa-
dalmi formák között a sok isten bit objektumai főként
nőistenek voltak, úgy a hatezer évvel ezelőtti zsidó
kultúra egyisten hite semmiféle kompromisszumot nem
ismert és Isten, vagy körülötte senki sem tartozhatott
a nőnemhez.

A teremtés története szerint *Éva Adóm* bordájából
lett, a nő csábította el a férfit és ezért a fájdalommal
szülést, mint büntetést kapta. *Az asszony szülési képes-
ségét letagadja és leértékeli ez a beállítás.*

Az apai jogon alapuló civilizáció hatalmas fejlő-
dést mutat, állandóbb és semmi hajlandósága sincsen
pozíciójának feladására, szemben a matriarchatus
aránylag sporadikus és csak kivételesen nagyobb és át-
fogóbb jelentőséget elért berendezkedésével.

Élettani és mélyenfekvő lelki okai vannak, amiért
az emberiség inkább tudott berendezkedni az apajog
kultuszára.

A nő nemiségének sajátos élettani volta a férfinél a szexualitásban gyökeredző félelmet ébreszt.

Néprajzi tapasztalások is igazolják a férfinél fel-lelhető és parapatiás egyénnél különösképpen felfokozott félelmi beállítottságot. Primitív népek vallási szokásai, társadalmi törvényei őszinte módon adnak kifejezést a fennálló nemi félelemnek.

A civilizáció magas fokán álló társadalmak kevesebb nyíltsággal vallják be az említett félelmet, s az főleg lelkibeteg, impotenciában szenvedő, férfiaknál kerül felszínre.

Élettani, társadalmi és lelki manifesztációknak közös eredetét, azonos jelentőségét s e három tényező egymással fonódó szüntelen kölcsönviszonyát mi sem jellemzi jobban, mint az a félreérthetetlen összefüggés, melyet a nőtől való szexuális tartalmú félelem más és más megnyilvánulási formájában látunk.

Ami a primitív népeknél törvény, a civilizáció magas fokán álló kultúrtársadalmakban bevallottan a nő tisztelete, az egyénnél pedig kóros tünet.

Primitívek a fiatal nőket elnyomják, tőlük félnek, az öregeket, miután azok szexuálisan már nem számítanak, tisztelik. (Minden bizonnyal a büntudat kiegyenlítő hajlandósága is szerepel, ebben a nő korához kötött szokás kialakulásában.)

Nemi érés idején a nő félni való, érinthetetlen tabu. A középauszti-áliai aranták hiedelme szerint a nő a férfi genitáléját mágikusan befolyásolhatja, a férfi megbetegedhetik, sőt el is veszítheti a genitálét.

Keletafrikai vadnépek hite szerint férfi nem alhat nővel együtt, mert a nő lélekezése elgyengíti a férfit.

Délafrikában azt hiszik: ha egy nő az alvó férfi lábát átlépi, az nem tud futni többé. (Civilizációkban

abban a babonában maradt nyoma, hogy nem szabad átlépni a gyermeket, mert akkor nem nő meg.)

Afrikai vadnépeknél vadászat, vagy harcok előtt sokáig nemi absztinenciára kényszerítik a férfit, hogy a nő az erejét el ne vegye. (Kultúrtársadalmunk sport-szellemének némely babonasága is aszkétikus méretű önmegtartóztatást ír elő, amitől a sportolók, miután a nemi ösztönnek csak egy részét lehet átszellemíteni, más része közvetlen kielégítésre vár, sokat szenvednek. Ez a felfogás az inkább egyéni eredményeket hajszoló sportszt'lemnek sem kedvez. Az analitikai gyógykezelés őszinteség! légkörében sokszor halljuk, hogy a hetek óta absztinenciában élő sportember verseny előtt végez onániát, s ha nem fél túlságosan ennek következményeitől, éppen ilyenkor ér el jó eredményt.)

A nőtől való félelem más folklórisztikus vonatkozásokban is kimutatható. Pl. Bengáliában nem engednek tigrishúst enni a nőknek, félnek, hogy ezzel kegyetlenségüket táplálják.

Keletafrikai vadnépek viszont a tűzgyújtást titkolják a nők előtt. A tűz, a hatalom és a kriminalitás szimbóluma, aminek nem szabad a nő kezébe jutni.

A középkori Madonnakultusz, de a mai morálunk is, imádja a „tisztá“ nőt, s még Franciaországban is a nemzeti gloárt jelentő *Jeanne d'Arc* neve mellett, vagy helyett, nem felejtik el megemlíteni az „orléáni szűz“ jelzöt.

A középkori boszorkányégetés barbarizmusát manap az irodalom intézi el és a strindbergi, wedekindi írások rezignált „a nő a férfi sorsa“ mottójától visszhangzik az irodalom.

A tudomány is segítségére sietett a nő aláértékelésének. *Moebius* a nő kisebb agysúlyából vont le a gyöngébb nemre nézve lesújtó következtetéseket. A köztu-

dat, s ebben a nők is segítenek, a nőt értéktelenebbnek tartja, mint a férfit. A nő „nem tárgyilagosa”, „nincsen jogérzése”, a demokráciájáról híres Franciország sem aktív, sem passzív szavazati jogot nem biztosít a nőnek. A közfelfogás szerint *Curie*-né asszony tudományos sikerét egy *Curie* kisasszony nem érthette volna el.

A tudomány vagy a művészet területein respektábilis teljesítményeket produkáló nőket kivételnek tekintik, nem is gondolva arra, hogy *az alkotó nőnél megvannak a teremtés pszichikai, társadalmi: felszabadultsági előfeltételei.*

A fonák és a férfi érdekeit képviselő társadalmi beállítottságon kívül, külön tehertételt képeznek a nő élettani hátrányai, amelyek a szeretet tárgyának és az erogén zónának kényszercseréjével kezdődnek és későbbben a menstruáció, a teherbeesés, a szülés élettani katasztrófájával, amelyek csak a férfi szemében jelentéktelen természeti folyamatok, és a változás korának megsemmisítő átalakulásaival, valósággal *biológiai tragédiává szélesülnek.*

A férfi a nőt csupán testiekre teremtett, örömszolgálatra beosztott alanynak, az Eros kiszolgálójának tekinti, s a szellemieket, melyeknek kifejtésében pszichikai felszabadultságának hiányán kívül, erői egy részének generatív célokra való pazarlása is akadályozza, megtagadja tőle.

Az apajog kultuszán nyugvó társadalom a biológiai terhekért sem kárpótlást, sem egyenjogúságot nem ad.

Az ótestamentumi rítus nyíltan respektálja a férfi javát szolgáló társadalmi és élettani különbséget, s anélkül, hogy az adleri kicsinységi érzés lélektani igazságait tudományosan kikutatta volna, a zsidó férfi vallási elmélkedéseiben naponta bálát ad az Istennek, amiért nem nőnek teremtette.

Ferenczi a patriarchális társadalom kialakulását egy szörnyű harc következményének tekinti, ahol a győzők lettek a későbbi férfiak, a legyőzötteket sújtotta a terhesség, és a társadalmiság nőre nehezedő megterhelése. A gondolatláncot folytatva: ősidők óta áll a harc a hatalomért, s ez hol a matriarchatus államszerkezetével, hol a férfi felülkerekedésével végződik.

A mi korunk, de civilizációnk utolsó néhány ezer éve a férfi uralmát társadalmi, nemi és gazdasági téren egyaránt biztosító, az élettani előnyöket jól kihasználó sikeres berendezkedés.

Társadalmi berendezkedésében mindenképpen biztosított előnyei ellenére, a férfinak elérhetetlen vágya és *irigyhedően választja el a nőtől az a tény, hogy: a nő adja az új életet, a nőé a szülés dicsősége.*

A gólyamese is a patriarchális társadalom konstrukciója, mely az anyához amúgy is jobban kötődő gyermeket tévedésben hagyja az anya jelentősége felől.

A nő a teremtés mikrokozmoszikus megtestesítője, s ezt a képességét nemcsak irigyl, de becsüli is a férfi, amint azt az irodalom, művészet és társadalom ezirányú kultusza egyaránt igazolja. A kultusz csúcsát teszik a régiek anyaistenségei, melyekre csodálattal tekintett a férfi.

Az embert jellemzi a még nem tudottnak, a még ismeretlennek keresése. Az emberi természet nehezen mond le mindörökre valamely hiányzó képességről és a férfi az államot, a vallást, a tudományt a férfijelleg kidomborításával teremti meg, hogy kárpótolja magát azért, amire csak a nő képes.

Az emberalkotás csodájáért azonban e redukált teremtő képesség nem ad a férfinak teljes kiegyenlítést. A férfi fél a nő rivalizálásától és ahol módjában áll, megbénítja ellenfelét, aki ha legkevesebbet is tud, tud-

ja azt, amire a férfi nem képes. A szülés élettani katasztrófájának „természetes“ tényé degradálása, a nő heroikus szenvedéseinek annullálása, a férfi genitális kihangsúlyozása, a nagy hiány leplezésére szolgál.

A nemek viszonyát és a nemi morált a férfijelleg és a férfierdek szabályozza és sokszor érthetetlen, máig is korrigálatlan túlzásokba megy.

A házasságon kívüli anyaságot, néhány országot kivéve, jogi és gazdasági tekintetben, helytelen és elégtelen paragrafusok védik.

Társadalmi, nemi berendezkedésünk a férfi szexuális kielégüléséről gondoskodik és a nőnek csak legálisan szán szerepet. A törvénytelen nemiéletből származó élettani terheket amúgy is a nő viseli, de az erkölcsi törvények, büntető rendelkezések még külön sújtják a nőt, amiért illegálisan szegődik a férfi partneréül.

A magzatelhajtást ridegen büntető törvények alig vannak tekintettel az abortus közvetlen előidézőire: a társadalmi, gazdasági és morális kényszerre. A törvény az anyát, a közreműködő orvost, vagy más társat szigorúan sújtja, a magzatot nem éri el, az apát nem is keresi.

Az anya államok berendezkedéseinek emlékei és a *Malinowsky* által leírt, ausztráliai szigeteken még most is létező asszonyállamok berendezkedése, az apajog erőszakkultuszának fordítottja. *A nőuralom semmivel sem kíméli és becsüli jobban a férfit, mint a férfiuralom a nőt.* Az erősebb olyan ideológiát teremt, amelyben a gyengébbet alacsonyabbrendűnek és kisebb értékűnek tünteti fel és bánásmódját erkölcsi paragrafusokkal, törvényeivel védi.

Mintha csak az asszonyuralom ősi emlékeinek megtorlása lenne a férfiállam berendezkedése.

A mi korunkban a nő minden rendelkezésére álló

eszközzel küzd emberi egyenjogainak megszerzéséért, több, kevesebb, inkább csak sporadikus és egyéni jelentőségű eredménnyel. Az egészséges elismerést ritkán és nehezen éri el és ezért nemisége hatalmával álutakra, vagy parapatias területekre kényszerül.

A nő nemi életének zavarai, de a prostitúció is a sikertelen kompenzáció tipikus megnyilatkozása.¹ A vágytalanság és a kielégülni nem tudás, a férfi hatalmi érzésének csorbítására erőteljes fegyver, de a nőt a legkoncentráltabb örömmérsék területén semmisíti meg. *A frigiditás a pyrrhusi győzelem jóslatának beteljesülése: győzelem, ahol a győztes fél az igazi vesztes.*

A lelkiismerzet erőtényezői a frigiditás mellett vagy azonkívül, más, főként agressziós jellegű úgynevezett démoni jellem tulajdonságokat termelnek ki, aminek következtében gyakorlatilag megfelelő lehet a lelki és boldogság-mérleg zárszámadása. A *Borgia Lukrécziák* és enyhébb kiadásai az érvényesülés kompenzációinak meredekein letaszítják a férfit, de a nő is szédülést érez, mert a kiegyenlítő nemi kielégülésért, a hiányzó egészségért semmi sem ad megfelelő kárpótlást.

A lelki- és elmebetegség-statisztikák nagyobb női arányszáma és a még hiányzó boldogtalanság-statisztika elrettentő adatai rávilágítanak civilizációnk nőinek külön tragikum-komplexumára. A lélek azoknak a harcoknak kifejező területe, amelyek élettani és társadalmi erők között dűlnak. Civilizációnk súlyos belső ellentmondásainak és az embert embersorsra ítélő ökonomi-átlanságának igazi érzékeltetője, a nemek örök harcának folytatólagos áldozata: a nő.

A nemek élettani adottságaik következtében szem-

*) A prostitúció társadalmi oka a nyomor, az említettek a lelki hátteret adják.

bekerülnek egymással, a szembeállást a lélek önzés- és gyűlöletmotorja konzerválja. A férfi fél a nőtől, a nemi aktusban termékenyítő magját a nőnek adja, az aktus után megszűnik a vágya, valamint a vágyat kifejező testi manifesztáció. Érzí, hogy köze van a teremtéshez és mégis olyan távol áll tőle, mint amilyen messze van a naptól az a konstruktőr, aki az izzó égitest hősugaraikat transzformálja munka céljaira.

Az anyaság, az emberteremtés csodálatos és utánozhatatlan képessége miatt a férfi a nőt rendkívüli, felette álló lénynek tekinti, akinek ereje, hatalma annyi, mint az elmúlásé. Afrikai mesékben a halált is a nő szüli, mint ahogy a pusztulás istenei is nők. Aki az életet adja, el is veheti, a nő és a férfi nemi találkozásakor pedig a nő elvesz a férfitől. A veszteségérzés parapátiás egyénnél a megsemmisülés rémületéig fokozódhat, de él a kultúrférfi tudattalanjában is és ezt megtorolja az apajog civilizációja.

A nemi aktus elvégzése élettani körülmények között bizonyos lankadásérzést vált ki, ezt azonban egészséges egyénnél pszichikai veszteségérzés nem kíséri. A parapátiás ember lelkének felnagyobbított kivetítése a kultúrember tudattalanja és társadalmi berendezkedése, valamint a primitívek rítusa, mely hatalmas lelki és gazdasági érdekráépítményt emel, a viszonylag jelentéktelen élettani megnyilvánulásra.

Az állatvilágban a hím élettani vágyait fejezi ki azokkal a csábító, esztétikai fegyverekkel, amelyekkel megejtí a nőtényt. Az állatvilág nőténye feltétlenül elutasítja a hímet, ha megtermékenyült.

Az emberi társadalomban a férfi a nőtől függ szexuálisan, már csak azért is, mert a nő nemi energiáinak egy részét élettani és generatív célokra hasz-

nálja fel és mennyiségileg kisebbek az igényei. (*Karen Horney.*)

A felcicomázott és kozmetikailag kikészített nő, épp úgy, mint a primitív népek csecsebecsékkel díszített nője, nem elsősorban az élettani vágyak kényszerítő erejét fejezi ki szépségével, hanem szociális hátrányait ellensúlyozza. A nőnél a csábítás és az odaadás leggyakrabban éppen nem azonos tények, hanem a hatalom biztosító és kifejező eszközei.

Kultúrtársadalmunk férfitagjánál is elég fontos szerepet játszik az exteriőr gondozása, de nála a jó megjelenés és a szépség kultusza az élettani-nemi vágyak kifejezője. *A férfi szexualitása és szociális magatartása közel egy vonalban fekszik, nevelése és érdekei azonosak és egészen másként alakul ki a nemi és társadalmi relációjuk, mint a nőé.* A férfi a serdülés kora után nemi tekintetben lényegesen nagyobb engedményekben részesül, mint a nő és később is sokszor titkon irigyelt erény számba megy az, ami a nőnél bűn. A változás korának időszakában és utána, öregkorban, a nő nemi szándékai társadalmi megítélés szempontjából egyenesen nevetségesek, míg a férfiaknak ezt az életszakát a társadalom által is akceptált nemi örömek keresése eléggé jellemzi.

A megállapítások elsősorban házassági kereteken kívül érvényesek. A többévtizedes házasság az esetek túlnyomó részében egymással szemben nemi közönyt teremt és a nő és férfi közötti társadalmi és nemi különbségek, s azok kihasználása, nagy általánosságban a házasságban élőkre is vonatkozik.

A nő a generatív erőfogyasztás miatt (a menstruáció is ide tartozik) kevesebbszer vágyódik nemi örömrre, mint a férfi, ezért a veszteségért és egyéb élettani férfiéért rekompenzációként fokozott orgasztikus készség-

gel rendelkezik.² Megfelelő időtartamú nemi aktus alatt több orgazmust érhet el egymás után, míg a férfi egy-egy orgazmus után ingerületmentes állapotba kerül. A nő nemiségétől való félelemnek ez az élettani különbség is egyik oka. A férfi, ha csak ezirányú gyakorlás révén, mint azt keleti népek teszik, nem képes az előjáték és az aktus kellő elnyújtására, hatalmi érzésében csorbul és úgy érzi, hogy a nő nemcsak elvesz tőle valamit, de kielégületlen is marad. Ez félelmet és idegenkedést ébreszt, mert míg a férfi erejét veszíti, a nő a kielégületlenség révén erejének birtokában marad (*Hajnal*). Generálisan tapasztalható tény, hogy civilizációnk kultúrférfia nem tudja kielégíteni a nő nemi igényeit és szinte szolidaritás számba menő ejakuláció prekoxban szenved.

A nemek öröktől fogva fennálló harcának oka a nő nemisége, melynek teremtő erejét irigyli a férfi, de fél is tőle, mert a fokozati és minőségi különbségek miatt magát kiszolgáltatottnak érzi. A szocietas törvényei, melyek a férfi nemi érdekeit jobban biztosítják, fokozzák a kiszolgáltatottság érzését, mert a nő kezébe éppen a szexualitással hatalmi fegyvert adnak és a nő nemi energiái is mesterséges, hatalmi célok irányába tolódnak.

A férfi nemcsak fél a nő nemiségétől, de tudattalanul nem akarja és ezért nem is tudja kielégíteni a nőt, még a nemi aktusban is számításon kívül hagyja. A nemek közötti együttélésnek ez a rendkívül sok bonyolalmat okozó megnyilatkozása, élettani, társadalmi és lelki származású törvények cirkulus viciózusa, amely-

⁵) Parapatiás nők éppen menstruáció idején vágyakoznak, mint ahogy potenciazavarban szenvedő férfiak libidója is akkor fokozódik, amikor nincsen megfelelő alkalom. Adott lehetőségek mellett pedig igen gyakran megszűnik a vágy.

ből kiutat az élettani törvények ismerete és mindkét nem részéről nyújtott és hozott áldozatok révén remélhetünk.

A nők társadalmi megmozdulásai, feminista és más akciók kísérleteket tettek és tesznek a nő emberi egyenjogúságának elérésére. A megmozdulások közös nagy hibája, hogy erkölcsi, nemi, tehát élettani vonatkozásokban A ezek társadalmi relációiban (házasságon kívüli nemi élet, abortus paragrafus eltörlése stb.) nem eléggé határozott és erélyes követeléseket támasztanak és megelégszenek a politikai jogok, a pályaválasztás szabadsága stb. kivívásával.

A nőmozgalmat az élettani egyenjogúság elérésében helytelen szeméremérzés jellemzi, úgy tesznek, mintha véglegesen beletörődtek volna a társadalom adta hátrányaikba.

Az életösztönök egészséges és a közösségre is tekintettel lévő szabadsága, biztosítéka az egészséges ítéletnek és kritikának. A nemi elnyomatás, az életösztönök aktivitásának túlméretezett gátoltsága, az elnyomás elfogadásának és az alárendeltség érzésnek automatikus fenntartója.

A férfit és a nőt élettani elhivatottságuk különbségei elválasztják, közös felületük marad azonban az élet, amelynek egyenrangú teremtő és fenntartó tényezői. A nemek közötti harc rendkívüli energiamentiségeket fogyaszt, amelyeket gazdaságosan lehetne kihasználni. A küzdelem bénító, káros megnyilatkozásai ellen, a felvilágosodás és a felvilágosítás eszközeivel kell kiizdenünk.

A nő eltér a biológiai utak és a természeti egyenértékűség irányvonalától, ha a férfi által rákényszerített ideált akarja megtestesíteni. A babalelkű asszonykáltól a prostituáltig ezer variációja van az eszményi

torzszülötteknek, ez azonban egyik sein a természeti adottságánál fogva igazi nő. Helytelenek azok a kompenzációs törekvések is, amelyek a férfias szokások átvétele útján akarják a nő helyzetét megváltoztatni és a nemek harcában küzdőképesebbé tenni a gyengébbet.

Az asszonyállamhoz valószínűleg nincs visszatérés. A férfitársadalom erősebb és jobban megszervezett, hogyses ez a szándék megvalósíthatónak látszanék.

Az észszerű nevelés, a helyes felvilágosítás, *egymás élettani normáinak megismerése, szembenézés a valósággal* jelölik meg a kiegyenlítőds útját, melyet a társadalom egyenlő élettani és szociális emberi jogokat biztosító törvényei szabályoznak.

Az alkotás és az elmebeteg művész.

A művész a teremtés földi képviselője.

Alkotóművészek analízise, a művészi alkotás rejtélyének sok problémáját oldotta meg, ha nem is jutott el odáig, hogy a művészi teremtés legvégső kérdéseire válaszoljon.

A művészet értelmezése, a tudományos csodálkozás kifejezése, mellyel az alkotás rendkívüli képességei iránt érzett respektusát fejezi ki.

A régész kevés adatból von le messzi következtetéseket, a csillagász bonyolult távcsőrendszerein keresztül távoli bolygók színeképelemzésének adataiból mutat rá a kozmikus lét rendkívüli összefüggéseire. Az analitikus közvetlen tapasztalás alapján nyúl hozzá a művészet mély problémáihoz, — kutatja a művész élő lelkét és az alkotás részleteihez tartozó eszmetársítás elemeit éppúgy boncolgatja, azoknak tudattalan értelmét éppúgy megtalálja, ahogy egy álom, vagy tévcselekmény mélyére lát.

Ludwig *Börne* tanulmányában azt ajánlja, hogy ha valaki három nap alatt eredeti íróművész akar lenni, vonuljon vissza, vegyen néhány ív papírt, s írjon le

mindent, ami eszébe jut, asszonyáról, a török háborúról, vagy *Goethéről*. Soha át nem gondolt új ötletek és összefüggések fognak így kikerülni, s az egyéniség eredeti felvillanásai lesznek az így született gondolatok. *Börne* javaslata és a *Freud* által bevezetett szabad eszmetársítási módszer azonosak és valóban váratlanul felbukkanó élmény és emléanyag, valamint összefüggések meglátására adnak módot.

A művészi alkotáshoz azonban korántsem elegendő a mondanivaló, mert akár írásról, akár zenéről, akár képzőművészeti alkotásról beszélünk, *a kifejezés formája, a kifejezési készség az*, ami a művészt teszi.

A művész alkotásában annak az igazságnak kimondására törekszik, ami lelkének nyílt és rejtett tartalma. *Kernstock* megdöbbentő erővel ható „Úrvacsorája“, mely Jézust és tanítványait rongyos ruhákban, szegényes külsővel ábrázolja, formai kifejezésében rámutat arra az igazságra, amit a megszámlálhatatlan mennyiségű úrvacsora-jelenetek elhallgattak: a kereszténység nagy alapítója és tanítványai szegény emberek voltak. A szokványos úrvacsora-képek szereplőinek csillogó ruhái feleslegesen domborítják ki a lényegtelen; az igazságot *Kernstock* festette meg.

Az alkotó művész tudatosan fejezheti ki érzéseit és meggyőződését, máskor őt magát lepi meg legjobban az alkotás értelme, aminthogy egy álom analízise és annak asszociáció útján való értelmezése meglepi az álmodót. A művészi teljesítmény benső tényeknek, érzelmi élményeknek, fantáziáknak művészi revelálása, a műalkotás a lélek, a tudattalan, sokszor szimbolikus kifejező eszköze.

Az állandó elfojtás alatt levő tudattalan lelki tartalom nem képes egyenes és nyílt manifesztációra, hanem tünetekben, álmokban, tévcselekményekben és a

megfelelő képességekkel rendelkezőknél, művészi te-
remtésben mutatkozik.

Az alkotás motorja a fantáziavilág, illetve a fantá-
ziavilágot tápláló elfojtott tudattalan élményanyag és a
tudattalanban lüktető ösztönanyag.

Grillparzer szerint a költészetben az emberiség ke-
gyetlenségét éli ki; *Goethe* a művészetet: a kimondha-
tatlan tolmácsának tekinti; *Wagner* azt mondja, hogy a
költő álmait magyarázza és az ember legigazibb esz-
ménye álmaiban nyilatkozik: a költészet nem egyéb,
mint igaz álomfejtée. Egy spanyol közmondás még kö-
zelebb kerül az elmélyülés és ösztönös meglátások ré-
vén igazságra bukkanó nagy zsenik megállapításaihoz,
amelyeket a pszichoanalízis tudományosan igazol, ami-
kor azt mondja: mindnyájunkban van valami a muzsi-
kusból, a költőből és a bolondból.

Az éber fantázia, a nappali álmodozás biztosítja a
teljesületlen és a valóságvilágtól elítélt vágyak leveze-
tését. Ha a művész titkolt és őrzött fantáziáit a művé-
szi alkotás kifejezésével közli, azt is eléri, hogy a kö-
zösség felmenti és egyúttal elismeri: neki éppen olyan
rejtett vágyai vannak, mint a többieknek. A művész
mondanivalói mindig a közösséghez szólnak, az ember-
társ vágyait, szenvedéseit fejezik ki.

A műélvezetben a tudattalanok üzenetváltásának
nagy jelentősége van. A műalkotás az alkotó lelkének
kivetülése, a műélvező ezt megérti, megérzi és azono-
sítja magát vele.

A művészet közlési kényszer, mely a társadalom-
tól a feloldozást várja, ugyanakkor az alkotás szemlé-
lőjét is felmenti a mű élvezete.

Az impresszionista azt adja vissza művében, hogy
milyen hatással van rá a külvilág. Az expresszionista
énjét vetíti ki az alkotásba, megmutatja, hogy benne mi

megy végbe, a világot formálja saját képmására. Az impresszionizmus és a naturalizmus mint azonos fogalmak, a nagyobb számú közösség megértésére számíthatnak, az expresszionista világa viszont különváló, egyénibb érzelmi skála kifejezője.

Az impresszionizmus bizonyos fokon a természet fotografálása, ami néha a művészi tartalom egyéni ízének, az egyéni érzévilág mondanivalóinak feladása, s ilyenkor a mű élvezete is főként a formai felületek gyönyörűsége.

Az expresszionizmus formaiságában távolabb áll a természettől, az expresszionista művészet színesebb, egyénibb, sémamentesebb.

A fiatalok művészete több indulatot fejez ki, a műalkotást személyes élményanyagok expresszionisztikus kifejezése jellemzi. A megöregedett művész indulatainak tombolása alábbhagy és a vértelenebb formák indulatmentesebb anyagát személytelenebbül: klasszikusan fejezi ki.

A művészi alkotás teremtőjének mindenképpen le kell mondania a csodálatról, s helyét a műnek kell átengedni. Az alkotót e cseréből származó narcisztikus veszteségért az a felszabadulás, feloldozás kárpótolja, amit benső világának közlési, bevallási kényszere, a büntudatától szabadulás révén ér el.

Az alkotót mindig nyomon követi tanítványok, vagy az értők serege és akarva, nem akarva iskolát, táborot teremt. A szvit az értők, érzelmi, ideológiai azonosítók közül kerül ki.

Az alkotó művész lelke és a tömeg vezetőjének, a vezérnek lelke ezen a területen poláris ellentétet képez. Az alkotó lemond a narcizmusról ée a vezérhez viszonyított fokozott gátlásai következtében csak szublimált tettekig jut el.

A művészi közlés betekintést enged az alkotó lelkébe, annak legmélyebb rejtekeit is kitarja. A vezér ezzel szemben csak annyit fed fel egyéniségéből, amennyire céljainak érdekében éppen szüksége van, (a többit leplezi).

A vezető narcizmusa töretlen, ami tiltott, azt akár egyedül is vállalja, nincsen bűntudata.

A képzőművészetre és a zenei mű alkotójára egyformán érvényes a személyiség és a mű különválása. Az író és a színész produkciójában ez a kettősség nincsen meg, náluk az alkotás és a személyiség nem forrtak teljesen össze és nincsenek tökéletesen elhatárolva.

Schopenhauer szerint a művészet az életakarás megtagadása. Valóban: a műalkotó énje megszűnik és a személyiségét helyettesítő műben: zenében, képzőművészeti alkotásban, személytelenítve manifesztálódnak az alkotó ösztön és eszményi világának erői.

A vezér hódítása, sikere a jelené, nála a tegnapi már a múlt, az alkotó művész az örökkévalóságnak terem, mert műve személye nélkül is hódít.

Michelangelo, Rembrandt, Greco már életükben is a halhatatlanság révébe jutottak, *Böcklin, Delacroix* kitaró küzdelmek diadalmos hősei, de megszámlálhatatlan a serege a poszthumusz érvényesülőknél. A műalkotás pszichológiájához tartozik, hogy mire megértik, mire elismerő hódoló tábor keletkezik, az alkotó már nem él.

A műalkotás belső teremtő kényszere az ihlet, s az alkotó ennek a bensejéből periodikusan feltörő ösztönös, tudattalan erőktől táplált kifejezési kényszernek kezében van. Valami külső inger, pl. táj látása, elbeszélés, vagy bármi más élmény, elfojtott képzeteket mozgat meg s a csatlakozott képzetek indulati anyaga éppúgy, mint az álom egyes részeit determináló álom-

anyag, adja az alkotás hátterét. Az ihlet pillanata feszültségérzés, a feszültséget a teremtés útján vezeti le a művész, s az enyhülést, a nyugalmi állapotot a kész alkotás hozza létre.

Az ihlet pillanatában az alkotó művész érdeklődése tökéletesen az alkotásra összpontosul. A tárgyszeretete libidinózus energiái: az ösztönvilág egész frontja az alkotás szolgálatába és az eszményi én rendelkezése alá kerülnek. A lelki szerkezet az alkotás pillanatában erőtevézőinek valamennyi energiáját egyesíti és az eszményi én figyelő tekintete mellett sorakozik az átszellemítés rajvonalaiba, a rendelkezésre álló ösztönenergia.

Az alkotás láza: az ihlet, sajtósárgos megszállottság érzés, szinte ködös állapot, amelyben a tudattalanból jeltörő erők, a teremtés síkján tudatosodnak.

Az alkotó lelkében normál feltételek mellett, a feszültség és a nyugalmi állapot váltakozása biztosítja a teremtés folytonosságát. Ez az életösztönök módján szabott berendezkedés azzal a különös képességgel rendelkezik, hogy nem csak az alkotónak okoz örömet és megnyugvást, hanem a szemlélőnek is.

A műalkotás: önzéssel egyidejű önzetlenség, az örömmérséssel együttjáró bőkezű adakozás, a közösségi teljesítmény legpazarabb megnyilvánulása.²

A műalkotás nemcsak a lélek ősi nyers energiáinak átszellemítése, hanem az életösztönök egész mechanizmusának szublimálása, mert a kinkeriülés és örömkérés váltakozó ritmusa túllépi az én határait, feszültséget, örömet, elnyugvást teremt a közösségben.

²⁾ Parapatiás művésztől gyakran halljak, hogy alkotás közben szenvednek. Az ilyen egyének életösztöneivel baj van, s a szexuális funkciók területén csaknem kivétel nélkül betegek. Ugyancsak sokszor halljuk, hogy lelki betegségben szenvedő művészek gyűlölik azt, aki műveiket megveszi, excesszív esetben nem is adják el alkotásaikat.

A művészi produktum egyrészt tehát az ösztönök kiélése és mint szublimációs termék a legnagyobb erkölcsi és kulturális teljesítmény.

A mű értékének megítélésében szociális tényezők is szerepet játszanak, annál átfogóbb a művészet, minél több ember érzéseit, vágyait fejezi ki.

A művészet megbecsülése, a tisztelet, rajongás, a hódolat, mellyel a művészt és az alkotást körülveszik, főhajtás a legmagasabb emberi teljesítmény előtt, a halhatatlanság hódolata.

A műalkotás tárgya az énelemek részvétele szerint, az ösztönvilág kívánsága, eszményi, akár aszketikus követelése, Vagy e kettő kompromisszuma lehet.

Az alkotás újra és újra megújuló munkájának biztosítója a valóság és a fantáziavilág közötti mérhetetlen űr, melyet az alkotó a művészi produktummal hidal át.

A művész lelki konstrukciója, parapatiája, esetleges elmebetegsége nyomot hagy a művészetén, anélkül azonban, hogy annak értékéből bármit is levonna.

Egészséges és parapatiás lélek között csupán fokozati különbségek vannak, amelyek a művészet determinálásában annál inkább sem számítanak, mert a műalkotás a lelki szerkezet valamennyi erőtényezőjének kifejezője.

Nem a parapatiás tünet tör át a művészi produktumba, a műalkotás éppúgy a tudattalan rezdiileteinek kifejezője, éppoly jelbeszéd, amilyen a tünet.

Az emberi lélek legnagyobb problémái a szeretet, a gyűlölet, a félelem, a megsemmisülés tudata stb. manifesztálódnak az alkotásban, nyíltan, vagy rejtve, aszerint, hogy író, zenész, képzőművész produkciójáról van szó.

A művészet: mondanivaló, amely mindannyiunk ér-

zéseit fejezi ki, orcheszter, melynek hangjaival énünk valamelyik része bizonyosan rezonál.

Aki súlyos ideges érzéseit önti művészetbe, mindannyiunk helyett beszél (*Décsi*) az alkotó problémái, érzésvilágának megnyilatkozásai mindannyiunké akár egészségesek, akár parapátiások vagyunk.

Az alkotás az én egy része, s ahogy a gyermek az anya testéből kiszakadt valóság, amelyet a társadalmi-nál erősebb szeretet, a biológiai egység örök összetartozása köt össze az anyával, a művészi termék is az alkotó maga.

Csak az anya képes olyan fokú kritikátlanságra, amilyen szubjektív és nárcisztikus szeretettel és kritikátlansággal látja a művész gyermekét: az alkotását.

Az anya soha nem fogja érzésvilágával elismerni, hogy más gyermeke különb, a művész is a maga gyermekét tartja a legkülönbnek és a más művészetét, a más teremtését riválisnak érzi. A rivalizálást a lélek gyűlöletmotorja táplálja. Nem a művészi produktumra, hanem a mögötte rejlő mondanivalóra féltékeny, a maga mondanivalóit érzi nagyszerűnek, igaznak, fontosnak, ahogy a magunk élete egészséges körülmények között minden más érdek elé kerül.

A kínai néplélek bölcsessége meglátta: ha két ember ugyanazon az úton halad, barátok lesznek; de ha ugyanezek a művészet útján találkoznak, ellenségekké válnak.

Az elmebeteg művész alkotásának megítélésében az értők sokszor bizonyos elfogultságot tanúsítanak. Az ítélet az alkotó elmebeteg életének visszásságai sokkal inkább befolyásolják, mint műve egyéni szimbolizmusainak különösségei.

Gulácsy, a preraphaelizmus magyarországi úttörője,

a szociális elmebeteg különc életét élte. Meghitt baráti körben a maga és környezete szórakoztatására sokat beszélt *Na-Conxypán* országáról. Ez a birodalom gyermeki álmainak fantáziavilágba átmentett területe volt, ahol elérhetetlen vágyait élte ki. Legnagyobb alkotásai ennek a meseországnak képzelt tagjai, akik gyermeki ábrándok remekbe festett megszemélyesítői.

A művész szociális tehetetlenségét egy-két mecénás segítő keze ellensúlyozta, de meséiben sokszor tette az istápoló jóakarót *Na-Conxypán* birodalmának utolsó polgárává. Elmebajának elhatalmasodásakor első dolga volt egyik mecénás kitűnően sikerült portréját, az ismert „*Gummiarcú emberré*“ torzítani. Amit viszonylag rendezett, szociális elmeállapotában a *Na-Conxypán*-i mesékkel merészelt elkövetni, súlyos betegsége idején, bosszút kifejező, torzító átfestés cselekedetével demonstrált. Az ösztönvilág közveszélye ebben az átszellemített tettben mutatkozott, *még ebben az állapotban is az alkotás, az átszellemítés síkján maradt.*

Csontváry, a másik ismert elmebeteg művész, a posztimpresszionizmus előfutárja, egész életében kiválóságra, feltűnésre törekedett. Királyokkal, miniszterekkel levelezett, egy uralkodó betegsége időjén jótanácsokkal látta el a kabinetirodát („királyt kitenni a napra“ sürgönyözte) és nem zavarta, ha nem kapott választ. Hallucinációiban isteni szózatot hallott, amely közölte, hogy ő lesz a világ legnagyobb festője, nagyobb *Rafaelnél*. Képei rendkívüli méreteikkel tűnnek ki, *a túlméretezett formákon keresztül élte ki nagysági vágyait*. Műveinek értékéről még nem alkotott a műtörténet végleges vélemény.

Néhány képét, közöttük talán leginkább a „*Zsidó disputát*“ mint az elmebetegség kétségtelen manifesztációját könyveli el a művészettörténelem. A kitűnő kép

nagyobb csoportozatot ábrázol, főként felnőtt személyek és néhány gyermek van a festményen. A kép jobb sarkában mezítelen csecsemő ül anyja kezén (a jobb kézfej háti oldalán) és háttal a nézőnek, fejével balra, az anyja felé tekint. Az a különösség ötlük szembe, hogy a csecsemő lelógó lábai úgy fordulnak, mintha nem háttal, hanem szemben ülne a szemlélővel. Az öreges arcú csecsemőnek nem a sarkait, hanem lábujjait látni, a lábai ki vannak csavarva. A műkritikusok egyhangúlag kóros szimptomának tekintik ezt a beállítást, pedig mint ahogy minden tünetnek, ennek a képrészletnek is megvan a maga, lelkileg determinált értelme. Bizonyára a *gondolkodásnak* sokszor hangoztatott — és a művész mentalitásában is élő — *csavarosságát szimbolizálja, ez a különös, spirálisan hajló kisedd. Az anya úgy tartja kezén a csecsemőt, mint egy madarat, mely szállni készül: a felnőttek között már egészen kicsiny korában megtanulja azt a gondolkodást, amely a sok helyen társadalmilag deldasszált faj kényszerhelyzetének és alkalmazkodásának megnyilatkozása.*

Éppen csak két példát ragadtunk ki, ahogy ezer más példát említhetnénk, annak bizonyítására, hogy az alkotóművész örületének produktumaiban lehet értelmet találni, — de az egyén lelki személyiségét és az emberi lélek törvényeit kell ismerni.

Amikor az elmebeteg a külvilágtól tökéletesen elfordulva, egyéni szimbolikával fejez ki mindent és már semmi értelmes mondanivalója nincsen a közösség számára, *ha képzőművész, még ilyenkor is közösségi értékfokon marad.*²

²) *Az elmebeteg író munkája, az írásmű előtérben álló tudatos komponensei miatt, sokszor teljesen érthetetlen és a közösség részére használhatatlan.*

A tudattalan lelkiiség őse energiái az elmebeteg alkotóművésznél a közre nézve inkább értéket, mint veszélyt jelentenek.

A művészet a kultúra csúcsteljesítménye, mert benne a civilizáció és a természet erőhatásai az átszellemítés magasan kultúrpozitív értékeiben mutatkoznak.